

CULTUURHISTORISCH ONDERZOEK & WAARDESTELLING

SPAARNE GASTHUIS

LOCATIE HAARLEM-ZUID

Gebouw 1, 2 en 3 (beddenhuis)

BOERHAAVELAAN 22 HAARLEM

Onderzoek i.o.v. Afdeling Vastgoed Spaarne Gasthuis

5 april 2019

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Onderzoeksubject

Spaarne Gasthuis Locatie Haarlem-Zuid
Gebouw 1, 2 en 3 (beddenhuis)
Boerhaavelaan 22
2035 RC Haarlem

Status

Geen status

Opdrachtgever

Spaarne Gasthuis
Afdeling Vastgoed
Coördinatie Michelle van den Bosch
Postbus 417
2000 AK HAARLEM

Onderzoek, rapportage

Drs. F.A.C. Haans, bnb

Foto's

Drs. F.A.C. Haans, bnb, tenzij in onderschrift anders vermeld.

Bewerking tekeningen

(op basis van tekeningen opdrachtgever)
Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
27-3-2019/5-4-2019, copyright MAB Nijmegen 2019

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans, bnb

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
drs. J. de Jong
ing. G. Korenberg, bnb
mw. drs. M. Lemmens
D. Schaars Ma.

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax: 024-3792477
Info@monumentenadviesbureau.nl/www.monumentenadviesbureau.nl

INHOUD

1 INLEIDING	4
2 HISTORISCHE CONTEXT	5
2.1 BOUWGESCHIEDENIS VAN HET ELISABETH GASTHUIS TOT 1971	6
2.2 GESCHIEDENIS VAN SCHALKWIJK	17
2.3 ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS VAN HET SPAARNE GASTHUIS	24
2.4 DE NAOORLOGSE ZIEKENHUISBOUW	67
3 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING	75
3.1 LIGGING	75
3.2 HOOFDOPZET, CONSTRUCTIE EN GEVELS	77
3.3 INTERIEUR	90
4 CULTUURHISTORISCHE WAARDENBEPALING	107
4.1 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN	107
4.2 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE	108
4.3 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN	109
4.4 WAARDEVOLLE ONDERDELEN	109
5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	110
5.1 CONCLUSIES	110
5.2 AANBEVELINGEN	110
6 BRONNEN EN LITERATUUR	111
6.1 BRONNEN	111
6.2 LITERATUUR	111

1 INLEIDING

Opdracht

In februari 2019 kreeg het Monumenten Advies Bureau via de afdeling vastgoed van het Spaarne Gasthuis de opdracht voor het uitvoeren van een waardestellend cultuurhistorisch onderzoek van de drie gekoppelde hoogbouwvleugels (gebouw 1, 2 en 3) van het Spaarne Gasthuis, locatie Haarlem-Zuid aan de Boerhaavelaan 22 in Haarlem.

Het cultuurhistorisch onderzoek maakt deel uit van een reeks door het Spaarne Gasthuis in het kader van de masterplanontwikkeling voor de locatie Haarlem Zuid aan te leveren onderzoeken. Binnen die masterplanontwikkeling is sprake van de bouw van een nieuw ziekenhuis met parkeergarage op het westelijk deel van het terrein, gevolgd door een nieuwe ontwikkeling van vastgoed op de huidige ziekenhuislocatie. Op verzoek van de gemeente Haarlem, afdeling erfgoed, is een opdracht geformuleerd om de markante geschakelde hoogbouw (gebouw 1,2 en 3) van het oorspronkelijk vanaf 1965 ontwikkelde complex te onderwerpen aan een cultuurhistorisch onderzoek, om een beeld te krijgen van eventueel aanwezige cultuurhistorische waarden. Met deze informatie kan de gemeente nog kaders stellen voor het masterplan, waarbij wordt gekeken of behoud en herbestemming van deze gebouwen wenselijk wordt geacht.

Onderzoek

Het onderzoek heeft het karakter van een cultuur- en bouwhistorische verkenning. De gebouwen zijn zowel in- als uitwendig bekeken en gedocumenteerd, waarbij de nadruk lag op het exterieur en de structuur en bijzondere ruimten in het interieur, waardoor een goede indruk kon worden gekregen van de oorspronkelijke opzet en latere wijzigingen aan de gebouwen. Daarnaast vond er aanvullend literatuur- en

bronnenonderzoek plaats, om de historische ontwikkeling en de betekenis van deze gebouwen binnen de ziekenhuisbouw en het architectuurlandschap van Haarlem te kunnen duiden. Dit gebeurde aan de hand van relevante literatuur en websites, maar ook door het inzien van bouwtekeningen en ander archiefmateriaal. Dit materiaal is onder andere verzameld bij het Noord-Hollands archief en het bouwarchief van de gemeente Haarlem.

Rapport

In dit rapport wordt de historische context beknopt beschreven in hoofdstuk 2. Hier wordt eerst kort in gegaan op de voorgeschiedenis van het ziekenhuis (beknopte geschiedenis van het Sint Elisabethgasthuis en opvolgers) en de geschiedenis van de huidige locatie, om vervolgens toe te spitsen op de bouw en ontwikkeling van het complex. In dit hoofdstuk wordt verder een architectuurhistorische analyse van de gebouwen en naoorlogse ziekenhuisbouw in het algemeen gepresenteerd. Hoofdstuk 3 bevat de beschrijving van de huidige staat van exterieur en interieur. Hoofdstuk 4 behandelt de cultuurhistorische waardestelling. Verder volgen in hoofdstuk 5 nog conclusies en aanbevelingen. Een lijst van bronnen en relevante literatuur is in hoofdstuk 6 opgenomen.

Het Monumenten Advies Bureau hoopt met dit onderzoek met een heldere duiding van de betekenis van deze gebouwen een zinvolle bijdrage te leveren aan de planvorming voor het complex, zodat een masterplan wordt gerealiseerd waarbinnen aanwezige cultuurhistorische waarden worden gerespecteerd.

Drs. F.A.C. Haans, architectuur- en bouwhistoricus bnb
Monumenten Advies Bureau – 5 april 2019

2 HISTORISCHE CONTEXT

2 HISTORISCHE CONTEXT

2.1 BOUWGESCHIEDENIS VAN HET ELISABETH GASTHUIS TOT 1971¹

Het huidige ziekenhuis in Haarlem-Zuid vindt zijn oorsprong in het middeleeuwse St. Elisabethgasthuis. Dit gasthuis was aanvankelijk net als alle andere gasthuizen een instelling die armen en vreemdelingen tijdelijk opvang en verzorgde. Gast betekende in die periode dan ook *vreemdeling*. De twee oude gasthuizen (Gangolfs Gasthuis en Elisabeths Gasthuis) werden al in de 14de eeuw in de stukken genoemd. Het Gangolfs Gasthuis met aan St. Gangolf gewijde kerk stond buiten de stad. Hier werden alle passanten en zieken opgenomen. Vanaf 1393 werd het St. Elisabeth Gasthuis gebouwd tussen de Koningstraat en Grote Houtstraat aan de noordzijde van de Oude Gracht, die ter plaatse Verwulft ging heten. In het zelfde jaar werd aan de Schotersingel een apart Leprooshuis gesticht. Voor lijders aan niet besmettelijke ziekten was het Sint Elisabeth Gasthuis bestemd. Dit gasthuis verhuurde ook kamers aan proveniers, die tegen betaling huisvesting en voeding kregen en hierdoor een bron van inkomsten vormden. Minder draagkrachtige proveniers droegen middels arbeid bij aan de inkomsten. Uit stukken van de periode 1505-1573 zijn de namen van maar liefst 170 proveniers bekend. Naast de inkomsten van proveniers verwierf men ook inkomsten uit de gronden die men buiten de stadsmuren bezat.

Tijdens het beleg van Haarlem door de Spanjaarden in 1572-73 moest het gasthuis de ingekwartierde soldaten onderhouden en bouwde men een schuld op van fl 22.000, --. In de nacht van 23 oktober 1576 legde een enorme stadsbrand vervolgens de beide Gasthuizen in de as. In 1597 kreeg

men de beschikking over het Minderbroedersklooster aan het Groot Heiligland, dat echter fors moest worden verbouwd. Een deel van het poortje dat aan het Groot Heiligland is gelegen is daarbij opgebouwd uit onderdelen van een uit 1507 daterende poort die van de oude locatie was meegenomen.

Detail uit de vogelvluchtkaart van Thomas Thomasz. uit 1578. Het gasthuis lag tot 1576 binnen de rode cirkel en daarna verhuisde het naar het terrein aan het Groot Heiligland binnen de groene cirkel. Uit: 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981

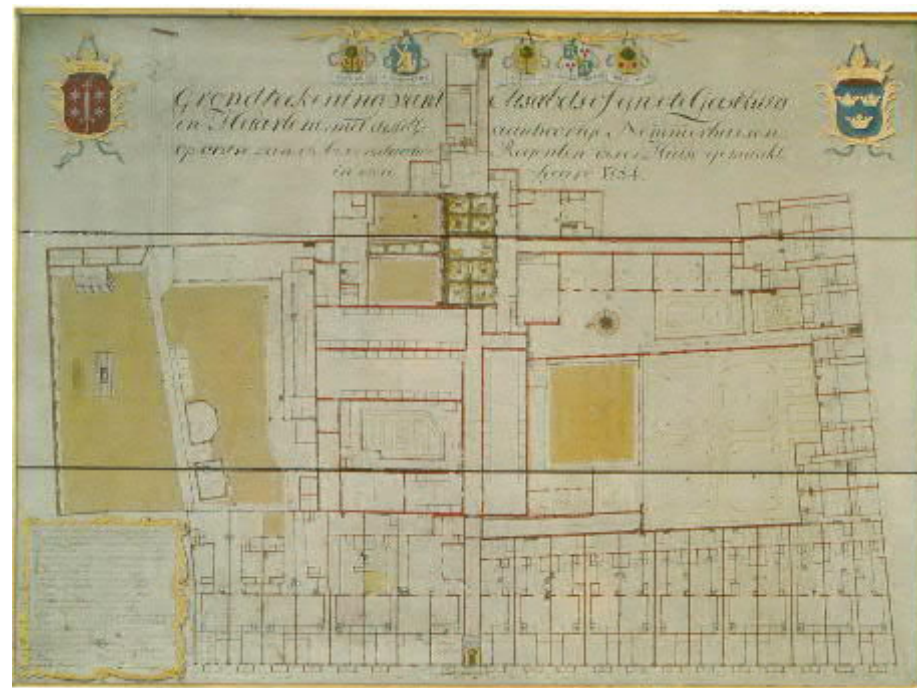
¹ De gegevens voor deze paragraaf zijn voor een belangrijk deel ontleent aan : A.F. Gaarlandt-Kist (hoofdred.) 400 Jaar St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem Haarlem 1981

Portret van de regenten van het Sint Elisabeth Gasthuis door Frans Hals uit 1641. Dit waren vijf bestuurders van het Elisabeths Gasthuis. Dit is het eerste Haarlemse regentenstuk. Afgebeeld zijn Siewert Sem Warmont, Salomon Cousaert, Johan van Clarenbeeck, Dirck Dirckz Del en François Wouters. Zij waren regent vanaf 1638. Het Sint Elisabeths Gasthuis had ook vier vrouwelijke bestuurders. Deze werden in 1641 geportretteerd door Johannes Verspronck (zie foto hieronder). Coll: Frans Halsmuseum.

Rond het nieuwe gasthuis werden weer proveniershuisjes gebouwd langs het Groot Heiligland en aan de Gasthuisvest. Deze geschakelde huisjes, met een begane grond en twee verdiepingen in de kap achter een trapgevel ontstonden in de vroege 17de eeuw. Later is een deel van de huisjes gesloopt ten koste van de uitbreiding van het ziekenhuis in de vroege 20ste eeuw. Serieuze verbouwingen van het tot gasthuis verbouwde oude kloostercomplex begonnen in 1859. De gemeente zelf nam in 1867 het initiatief voor meer ingrijpende verbouwingen, al hadden de geneesheren liever een volledig nieuw complex gewild.

Plattegrond van het St. Elisabeth Gasthuis uit 1754 door L. Overveen. Aan de onderzijde is de reeks proveniershuisjes met daartussen (in aanzicht) het poortje aan het Groot Heiligland. Deze plattegrond bevindt zich thans ingelijst in gebouw 3 op de gang bij de kantoren van de Raad van Bestuur. Uit: 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981

Groot Heiligland, bij de poort van het St. Elisabeth Gasthuis, ziende naar het zuiden, met linksachter de rij proveniershuisjes. Foto W. Zeylemaker 1940. NL-HlmNHA_Hrlm_13883

De tweede poort van het St. Elisabeth's of Grote Gasthuis aan de Kleine Houtstraat, ziende naar het oosten. Tekening van april 1971 door Dr. O.H. Dijkstra. NL-HlmNHA_53006934

De in 1612 met behulp van oudere onderdelen uit 1507 aan het Groot Heiligland gebouwde poort van het Sint Elisabeth's Gasthuis. Foto uit 1957. NL-HlmNHA_Hrlm_13175

Portret en profil van Medisch Doctor J. Rocqutte, in 1800 benoemd in het St. Elisabeth's Gasthuis. NL-HlmNHA_54045967

Door inmenging van de gemeente werd de verbouwing en nieuwbouw van het ziekenhuis opgedragen aan de gemeentearchitect Jacob Ernst Van den Arend. Hij ontwierp in 1870 een volledig nieuw gebouw dat ter plaatse van gesloopte proveniershuisjes aan de Gasthuisvest zou verrijzen met een representatieve voorgevel. Door de nieuwbouw werden ook de achterhuizen van de proveniershuisjes aan het Groot Heiligland gesloopt. In 1906 werd de rij proveniershuisjes aan het Groot Heiligland ten noorden van het poortje gesloopt en vervangen door nieuwbouw, waarbij men door toepassing van gevels in neorenaissancestijl probeerde aan te sluiten bij de omgeving. Van de huisjes zuidelijk van het poortje bleven alleen de straatgevels behouden, de rest erachter werd bij het ziekenhuis betrokken. Werkzaamheden en uitbreidingen gingen nog voort tot 1925.

Schets voorgevel St. Elisabeth's Gasthuis. 1870 Jacob Ernst van den Arend (1819-1895) NL-HlmNHA_51000761

Ziekenzaal in het hoofgebouw van 1871. Uit: 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981

De voorgevel van de nieuwbouw van het St. Elisabeth's Gasthuis uit 1871 naar ontwerp van stadsarchitect Jacob Ernst van den Arend, gezien omstreeks 1900. Uit: 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981

De heer J.P. Joosten Hattink. Chirurg aan het Elisabeth's Gasthuis te Haarlem 1917-1942. NL-HlmNHA_54045451

Binnenplaats achter het hoofdgebouw van het St. Elisabeth's of Grote Gasthuis, ziende naar het oosten. Tekening van 2-6-1971 door Dr. O.H. Dijkstra. NI-HlmNHA_53006942

Grisaille van de werken van barmhartigheid in de regentenkamer in het oude Gasthuis. Uit: 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981

De vrouwenafdeling in het hoofdgebouw in 1970. Uit: 400 Jaar St. Elisabeth's of Groote Gasthuis.

Al in 1939 wordt er opnieuw gesproken over de bouw van een nieuw ziekenhuis maar het zal nog bijna 30 jaar duren voordat het zover is. In zijn lijvige rapport van 4 augustus 1953 begint geneesheer-directeur Heeres met de volgende tekst: *Gij hebt mij opgedragen een rapport uit te brengen over de vraag, of het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis in zijn huidige toestand nog geschikt is, om als ziekenhuis te worden gebruikt; daaraan meteen verbindende de vraag of op de huidige plaats het tegenwoordige gebouw nog in aanmerking komt voor verbouwing respectievelijk vergroting. In het hierna volgende rapport vindt U deze vragen ontkennend door mij beantwoord.*²

² 400 Jaar Elisabeth Gasthuis 1981, pag. 130

De toon was hiermee gezet. Het was duidelijk dat het bestaande gebouw niet geschikt was om nog lange tijd te fungeren als ziekenhuis. Voor nieuwbouw was het terrein te klein en krap en hoogbouw paste feitelijk niet in deze omgeving. Toch waren de stafleden en personeel wel gehecht aan deze plek. Dr. F.E. Posthumus Meyes somt in die tijd, naast heel veel nadelen die kleven aan het bestaande complex, één groot voordeel van het oude Gasthuis; *Deze sfeer wordt niet alleen geschapen door de noblesse van de medische en verplegende staf, maar zeker ook door de oude behuizing met zijn historische plekken als zodanig. Deze sfeer kan niet zonder meer worden meegenomen naar een nieuw gebouw.*

Het oude Gasthuiscomplex ingeklemd in de oude stad gezien vanuit de lucht in 1965. Foto KLM Aerocarto.

Toch wordt duidelijk dat het zo niet meer kan. Door de toenemende automobilititeit kan op de locatie in de binnenstad het verkeer niet goed worden afgewikkeld en is er onvoldoende parkeerruimte. Bovendien staat Haarlem, net als veel andere steden aan de vooravond van een explosieve groei in de bevolking en is binnen de medische wetenschap inmiddels veel vooruitgang geboekt, waardoor ook nieuwe eisen worden gesteld aan de structuur, opzet en inrichting van een ziekenhuis. De ingestelde ziekenhuiscommissie, die de minister ook moet adviseren in alle ziekenhuisbouwzaken, ziet net als het gemeentebestuur in Haarlem de noodzaak in voor nieuwbouw. Geneesheerdirecteur Heeres en de regenten verlang een complex met 700 bedden, de commissie schat het aantal op 450, omdat volgens hen voor chronisch zieken verpleeghuizen gebouwd gaan worden.

Op de vraag waar het nieuwe ziekenhuis moet komen antwoordt ir. De Lange als directeur van de Dienst Openbare Werken. Hij noemt zes mogelijke locaties, waaronder een terrein in de gemeente Bloemendaal (het landgoed Lindenheuvel) en een terrein in de toekomstige nieuwe wijk ten zuiden van de Schipholweg (de wijk die later als Schalkwijk zal worden aangeduid). De regenten en Heeres geven de voorkeur aan het terrein in Bloemendaal maar de gemeente Bloemendaal en de verkoper liggen dwars. Uiteindelijk blijken ook aan de andere terreinen bezwaren te kleven, waardoor de inmiddels in aanbouw zijnde nieuwe wijk in beeld komt. Hier is een groot terrein beschikbaar in de Romolenpolder. Het enige bezwaar is dat het ziekenhuis dan nog excentrisch zou komen te staan. De regenten en directie ondernemen meerdere excursies naar Frankrijk en België om inspiratie op te doen bij gerealiseerde nieuwe ziekenhuizen.

Op 28 juni 1955 delen de regenten aan de gemeente mede dat ze een geschikte architect hebben gevonden, namelijk de Rotterdamse architect ir. B.J.K. Cramer. In die periode ontwikkelt het structuurplan voor Schalkwijk zich voorspoedig en wordt duidelijk waar de hoofdwegen komen. Dit stelt de regenten gerust, dat het met de excentrische ligging uiteindelijk wel mee zal vallen. In 1957, als Cramer inmiddels is samengegaan met ir. J.E. Kruisheer wordt een bespreking belegd met de directeur Stadsontwikkeling waarin het terrein voor het ziekenhuis wordt vastgelegd. Het terrein is trapeziumvormig en omvat tien hectare. Acht hectare komen ter beschikking van het Gasthuis en de overige twee worden door de gemeente gereserveerd voor de aanleg van brede groenstroken aan de zuid- en westzijde. In de noordwestelijke hoek van het terrein zou hoogbouw kunnen komen. Die is daar uiteindelijk in de vorm van het zusterhuis ook gerealiseerd.

Het Gasthuis zet een nieuwbouworganisatie op, bestaande uit een bouwcommissie en financiële commissie. Het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam wordt ingeschakeld om een rapport te maken waarin wordt uitgerekend hoeveel bedden noodzakelijk zijn. Het N.E.I. becijferd dat het rayon voor de Haarlemse ziekenhuizen in 1970 ongeveer 312.900 inwoners zal omvatten en er dan ruim zes ziekenhuisbedden per 1000 inwoners nodig zijn, wat neerkomt op 1973 bedden. In 1954 had Haarlem 4,45 bedden per 1000 inwoners. Rekening houdend met de toekomstplannen van de Mariastichting, Diaconessenhuis en het Joannes de Deo, stelt het N.E.I. dat het Gasthuis zou kunnen uitbreiden tot 882 bedden. Het ziekenhuis zelf pleit voor een opzet met 600 bedden in de nieuwbouw (met mogelijkheden tot uitbreiding) en de architect krijgt op 9 juni 1957 de opdracht om in samenwerking met de bouwcommissie een programma van eisen op te stellen. Dit programma is in november 1958 gereed. Uiteindelijk blijkt dat de bouwprijs per bed in een uitgewerkt

schetsplan te hoog uitvalt. De regenten besluiten daarop om het beddenaantal te verhogen naar 707 om zo een betere verdeling te krijgen. Omdat inmiddels in Velsen en Hoofddorp ook plannen zijn gerezen voor ziekenhuisbouw moet het N.E.I. opnieuw de cijfers bestuderen. Uit hun nieuwe berekening volgt dat het Gasthuis in 1970 699 bedden zou kunnen omvatten. De regenten besluiten om door te gaan met een plan met ruim 700 bedden dat in juni 1960 gereed komt. De Ziekenhuiscommissie grijpt echter in en stelt dat het nieuwe ziekenhuis maximaal 600 bedden mag omvatten. De regenten moeten door de knieën. Bij de gemeenteraadsvergadering op 27 september 1961 stemt de raad in met de bouw van een nieuw ziekenhuis in Schalkwijk en stelt daarnaast vast dat de juridische status van het ziekenhuis ongewijzigd blijft. Het nieuwe gebouw wordt eigendom van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis en het college van regenten behoudt het beheer.

Bij uitwerking van het programma van eisen werden de specialisten en diensthoofden ook uitgenodigd om hun wensen in te brengen. Met betrekking tot het beddenhuis gaat men aanvankelijk uit van vier verpleegafdelingen per verdieping met één centraal stijgpunt voor trappen en liften. Uiteindelijk stelt men vast dat een driedeling met twee centrale stijpunten beter is, waarmee de gerealiseerde opzet wordt vastgesteld.

In november 1958 beginnen de architecten met het samen voegen van losse schetsen tot een totaal schetsplan. Kruisheer neemt de plaats van Cramer in als de architect die het schetsplan verder uitwerkt. In december 1959 maakt Kruisheer een nieuw schetsplan uitgaande van 700 bedden dat reeds de hoofdopzet heeft die uiteindelijk is gerealiseerd. De hoofdingang was nog geprojecteerd aan de Europaweg en de kinderafdeling zou in een

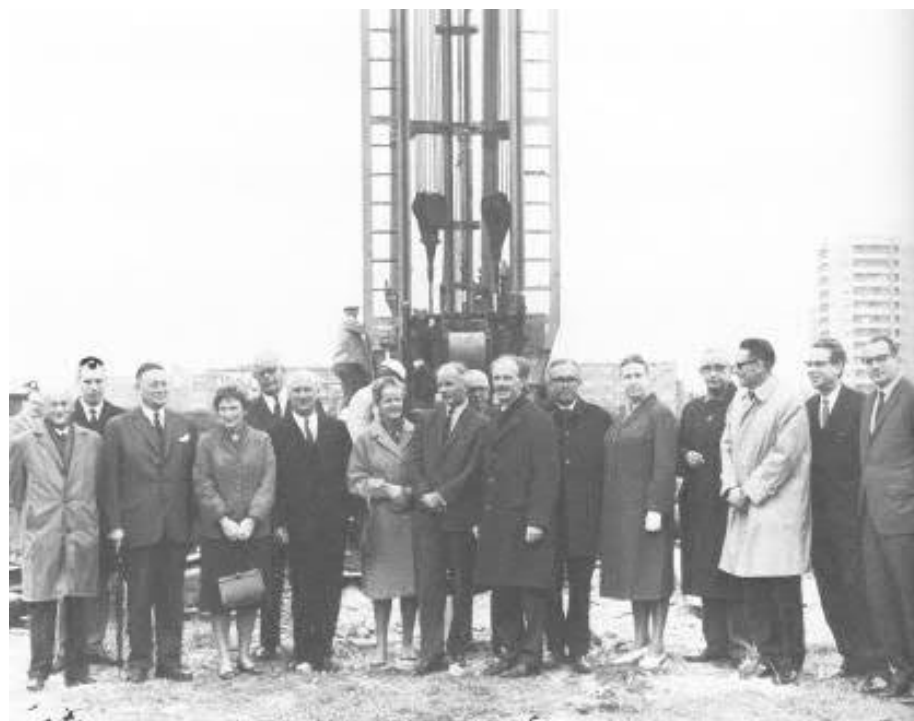
apart laag paviljoen in de tuin worden ondergebracht. De verpleegstersflat kreeg in dit ontwerp een stervorm met drie vleugels met elf bouwlagen.

De maquette van het stervormige zusterhuis van architect Kruisheer. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981

In de tussentijd vraagt het oude Gasthuis ook aandacht, om de ingezette groei te kunnen opvangen totdat het nieuwe complex beschikbaar komt. Diverse verbouwingen worden uitgevoerd, maar de huisvestingsproblematiek voor de leerling verpleegsters kan op het oude terrein niet worden opgelost. Directeur Heeres bedenkt een slimme zet.

Hij komt erachter dat het huisvesten van verpleegsters zou moeten vallen binnen het beleid van Volkshuisvesting en niet onder Volksgezondheid. De pot woningbouw blijkt veel voller te zitten dan de pot ziekenhuisbouw. Men besluit dus de bouw van de verpleegstersflat aan te vragen bij Volkshuisvesting en krijgt op 20 februari 1962 toestemming van het ministerie voor de bouw van het zusterhuis. Vreugde alom, want dan zal het ziekenhuis er ook wel komen zo stelt men vast.

Het feestelijk slaan van de eerste paal van het zusterhuis in Schalkwijk op 19 augustus 1963. Met de lichte jas rechts de architect H. Hallink. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981

De euforie wordt echter ernstig getemperd als de Haarlemse welstandscommissie het sterontwerp van het zusterhuis volledig afkeurt. Te decoratief, te weinig “nederig” wat gezien de functie van de bewoners (nederige verpleegsters!) wenselijk werd geacht. Kruisheer wordt even

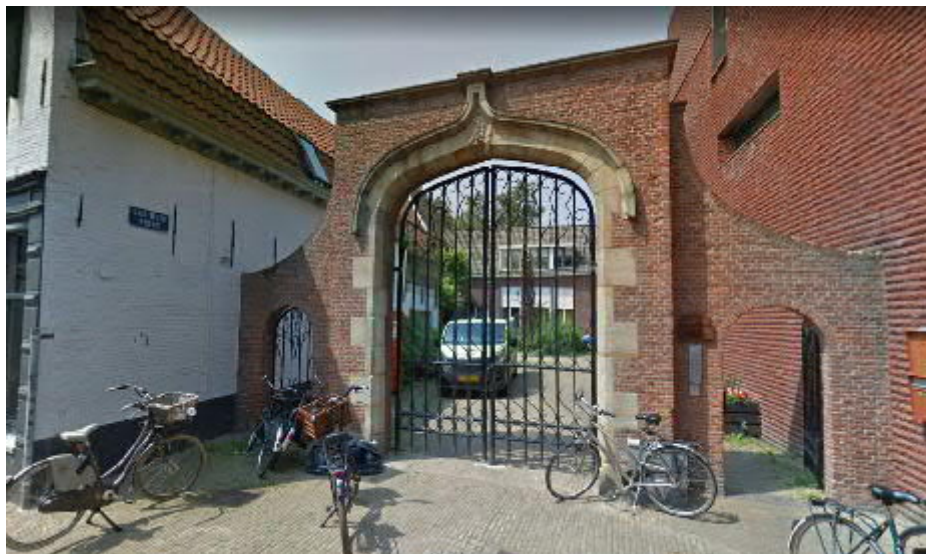
afgelost door bureaumedewerker Hallink die van een door het gedoe in de welstandscommissie inmiddels woedende Heeres binnen enkele maanden een nieuw plan moet maken. Het nieuwe plan van februari 1963, gepresenteerd door Kruisheer als zijn tweede plan, ondervindt wel enthousiasme van de welstandscommissie en zou ook worden gebouwd. Het gebouw werd opgezet als een langgerekte flat op een rechthoekige plattegrond. Op 19 augustus 1963 gaat voor dit nieuwe zusterhuis in het nog prille Schalkwijk de eerste paal in de grond.

Een blik op de afdeling vrouwenheilkunde in het oude Gasthuis in 1970, kort voor de overgang naar het nieuwe complex. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981

Satelifoto van Google Maps van het oude Gasthuiscomplex in de Haarlemse binnenstad.

De oude Gasthuispoort aan de Kleine Houtstraat gaf aan de oostzijde toegang tot het terrein van het Elisabethgasthuis. Google Streetview

Het oude hoofdgebouw uit 1871 aan de Gasthuisvest van gemeentearchitect Van den Arend is beschermd als Rijksmonument. Google Streetview

De gebouwen van 1906/1907 aan het Groot Heiligland herbergen ondermeer het Museum Haarlem voor de Haarlemse historie. De proveniershuisjes daarachter zijn in 1973 weer geschikt gemaakt voor bewoning. Google Streetview.

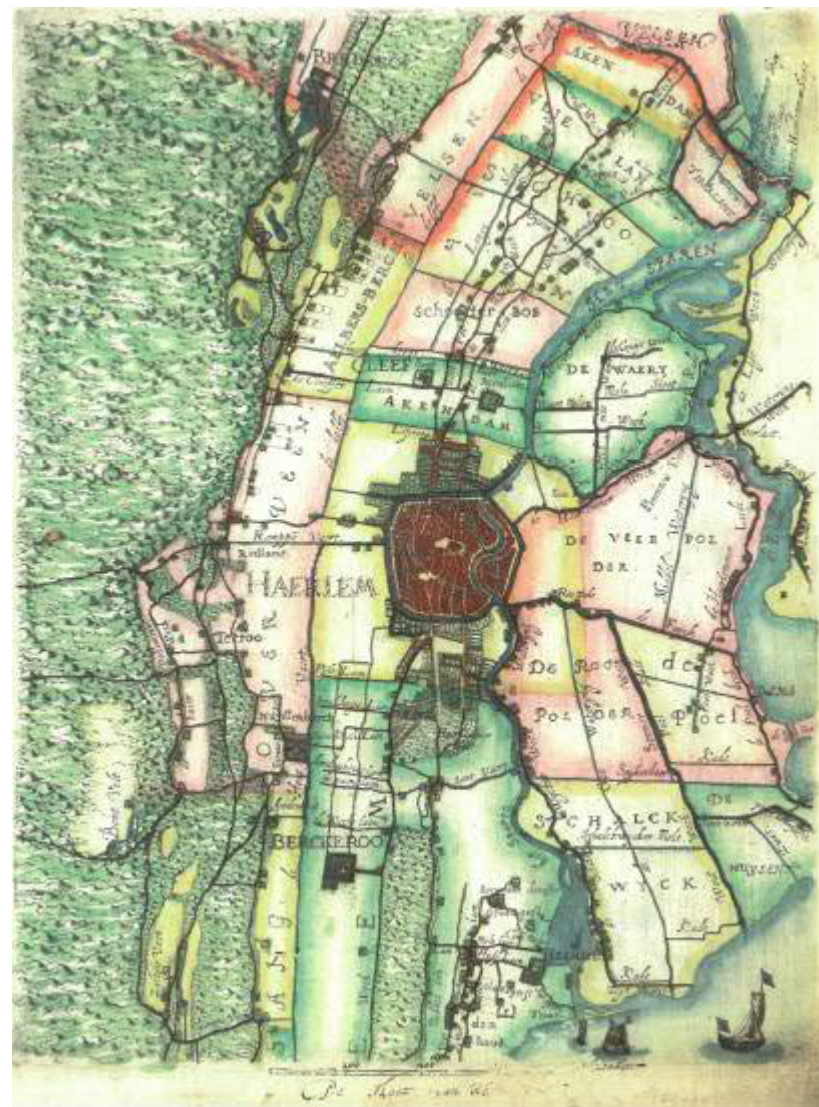

2.2 GESCHIEDENIS VAN SCHALKWIJK

Schalkwijk heeft een lange historie, de naam wordt voor het eerst vermeld in 1310 in het cartularium van Sint Jan. Hierin wordt beschreven dat voor twee stukken land in het ambacht Schalkwijk aan een geestelijke een jaarlijkse rente van 10 Hollandse ponden werd gelegateerd door Hugo, zoon van Bartradis, en zijn echtgenote Katharina. Schalkwijk bestond toen hoogstwaarschijnlijk al veel langer. Vermoed wordt dat het 'ambacht' Schalkwijk tijdens of kort na de Grote Ontginning van de polders bij het Haarlemmer Meer van de tiende en elfde eeuw gesticht is.

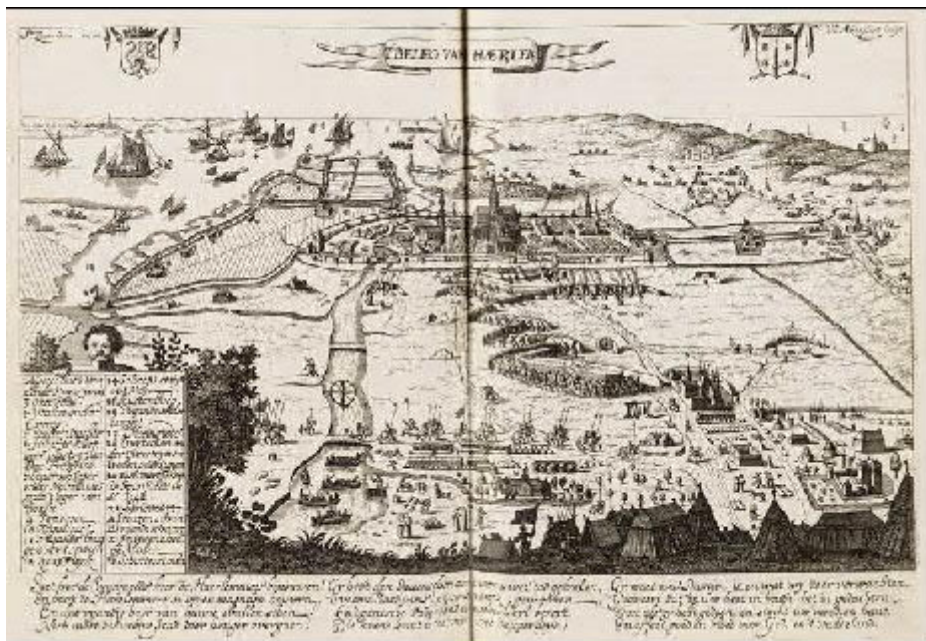
De ontginning van de grond was nodig door de bevolkingsgroei van Holland en de behoefte van plaatselijke overheden aan meer macht en aanzien die ze kregen door de ontginning. Na de ontginning vestigden veel mensen zich langs de weteringen en de ontginningsdijken van het Spaarne en de Liede. Het turfsteken bedreigde echter voortdurend die gebieden rond de meren, zeker toen er sinds de storm van 1509 een groot binnenwater was ontstaan, het Haarlemmermeer (vroeger ook de grote Waterwolf genoemd). Leeghwater wilde het meer droogmalen in 1629 maar dat ging niet door. In 1845 startte men weer, dit keer met stoomgemalen (gemalen Leeghwater, Cruquius en Lijnden). Daarmee was het groene hart veilig gesteld en kon 18.000 hectare in cultuur worden gebracht.

Schalkwijk behoorde tot 1963 tot de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Op 19 juni 1962 tekende koningin Juliana een wet waarin de grenzen van Haarlemmerliede, Spaarnwoude, Haarlem en Amsterdam gewijzigd werden. Op 1 oktober 1963 was Zuid-Schalkwijk officieel onderdeel van de gemeente Haarlem en werd daarna verder bebouwd.³

Kaart van Haarlem met de ambachten rond de stad waaronder Schalckwyck (rechtsonder) door Floris Balthasars en Balthasar Floriszoon uit 1609-1615. De kaart is onderdeel van een opmeting van het Rijnland in opdracht van het Hoogheemraadschap Rijnland. Uit: Ben Speet, Historische atlas van Haarlem. 2006

³ Ben Speet, *Historische atlas van Haarlem*. 2006

Kaart uit 1628 met als onderwerp het beleg van Haarlem van 1572. Linksboven de weilanden van Schalkwijk, omgeven door het Haarlemmermeer. Kaart uit Willem Outgertsz. Akersloot, *Beschryvinge Ende Lof Der Stad Haerlem*, 1628. RAH.

Tabula rasa⁴

Voorafgaand aan de grootschalige woningbouw werden de voormalige veenpolders van Schalkwijk opgehoogd met een dik pakket zand. Op 6 juni 1958 haalde met enig ceremonieel vertoon de wethouder W. Happé de handel over van een zuigpersinstallatie en werd uiteindelijk 430.000 kubieke meter zand op de nog maagdelijk groene weilanden gespoten. De Meerwijkplas en Molenplas ontstonden in deze periode als gevolg van zandwinning. Op de topografische kaart uit 1969 is goed zichtbaar dat de

historische structuren en elementen die in het gebied voorkwamen vrijwel zonder uitzondering werden verwijderd. De stedenbouwkundige visie voor Schalkwijk ging uit van een tabula rasa, waarbij het bestaande historisch weefsel volledig werd uitgewist. De ontwikkeling van het stadsdeel Schalkwijk vormt een uitgesproken voorbeeld van modernistische stedenbouw, waarbij de stedelijke ruimte vanuit een consistente visie in één keer gestalte werd gegeven, zonder rekening te houden met de bestaande ruimtelijke inrichting.

Kadastrale kaart van de Romolen-, Poel- en Zuiderpolder van omstreeks 1830, hewt gebied waar de wijk Schalkwijk zou gaan verrijzen. Uit: Ben Speet, *Historische atlas van Haarlem*. 2006

⁴ De gegevens van deze paragraaf zijn ontleend aan C.J. Frank en J. de Jong (Monumenten Advies Bureau) *Cultuurhistorische analyse Winkelcentrum Schalkwijk*, Nijmegen/Haarlem 2014 en Ben Speet, *Historische atlas van Haarlem*. 2006

Slechts het noordelijk gedeelte van de spoordijk, die reeds in 1935 buiten gebruik was gesteld, bleef als oostelijke begrenzing van de stadsuitbreiding gehandhaafd. Aan het begin van deze eeuw werd de Zuidtangent aangelegd ter plaatse van het zuidelijk gedeelte van het spoorwegtracé. Deze busbaan buigt in westelijke richting af naar het stadsdeelcentrum en loopt via de Aziëweg. Een zone langs het Spaarne ('Groene Zoom') en het oostelijk gedeelte van de Poelpolder werden bestemd als natuur- en recreatiegebied. Hierdoor is het oude cultuurlandschap tegenwoordig nog herkenbaar aan de randen van het stadsdeel.

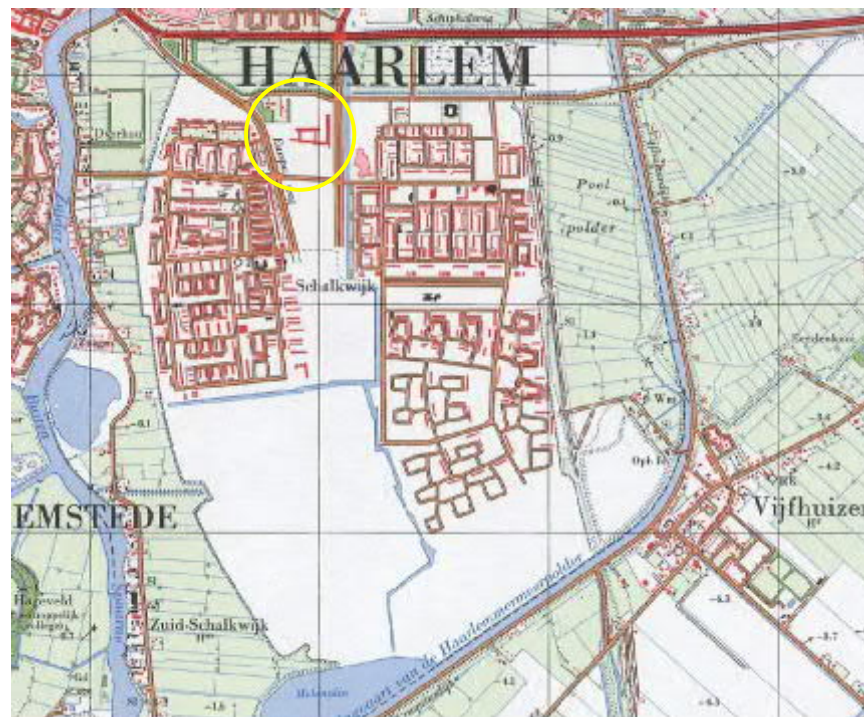
Fasering, programma en stedenbouwkundige opzet

In 1966 kwam het Structuurplan Schalkwijk gereed. Het plan bevatte een blauwdruk voor de hoofdstructuur van het nieuwe stadsdeel, dat destijds reeds volop in ontwikkeling was. Het stadsdeel Schalkwijk werd in vier fasen gerealiseerd: Europawijk (1960-1971), Boerhaavewijk (1961-1971), Meerwijk (1966-1974) en Molenwijk (1969-1984). In totaal werden in Schalkwijk 13.340 woningen gebouwd. Tussen de vier wijkdelen werd in het noorden het nieuwe Gasthuis gepland en zuidelijk daarvan verrees het nieuwe winkelcentrum omsloten door de woongebieden.

Het aantal inwoners per wijk was geprognosticeerd op 10.000, waarbij elke wijk werd onderverdeeld in buurten van 2.000 inwoners. De bewoners dienden qua leeftijdsopbouw en sociale gelaagdheid een afspiegeling te vormen van de Haarlemse bevolking als geheel. Dit uitgangspunt kwam tot uitdrukking in de woningdifferentiatie en de verdeling van de verschillende woningklassen (woningwet-, premie- en vrije sector). Een grote nadruk lag op collectiviteit, in de vorm van (middel)hoge woongebouwen en flats, alsmede in grote collectieve groenvoorzieningen met een hiërarchisch stelsel van blok-, buurt-, wijk- en stadsdeelgroen.

Landelijk Schalkwijk, 1935 (Noord-Hollands Archief Hrlm-20380).

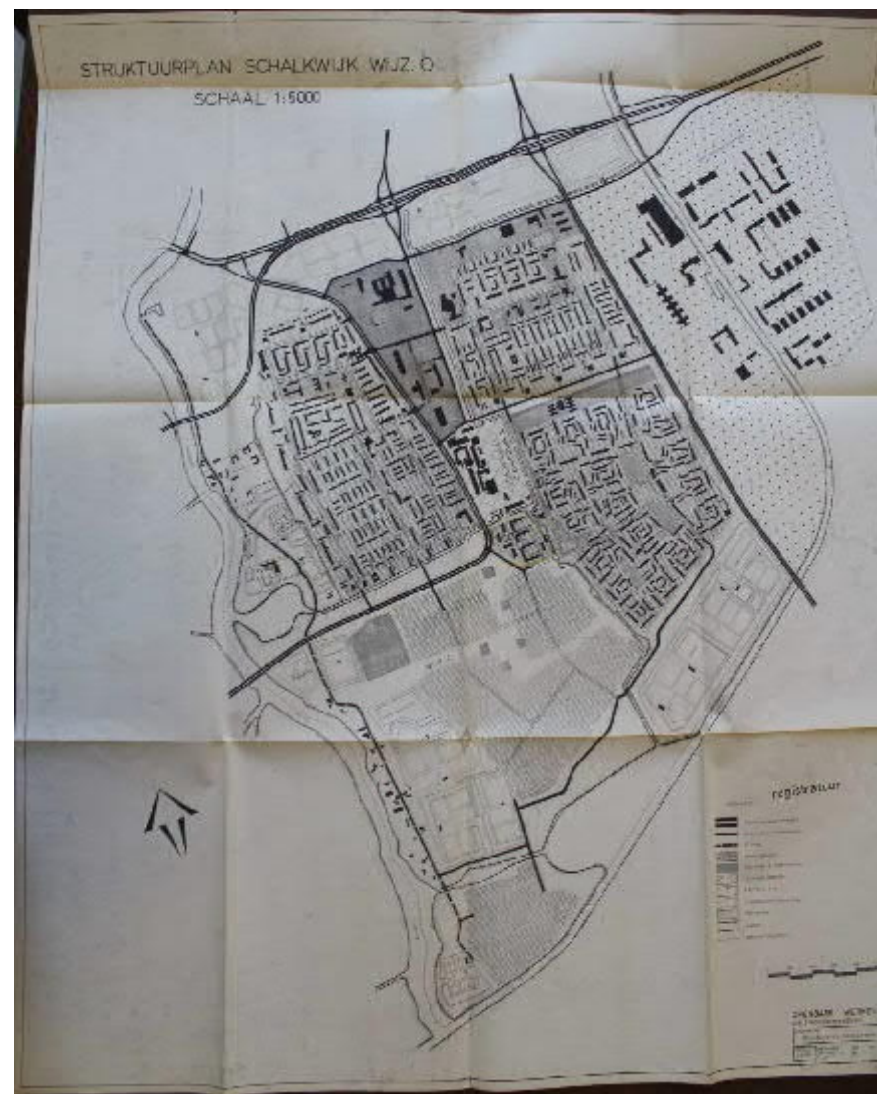
Topografische kaart van het gebied ten tijde van de realisatie van het stadsdeel Schalkwijk. Het toen nog in aanbouw zijnde Gasthuis ligt binnen de gele cirkel. (Topografische Dienst, 1969)

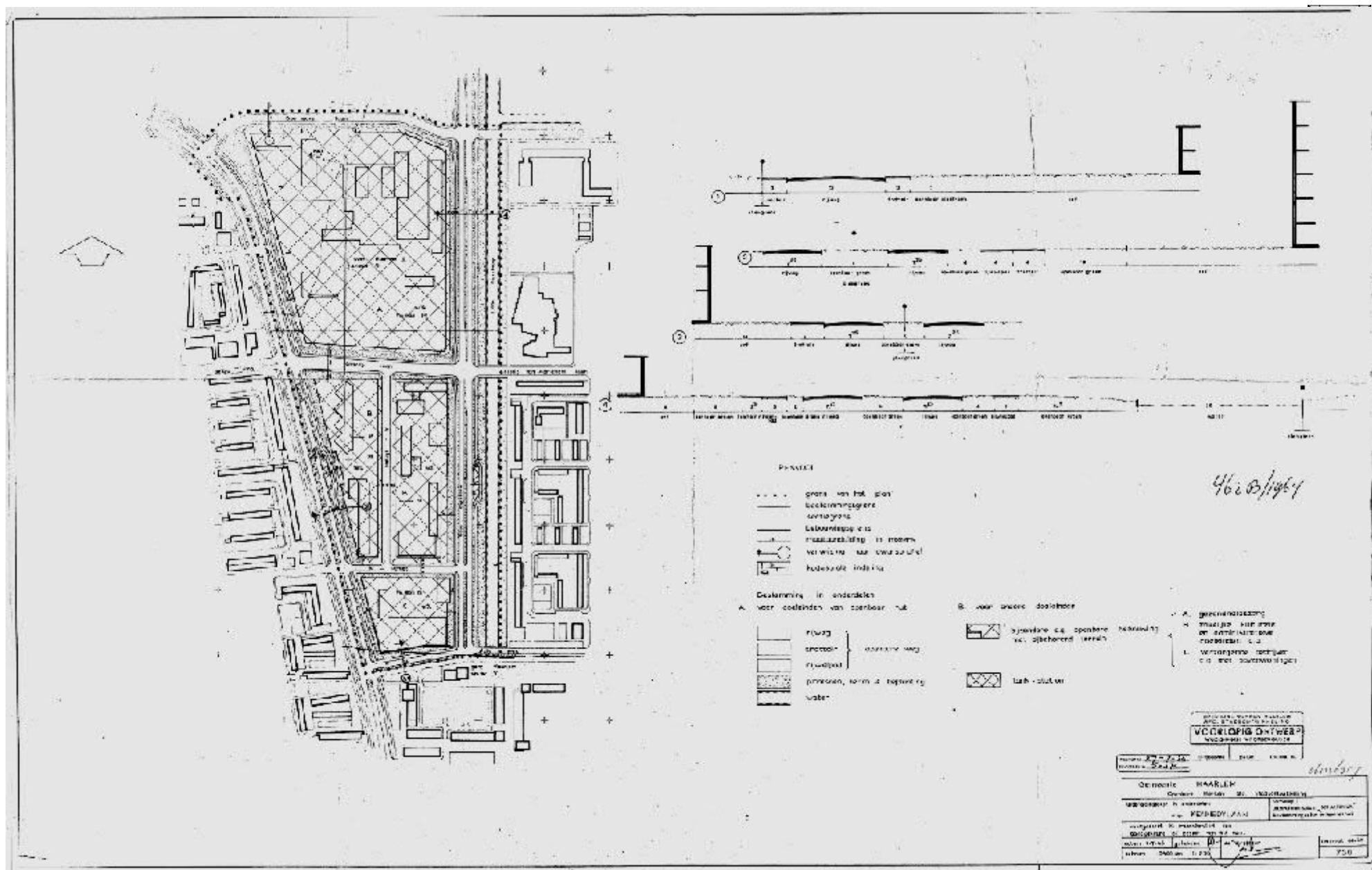
De stedenbouwkundige opzet van het stadsdeel werd sterk bepaald door het modernistisch principe van functiescheiding, waarbij wonen, werken, recreatie en verkeer elk hun eigen plek kregen. Het stadsdeel werd opgebouwd uit vier woonwijken in het patroon van een molenwiek, met het stadsdeelcentrum Schalkwijk in het middelpunt, met noordelijk daarvan in dezelfde wigvormige strook het Gasthuiscomplex. Beide gebieden in deze strook werden omgeven met brede groenstroken. Ook de vier wijken werden onderling van elkaar gescheiden door brede stroken, waarbinnen de belangrijkste wegen en de voor de waterhuishouding noodzakelijke singels lagen. De wegenstructuur werd hiërarchisch vormgegeven, met hoofdverkeerswegen, wijkontsluitingswegen en verkeersluwe woonstraten. De noord-zuidgerichte Europaweg en Amerikaweg vormden de hoofdassen van de wegenstructuur. Deze wegen moesten het doorgaande verkeer verwerken en vormden de primaire ontsluiting van het stadsdeel. De wijken werden ontsloten door (lustvormige) wegen die aansluiten op de hoofdverkeerswegen.

Bij het ontwerpen van de plannen werd gestreefd naar een eigen identiteit per wijk. Zowel de Europawijk als Boerhaavewijk zijn typische tuinvijken, waarin behalve de ruimten aan de randen, mogelijk gemaakt door hoogbouw, tussen de etagebouw veel groen is uitgespaard. De bebouwing in deze wijken bestaat voornamelijk uit stempel- en strokenbouw. Langs de oost-west gerichte groenstrook die loopt langs de Aziëweg en Europaweg staat een serie torenflats, die deze hoofdas in het ruimtelijk beeld accentueren. Meerwijk heeft een meer organische structuur, met gebogen straten, pleintjes en een onregelmatige vorm van de verschillende bouwblokken. De bebouwing in deze wijk bestaat uit laagbouw en middelhoogbouw. De opzet van de Molenwijk wordt bepaald door hoogbouw rondom een groen middengebied, waarin ook de

wijkvoorzieningen werden gesitueerd. De omliggende buurten bestaan uit laagbouw, geclusterd rondom verkeersluwe, groene hofjes.

Structuurplan Schalkwijk 1966 (Wijziging O)

Plattegrond en wegprofielen van uitbreidingsplan in onderdelen, omgeving Kennedylaan. De contouren van het nieuwe ziekenhuis zijn hier ook al ingetekend. Datum 9-7-1965. Tekening Openbare Werken afd. Stadsontwikkeling.

Luchtfoto van Schalkwijk uit 1990. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981.

Bij de aanleg van het stadsdeel werd een strikte functiescheiding nagestreefd. De Groene Zoom werd bestemd voor recreatie. De woonflats markeren de Aziëweg. Foto Jos Fielmich (Noord-Hollands Archief - HlmNHA_JosF19760518_439)

Maquette van de Molenwijk, 1973 (Noord-Hollands Archief Hrlm-20381)

Het zuidoostelijk gedeelte van de historische binnenstad met op de achtergrond de hoogbouw van het stadsdeel Schalkwijk (foto 1978). De kerk langs het Spaarne is de Onze Lieve Vrouw van de Heilige Rozenkrans en de Heilige Dominicuskerk (Spaarnekerk). In 1984 werd een gedeelte van de torenspits van deze gesloopte kerk geplaatst op een nieuwe kiosk in het stadsdeelcentrum Schalkwijk (Noord-Hollands Archief - HlmNHA_JosF19780629_119)

Het stadsdeelcentrum in aanbouw, circa 1970/71, gezien naar het noordwesten. De gele pijl wijst naar het net voltooide beddengebouw van het St. Elisabeths Gasthuis (Nationaal Archief, inv.nr. 480018-014).

Panorama van Schalkwijk Europawijk, ziende naar het noordoosten. Op de achtergrond is het St. Elisabeth's of Groot Gasthuis in aanbouw. Foto H.A. Hoogvelt 1967. NL-HlmNHA_Hrlm_20352

Vogelvlucht van Schalkwijk uit 1991.

2.3 ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS VAN HET SPAARNE GASTHUIS⁵

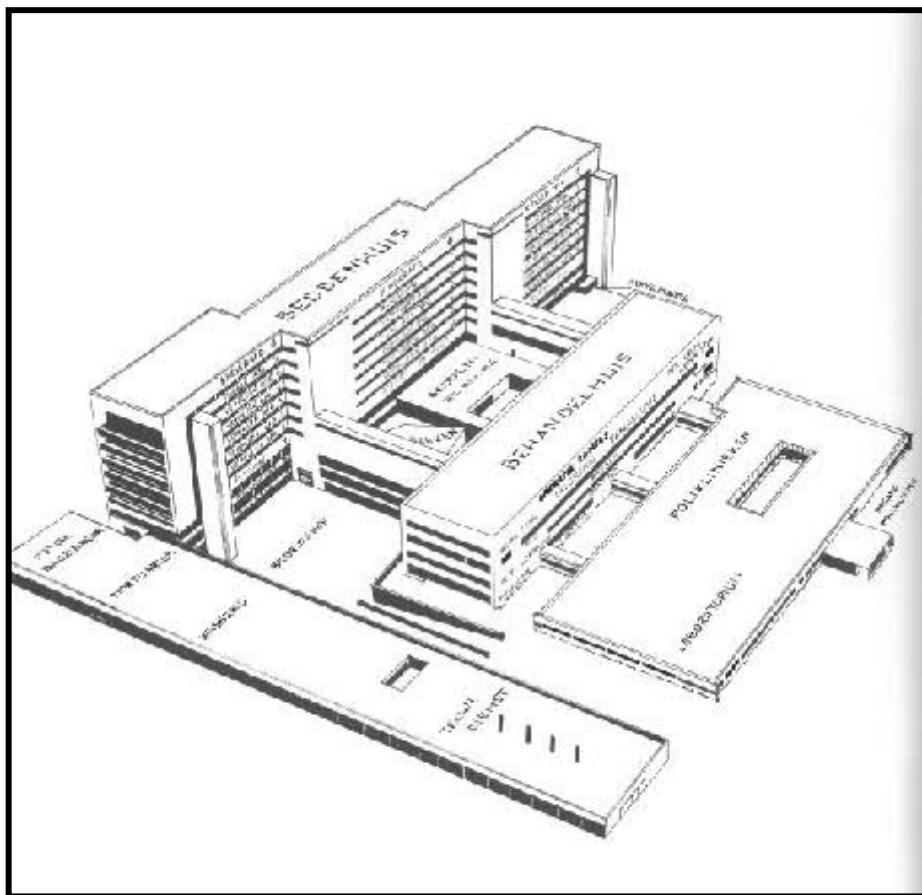
Nadat de verpleegstersflat in Schalkwijk in aanbouw was en men intussen op de oude locatie nog aanpassingen en verbouwingen doorvoerde om de overgangperiode te kunnen overbruggen, werkte de inmiddels naar voren geschoven architect Hallink aan een plan wat men in 1964 wilde voorleggen aan de ziekenhuiscommissie. In het plan is veel aandacht voor flexibiliteit, vooral bij de afdelingen die in de toekomst om uitbreiding zullen vragen. Verder is er veel aandacht voor de scheiding van verkeerswegen voor bezoekers, patiënten en goederen. Om verkeerstechnische redenen wordt de entree aan de noordzijde gepland (Boerhaavelaan) en is een bedrijfshof gepland waaraan de keuken, magazijn en rijwielstalling grenzen. Het ketelhuis, de wasserij, de werkplaatsen van de technische dienst en het mortuarium zijn gepland in een aparte laagbouw langs de oostrand van het terrein. Laboratorium, polikliniek en röntgenafdeling vinden hun plaats in drie poten grenzend aan het behandelhuis dat zelf weer met twee gangen verbonden is met het grote beddengebouw. Hallink en Blok brengen het plan op 3 maart persoonlijk naar de ziekenhuiscommissie. De investeringskosten zijn dan geraamd op 57 miljoen gulden. Het plan wordt goed ontvangen.

Uit nader onderzoek blijkt dat het beddenhuis toch niet zal voldoen in de voorgelegde vorm. Hallink maakt daarop een nieuw ontwerp dat in februari 1965 wordt gepresenteerd. Dit plan voldoet veel beter, is opgezet in drie gekoppelde vleugels met op de koppeling van de vleugels de centrale trappen- en liftruimten en de vrijstaande noodtrappenhuizen (traptorens) die aan de noordzijde van de beide eindvleugels worden gepositioneerd. Verder bevat het ontwerp reeds de balkons aan de

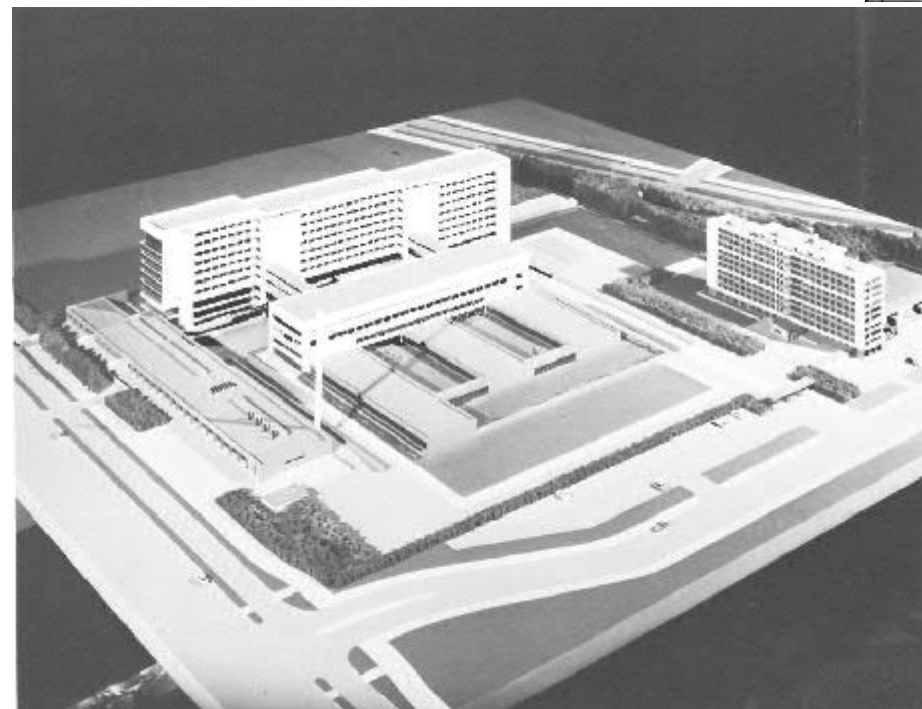
⁵ De gegevens voor dit hoofdstuk zijn ontleend aan de uitgave 400jaar Sint Elisabeth's of Groot Gasthuis te Haarlem, 1981 en aan de bouwdoSSIers.

zuidzijde voor de beddenkamers, met aan de onder- en bovenzijde glas, waardoor de geheel glazen puien (met zonwerend glas) van de beddenkamers de patiënten onbelemmerd zicht naar buiten geven. Verder is kenmerkend de indeling van de beddenkamers met gescheiden wasplaatsen voor patiënten en zusters.

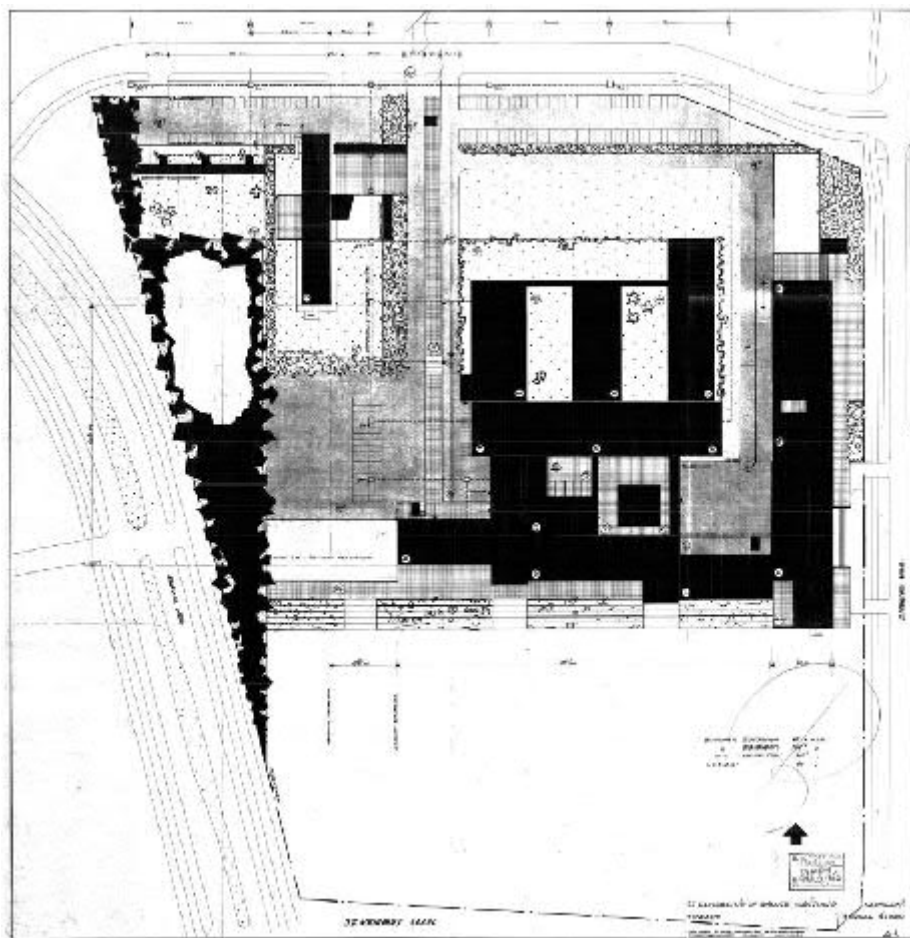

Het door Hallink begin 1965 aangepaste plan, weergegeven in 3D vogelvlucht met ingeschreven de functies van de verschillende bouwdelen. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981.

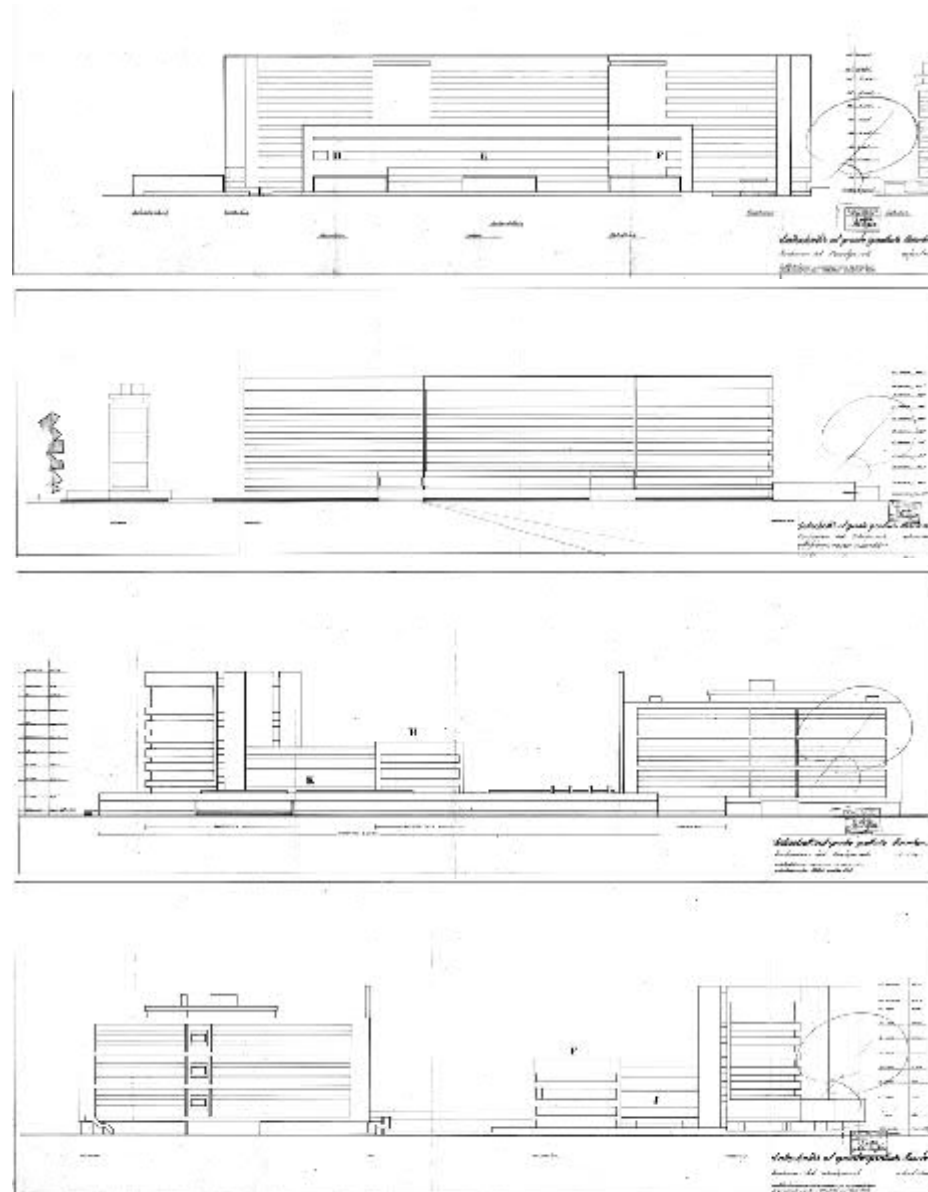

Maquette van het plan van 1965. Rechts is de verpleegstersflat zichtbaar die al in aanbouw was in die periode. Bron: 400 jaar Gasthuis Haarlem 1981.

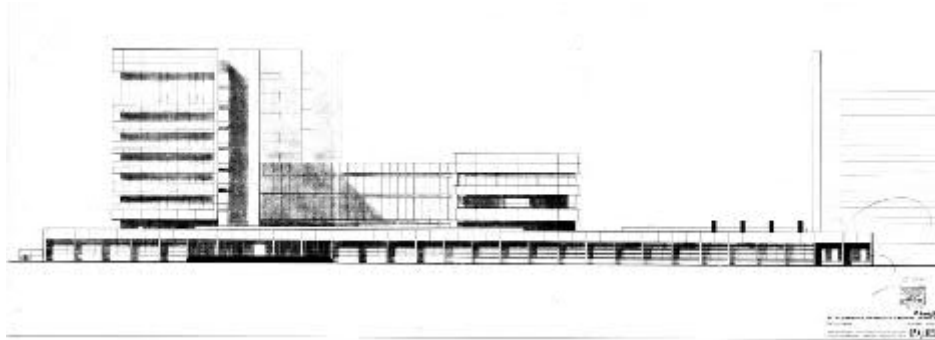
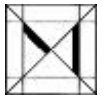
Op 11 oktober 1965, als de verpleegsterflat reeds ver gevorderd is, wordt ook voor het beddenhuis de eerste paal in de grond geslagen. In de loop van de bouw worden de plannen nog meermalen aangepast en wordt met afdelingen binnen het complex geschoven. De gewenste roltrappen in het beddenhuis blijken vanwege de vele aanpassingen die vanuit brandveiligheid moesten geschieden vanuit financieel oogpunt niet haalbaar. Heeres laat de heipalen van de polikliniek zodanig uitvoeren dat het mogelijk is om later alsnog een verdieping toe te voegen.

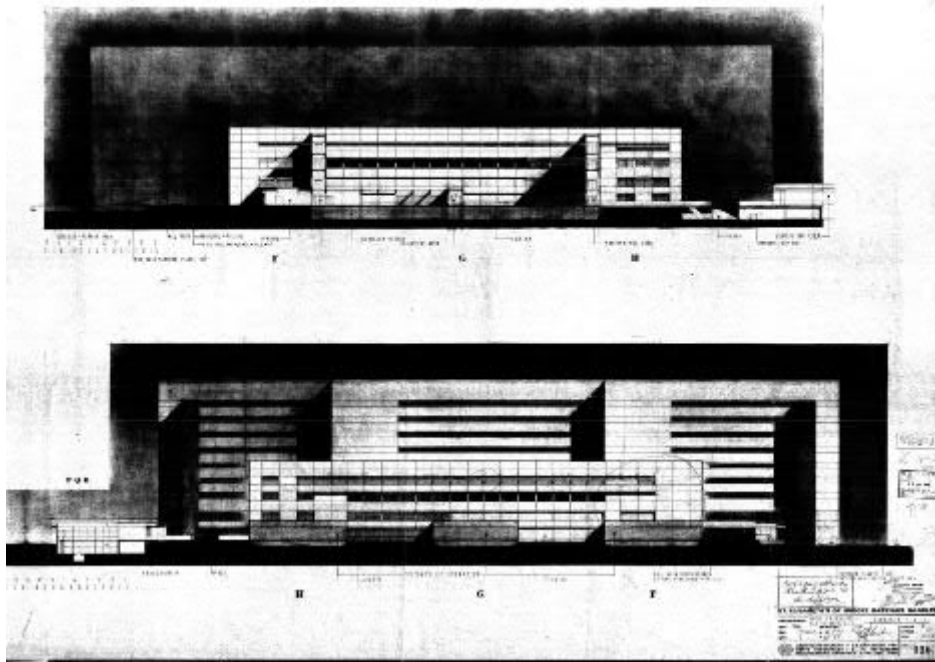
Situatietekening van projectarchitect H. Hallink van bureau B.J.K. Cramer en J.E. Kruisheer, 1965, ingekomen 25-4-1966. NHA. Bouwarchief Haarlem.

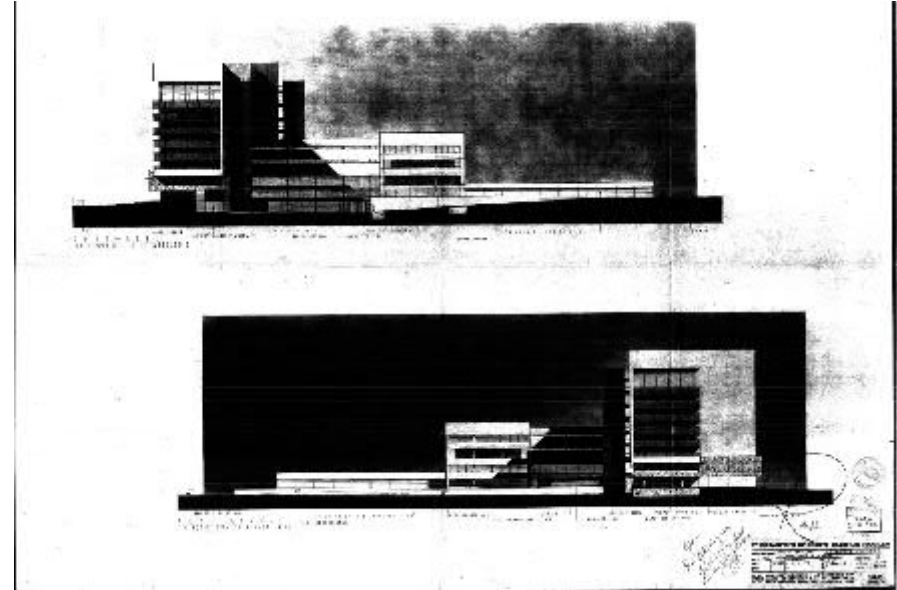
Geveltekeningen in schets van projectarchitect H. Hallink van bureau B.J.K. Cramer en J.E. Kruisheer, 1965, ingekomen 25-4-1966. NHA. Bouwarchief Haarlem.

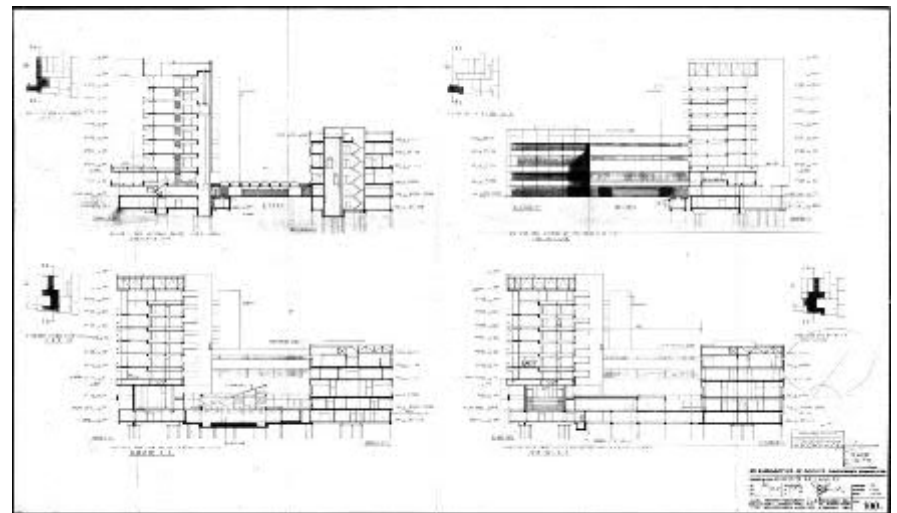
Oostgevels ziekenhuis. projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

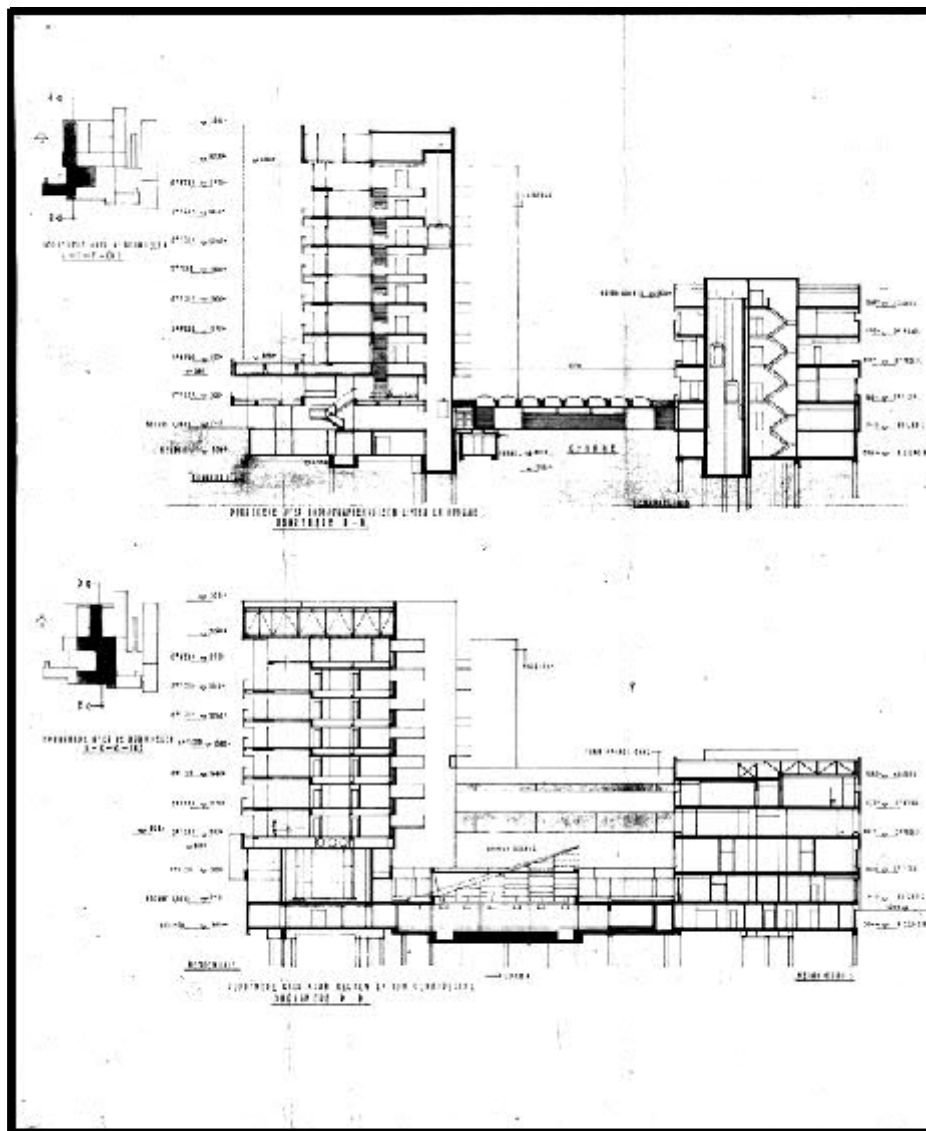
Zuidgevel behandelgebouw en noordgevels beddenhuis en behandelgebouw van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

West- en oostgevels beddenhuis en behandelgebouw van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

Doorsneden beddenhuis en behandelhuis van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

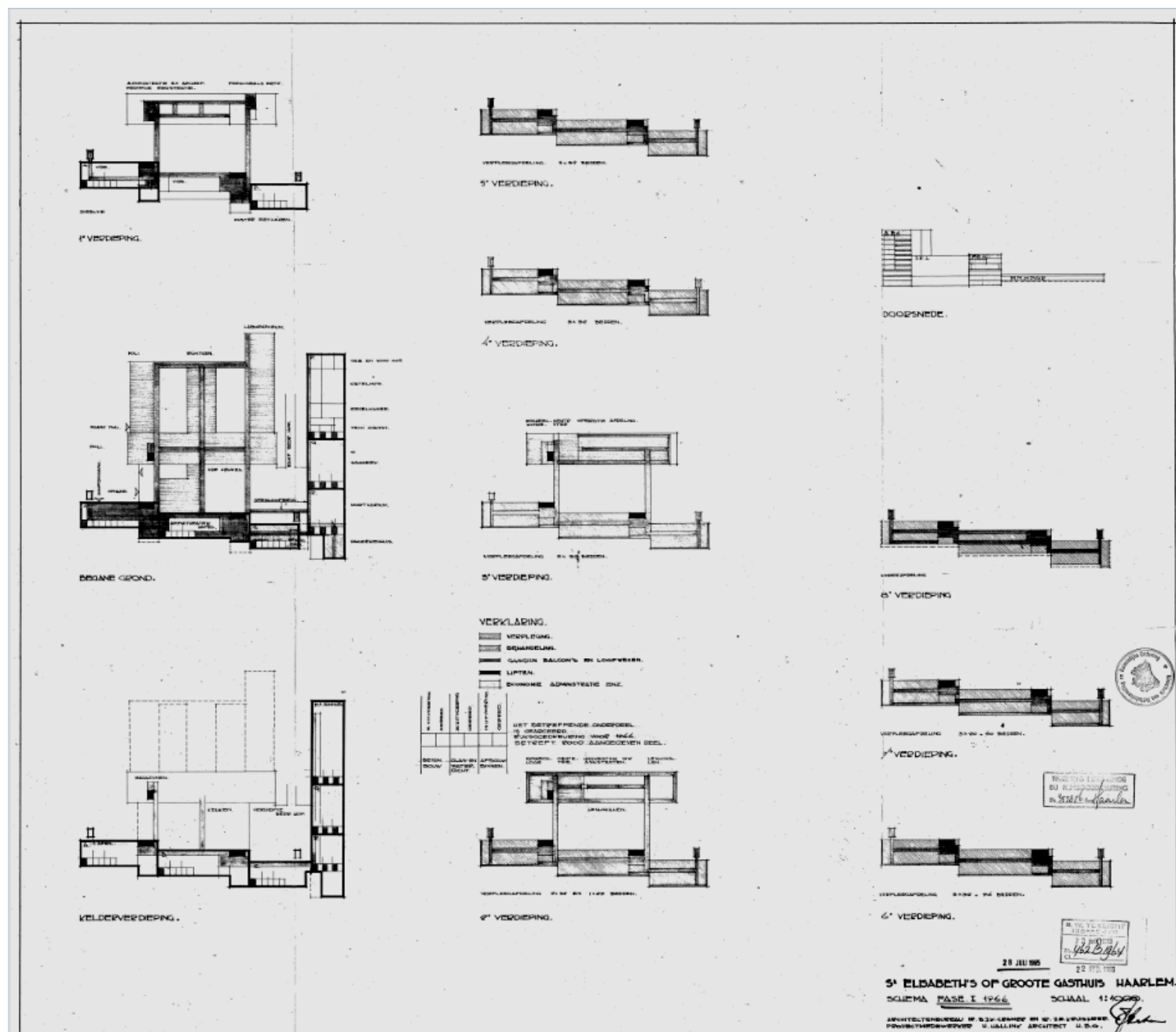

Vergrote uitsnede van de tekening met doorsneden beddenhuis en behandelhuis van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

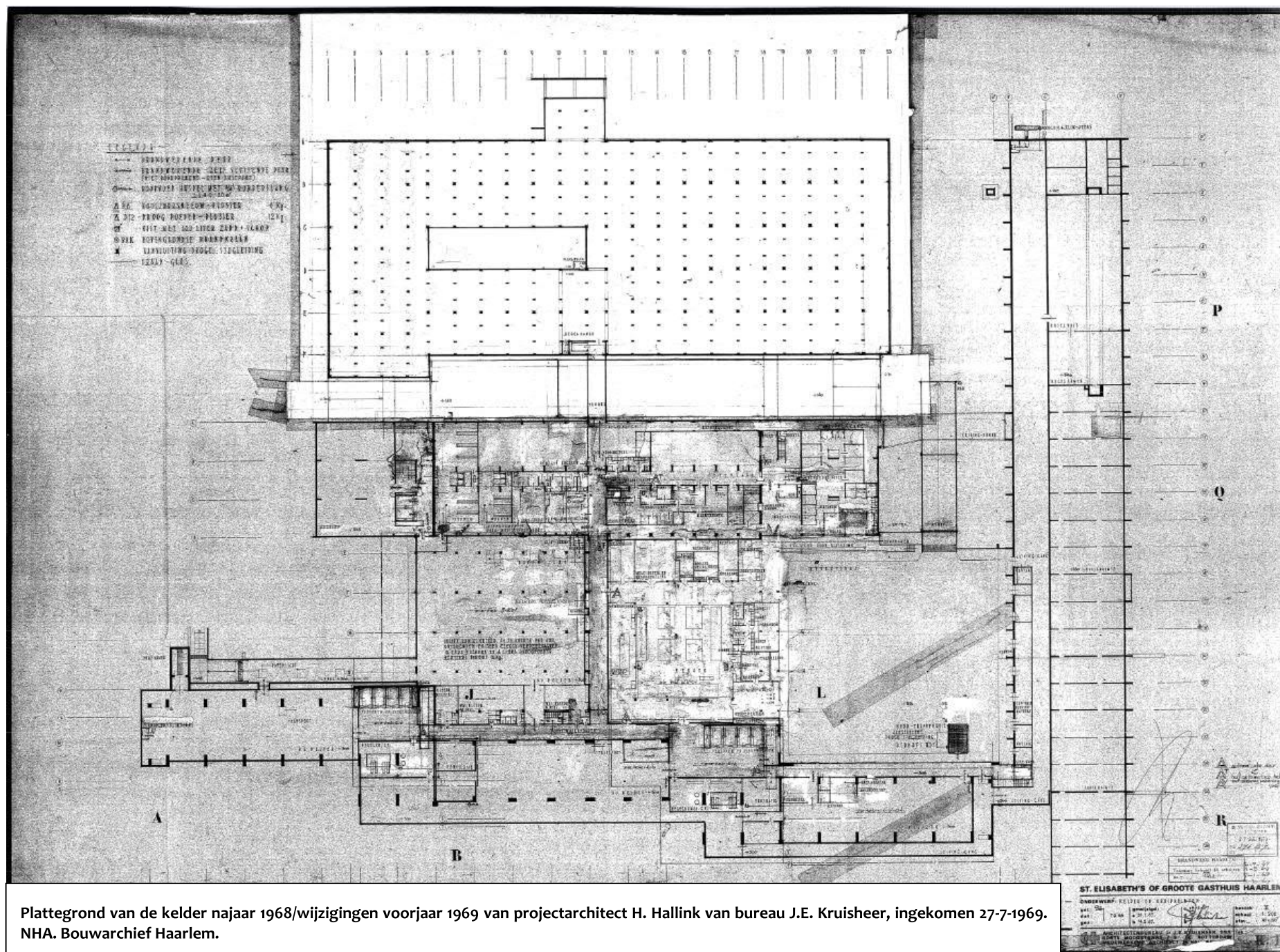
Uit de plattegronden van het najaar 1968 (nog aangepast in voorjaar 1969) blijkt dat op begane grondniveau van het beddenhuis gebouw 1 fungeert als ontvangstgebouw met de hoofdentree in de noordgevel met de bezoekershal (waarboven een vide in de tweede bouwlaag) en een galerij langs de west- en zuidzijde van de hal. De entree die thans fungeert als hoofdentree was de entree voor de ambulance.

Gebouw 2 heeft ter plaatse van het huidige restaurant een sanitaire met toiletten, wastafels en dergelijke, in het midden het nog aanwezige amfiteater en rechts een kapel ban het theater gescheiden door een vijver. Gebouw 3 is dan voorzien van een speciale verpleegafdeling met beddenkamers, isoleerkamers en een conversatiezaal op het oostelijke einde. Op de eerste verdieping is in gebouw 1 de vide van de bezoekershal aanwezig, met boven de galerijen aan de zuid- en westzijde kantoren van de directie, terwijl in de zuidelijke uitbouw zoals thans nog het geval is de regentenkamer. In gebouw 2 is links (west) een conferentiekamer in het midden het hogere deel van het theater en rechts (oost) de vide van de kapel. Gebouw 3 bevat op dit niveau dan de zuster-eetzaal.

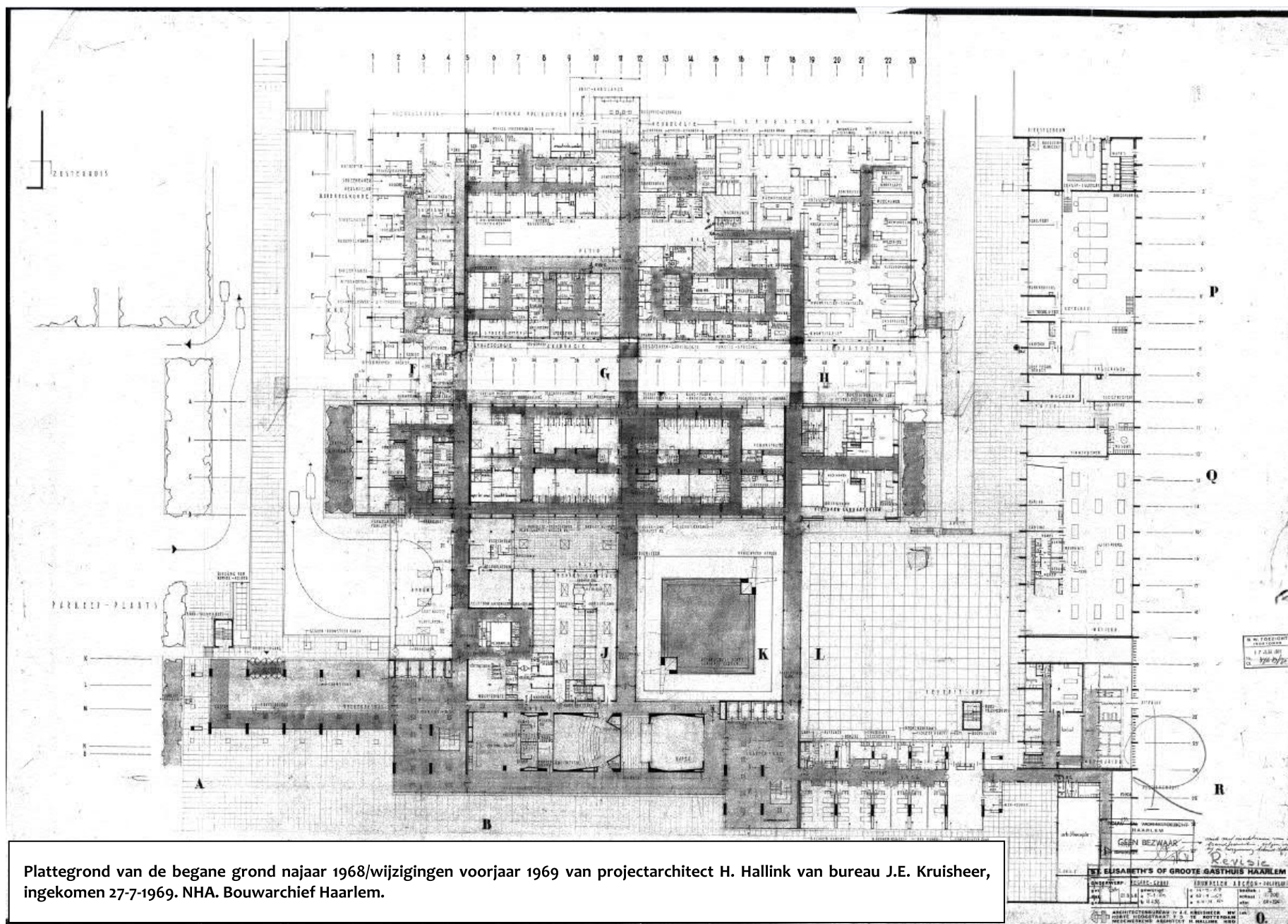
Vanaf de tweede verdieping is de indeling nog vergelijkbaar met die van nu. Hier zijn in de drie gebouwen de verpleegafdelingen ondergebracht met aan de noordzijde de ondersteunende ruimten (behandelkamer, zusterstation, theekeuken, spoelruimte e.d.) en zuidelijk van de gang de ziekenkamers met per kamer veelal zes bedden en de was en toiletruimte in het voorportaal aan gangzijde. Deze ziekenkamers sluiten aan op de balkons bij de zuidgevel. De constructie met kolommen (feitelijk betonnen schijven op de tekeningen zwart gearceerd) bepaalt de hoofdindeling, maar feitelijk kan men los van die constructies naar behoeven flexibel met indelingen omgaan.

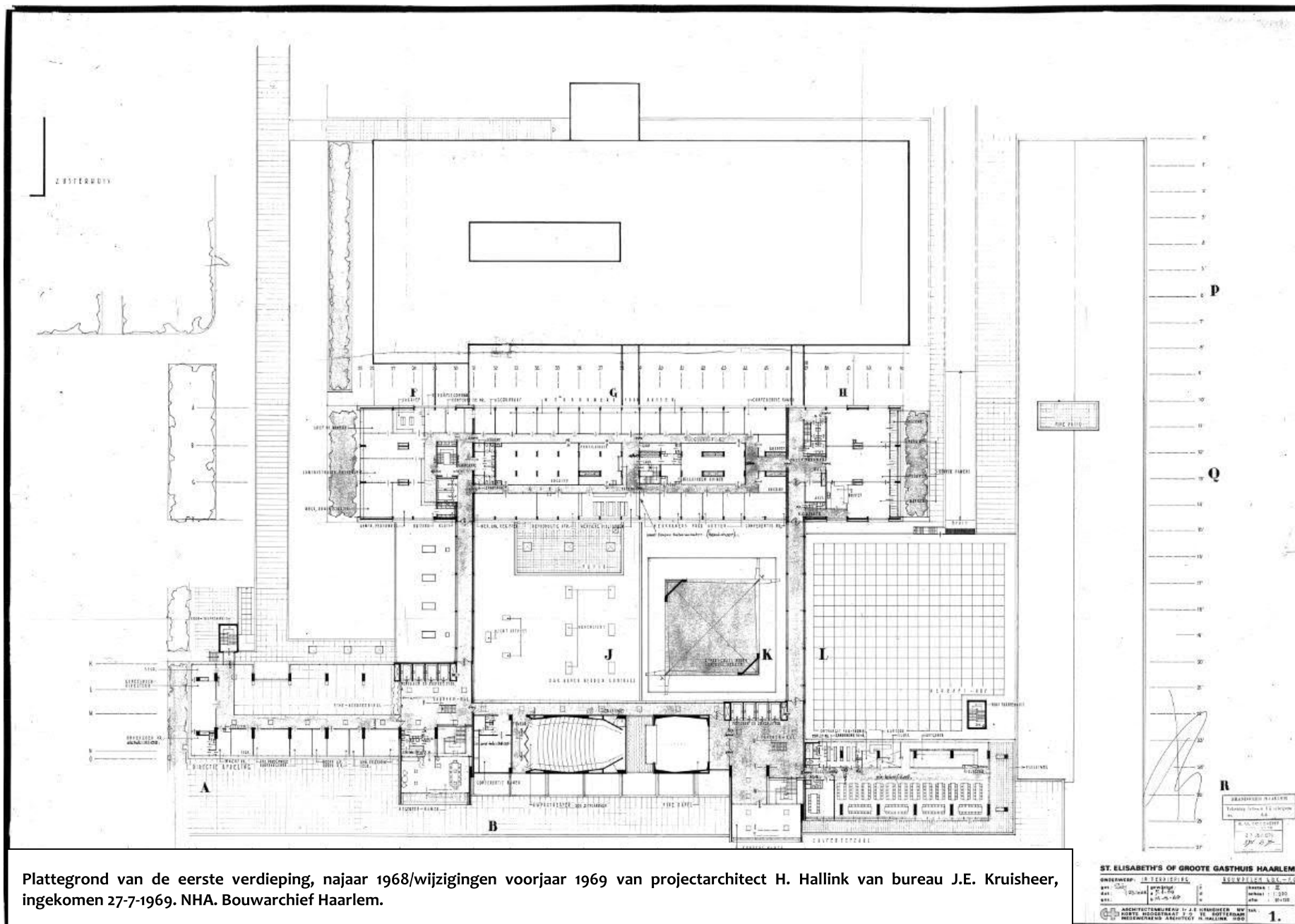

Schema fase I 1966, behandel en beddenhuis. Binnen de omtrekken zijn de gangen, liften e.d. aangegeven. Ingekomen bij bouwtoezicht 22 juli 1965. Tekening H. Hallink, bureau B.J.K. Cramer en J.E. Kruisheer, 1965, ingekomen 25-4-1966. NHA. Bouwarchief Haarlem.

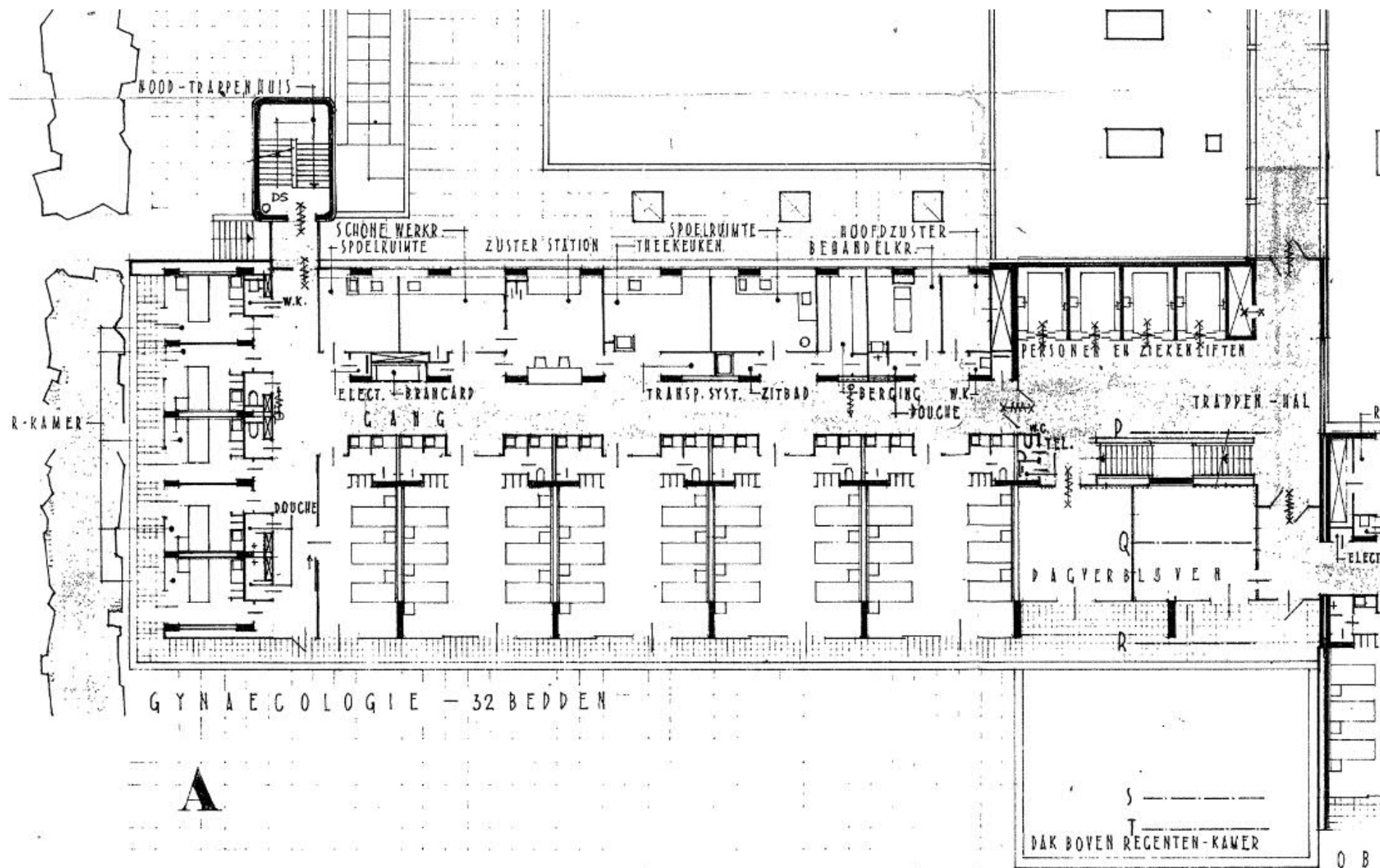

Plattegrond van de kelder najaar 1968/wijzigingen voorjaar 1969 van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, ingekomen 27-7-1969. NHA. Bouwarchief Haarlem.

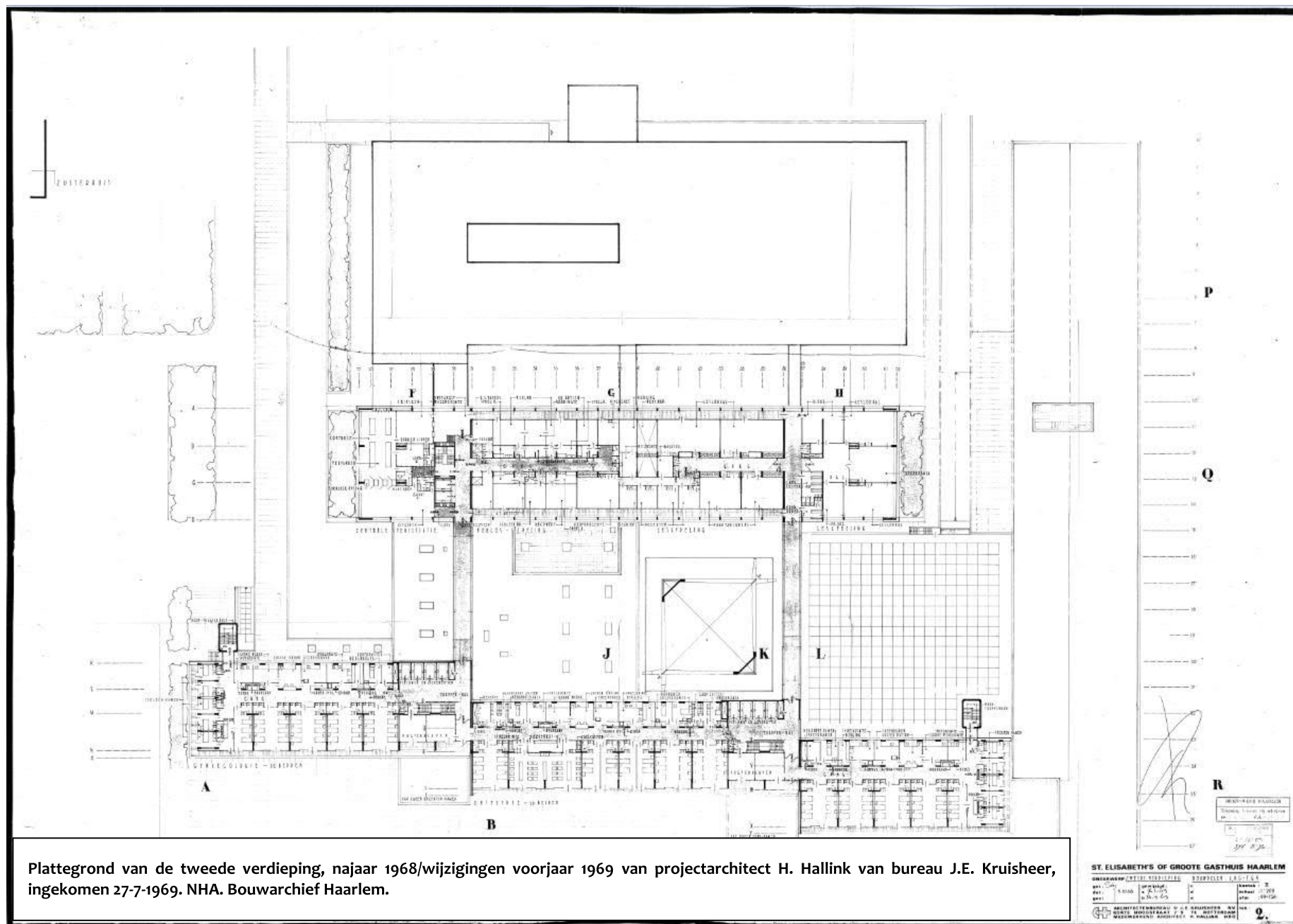

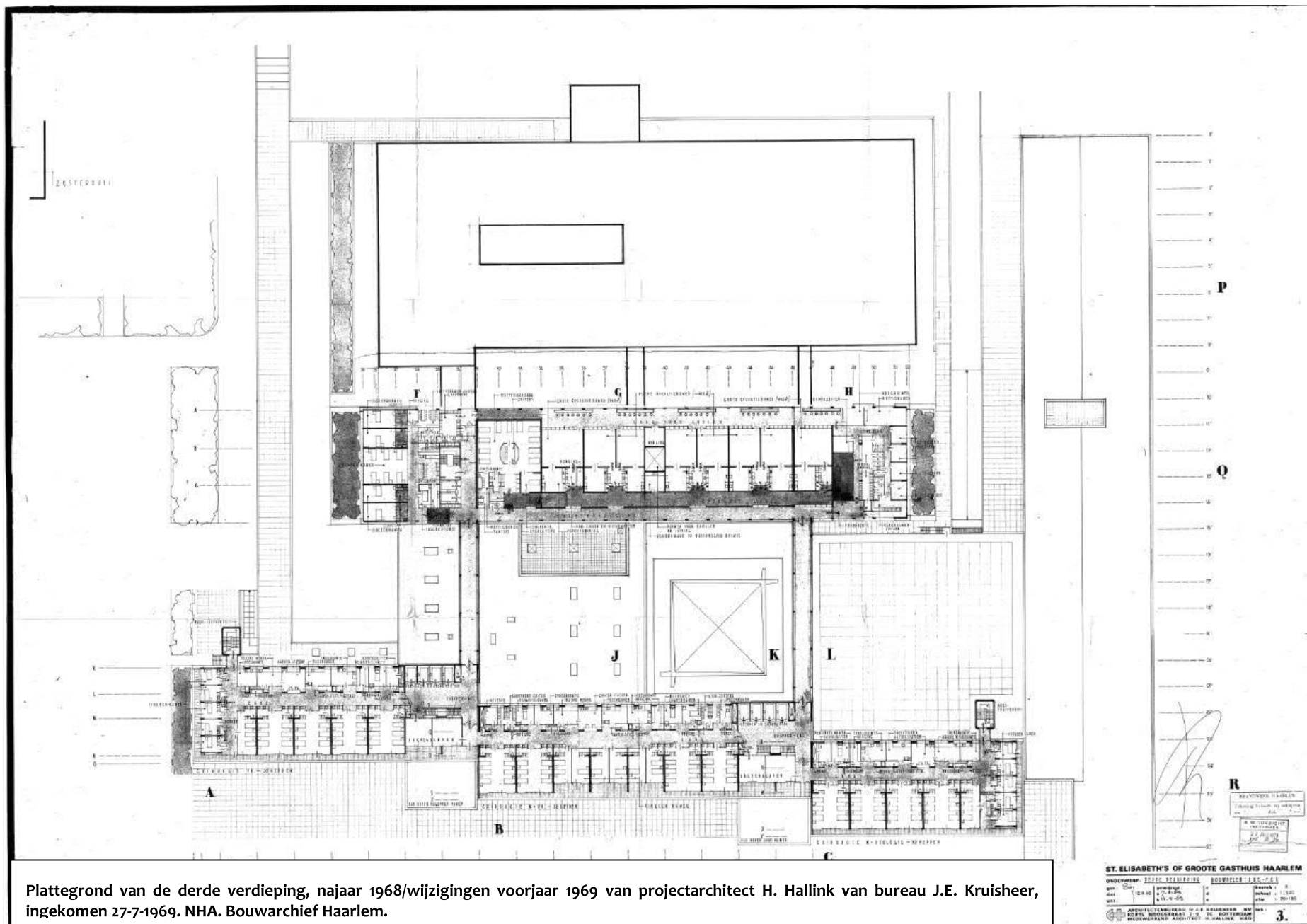
Plattegrond van de eerste verdieping, najaar 1968/wijzigingen voorjaar 1969 van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, ingekomen 27-7-1969. NHA. Bouwarchief Haarlem.

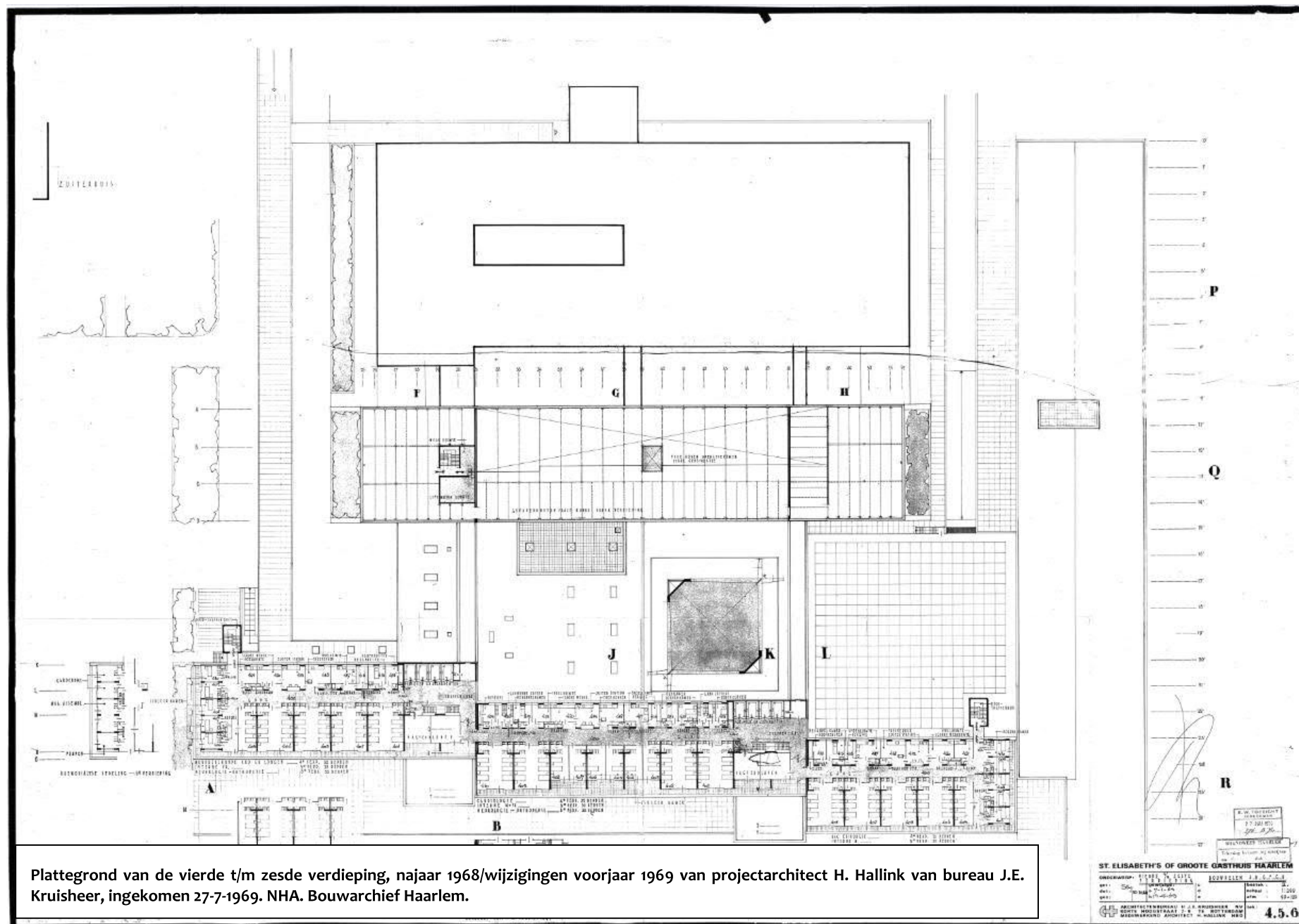

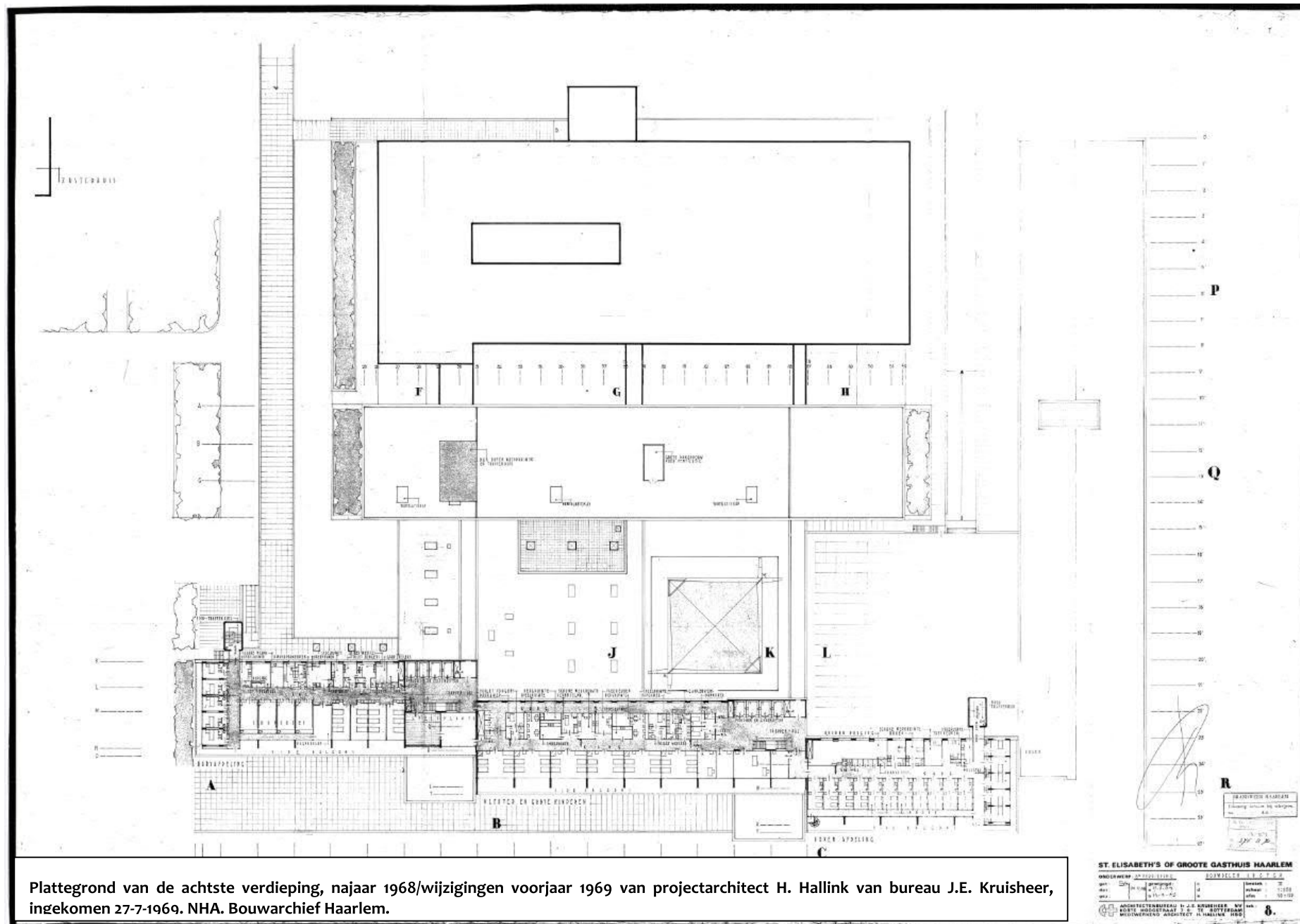
Plattegrond van de tweede verdieping van gebouw 1 met de verpleegafdeling gynaecologie. In zwart de constructieve delen (betonnen kolommen en wanden). Tekening najaar 1968/wijzigingen voorjaar 1969 van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, ingekomen 27-7-1969. NHA. Bouwarchief Haarlem.

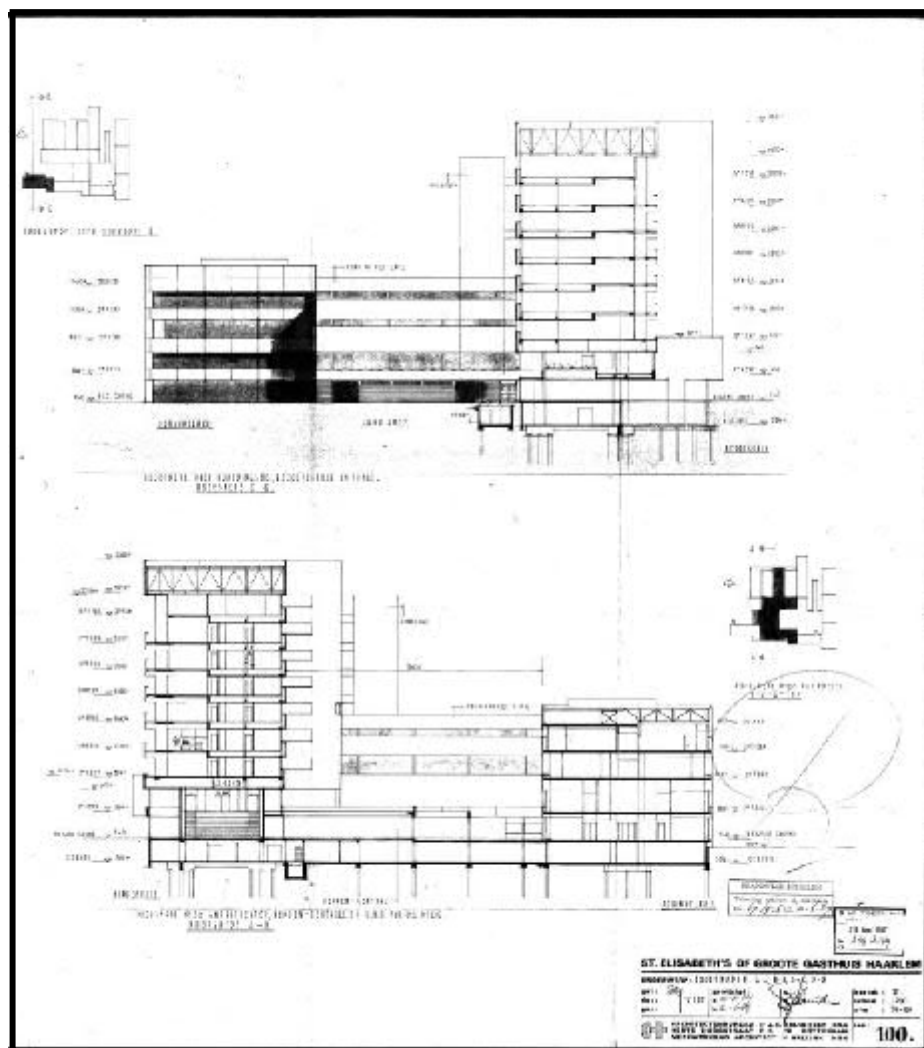

Plattegrond van de tweede verdieping, najaar 1968/wijzigingen voorjaar 1969 van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, ingekomen 27-7-1969. NHA. Bouwarchief Haarlem.

Vergrote uitsnede van de tekening met doorsneden beddenhuis en behandelhuis van projectarchitect H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, 1967, ingekomen 30-6-1967. NHA. Bouwarchief Haarlem.

St. Elisabeth Gasthuis. De bouw van het zusterhuis en de aanleg van de Boerhaavelaan, ziende naar het zuidwesten. Maart 1965. NL-HlmNHA_Hrlm_18119

St. Elisabeth's Gasthuis. Het zusterhuis aan de Boerhaavelaan omstreeks 1968. NL-HlmNHA_Hrlm_18120

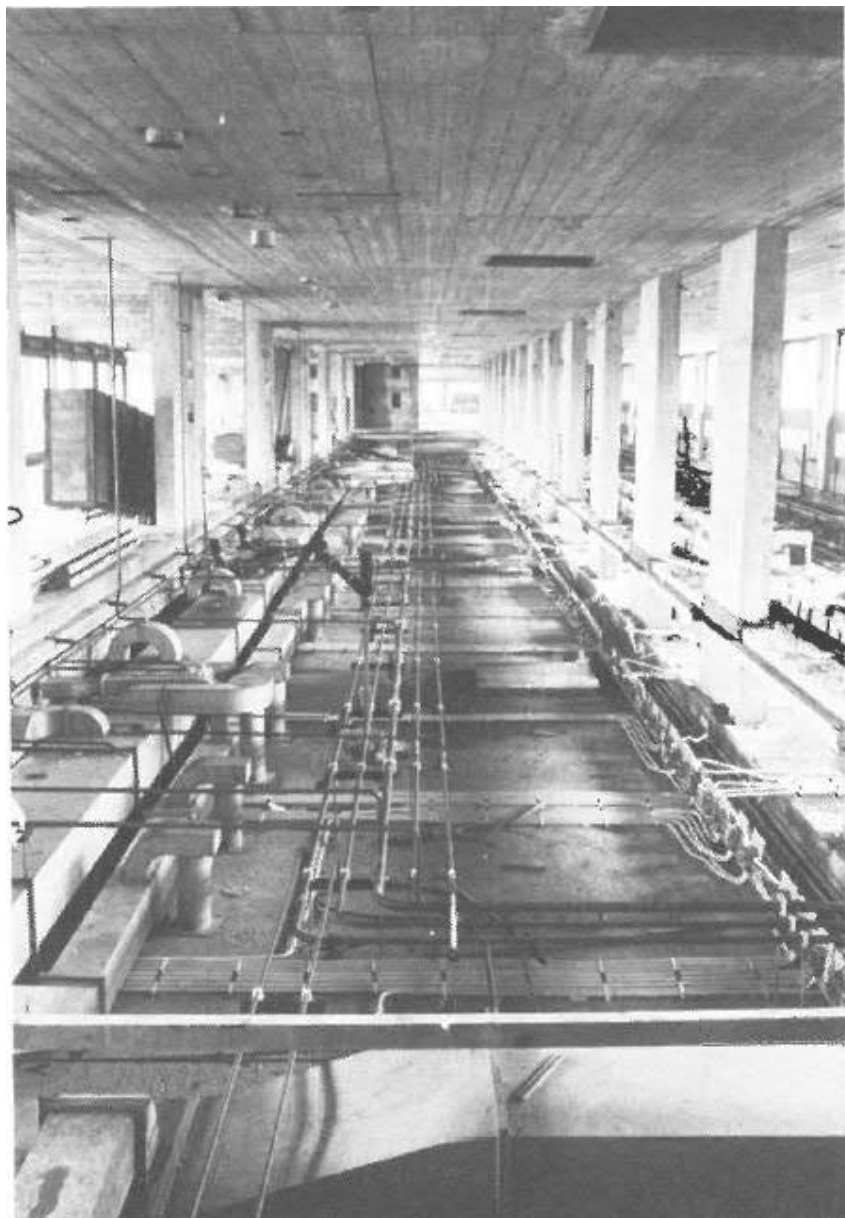
St. Elisabeth's Gasthuis. Recreatieruimte in het zusterhuis. NL-HlmNHA_Hrlm_18122

Stand van de bouw van het ziekenhuis op 30 september 1967. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

St. Elisabeth's Gasthuis. Een kamer in het zusterhuis. Foto uit 1966-68
NL-HlmNHA_Hrlm_18121

Een deel van de installaties wordt ingewerkt onder de in bekisting gestorte gewapende betonvloer van de verschillende lagen in het beddenhuis. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

Bij de bouw van het nieuwe ziekenhuis kiest men voor de elementenbouw, waarbij betonnen sierplaten worden verwerkt in de gevels en ook de betonconstructies uit prefab-elementen worden opgebouwd. De opkomst van de elementenbouw hangt ook samen met het tekort aan ervaren mankracht bij de bouwbedrijven. Door de elementenbouw met prefab-betonelementen en volledige puien, waarvan de ontwikkeling en produktie vooral rond 1960 goed op gang begint te komen, zijn dan ook minder bouwvakkers nodig. De firma Schokbeton uit Zeist bouwt op deze wijze het zusterhuis en vanaf januari 1966 ook de laagbouw met de technische ruimten. Op 6 mei 1966, kort voor de officiële ingebruikname van het zusterhuis, vindt de inschrijving plaats voor de bouw van het beddenhuis en behandelhuis met tussenliggende delen. P.A. van Wijnen uit Dordrecht is de laagste inschrijver. Op de bouw verschijnt een eigen tijdelijke betoncentrale en betonelementenfabriek.

Heeres wordt kort voor zijn pensioen ernstig ziek en kan de bouw niet als directeur en voorzitter van de bouwcommissie afmaken. Van Valkenburg vervangt hem op tijdelijke basis. Eind 1968/begin 1969 geraken het betonwerk en de buitenafbouw met puien, vensters en balkons in de eindfase. Het hoogste punt wordt op 10 maart 1969 bereikt. Met Van Wijnen wordt aangaande de verdere afbouw geen overeenstemming bereikt, waarop de architecten de opdrachten plaatsen bij de diverse leveranciers en de firma J.G. Nelis en zn. BV uit IJmuiden de bouwaannemerswerken verricht. Zij hadden ook eerder het terreinwerk uitgevoerd. Nadat in 1968 het definitieve plan voor de polikliniek gereed is wordt het heikwerk uitgevoerd in februari 1969, gevolgd door de opbouw door Nelis bv. De bouwplanning gaat uit van een oplevering op 1 februari 1971, waarna drie maanden worden uitgetrokken voor schoonmaken en inrichten. Men hoopte op 1 mei te kunnen verhuizen, maar uiteindelijk wordt het 17 mei 1971 dat het ziekenhuis in Schalkwijk een feit is.

Fragment uit een panorama van Schalkwijk Europawijk, ziende naar het noordoosten. Op de achtergrond is het beddenhuis van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis in aanbouw. Foto H.A. Hoogvelt 1967. NL-HlmNHA_Hrlm_20352

Bezoek van Koningin Juliana in 1972. De ruimte die hier zichtbaar is betreft de dan nog in gebouw 1 aanwezige grote bezoekershal met links op de achtergrond de hoofdentree. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

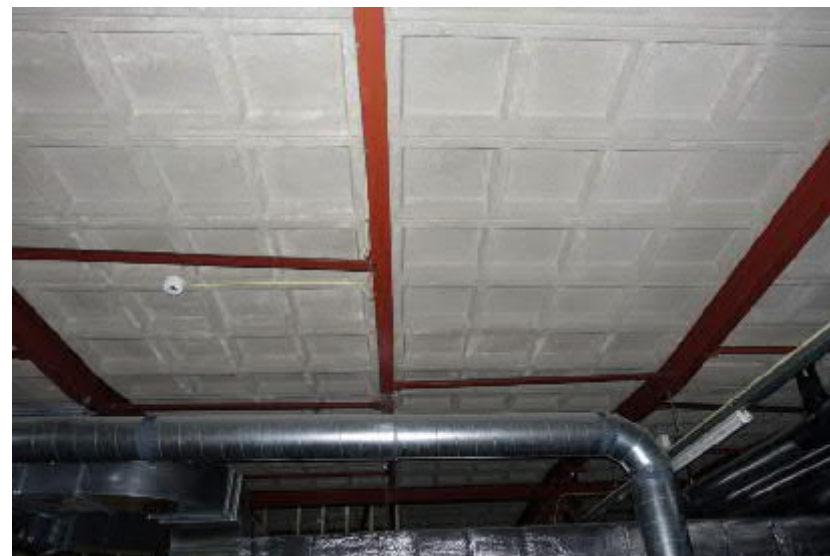
Bij de verdiept gelegen vensterstroken in de noordgevel zijn ter weerszijden van de vensters geribbelde prefab betonelementen gebruikt. FH MAB 2019

De betonnen gevelplaten van de zolderverdieping zijn gekoppeld aan een stalen vakwerkligger. FH MAB 2019

Zicht langs de noordgevel van gebouw 2, geheel opgebouwd uit prefab betonelementen (gevelplaten, dorpels e.d.). FH MAB 2019

De daken zijn opgebouwd uit op staalconstructies met liggers rustende bimsbetonnen prefab cassetteplaten. Op de scheiding van een module is onder de hoofdligger telkens een vakwerkligger geplaatst. FH MAB 2019

De noordgevel van gebouw 3 met vluchttuipen is geheel als elementenbouw in betonplaten uitgevoerd. FH MAB 2019

De galerijen hebben een borstwering en zonwering in zonwerend glas in stalen frames.
FH MAB 2019

Naast projectarchitect Hallink is voor het interieur interieurarchitect Coen de Vries ingeschakeld. Hij koos de kleuren uit, bepaalde de afwerking van wanden en vloeren en kocht meubels in en ontwierp zelf ook meubilair (banken in de bezoekershal). De verhuizing van de inventaris (meubilair apparatuur en patiënten) van het oude ziekenhuis naar de nieuwe locatie vindt plaats door de firma Geytenbeek uit Utrecht. De officiële opening vindt plaats op 9 december 1971. Via een gesloten TV-circuit kunnen alle patiënten de ceremonie volgen. Het beeld van de H. Elisabeth en het Rozenwonder, gemaakt door Mari Andriessen wordt met een helikopter aangevoerd en in de tuin geplaatst.

De onthulling van het standbeeld "De Heilige Elisabeth van Thüringen" met Burgemeester de Gou (met hoed), beeldhouwer Mari Andriessen (rechts daarnaast) en directeur-geneesheer Dr. J. van Mansvelt, in de tuin van het St. Elisabeths Gasthuis aan de Boerhaavelaan 22. Foto Cees de Boer 1972. NL-HlmNHA_1478_4720

Het beeld van Elisabeth van Thüringen van Mari Andriessen met op de achtergrond het grote beddengebouw in de late jaren 70. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

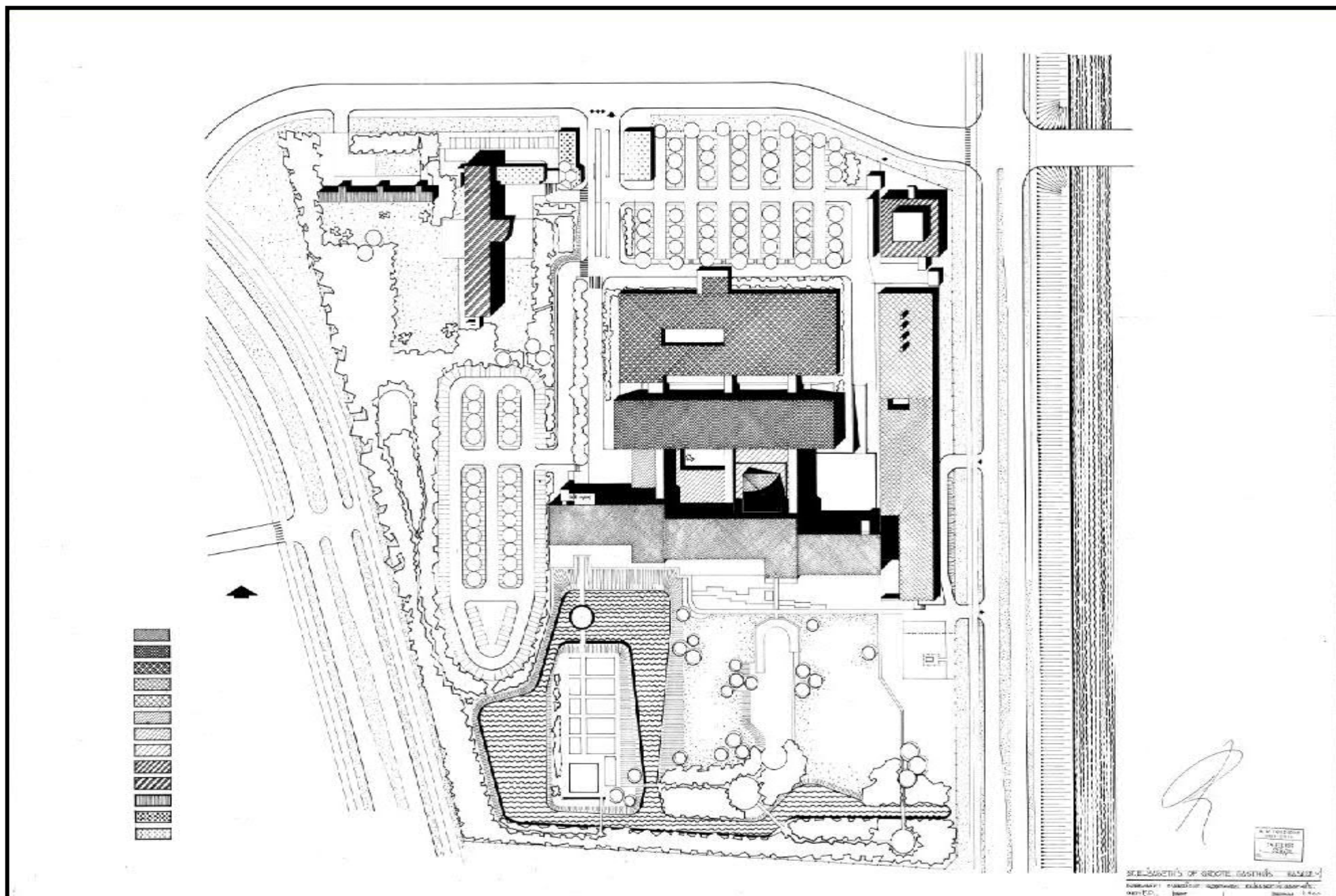
De verdiept op het binnenterrein gebouwde keuken nog in vol bedrijf rond 1980. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

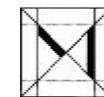
Zicht in een patiëntenkamer van een verpleegafdeling in het beddenhuis. Op de achtergrond de grote glazen pui die uitkomen op een balkon dat een glazen balustrade heeft. Situatie rond 1980. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

Drs. W. Mensink. Ex wethouder financiën Haarlem, directeur beheer Elisabeth's Gasthuis. NL-HIMNHA_54045699

Terrein met gebouwen. Tekening 8-5-1970 H. Hallink van bureau J.E. Kruisheer, ingekomen 24-2-1972. NHA. Bouwarchief Haarlem.

Het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis in Schalkwijk, gezien vanuit de lucht kort na de oplevering. Foto Aerophoto Schiphol.

Het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis in Schalkwijk, gezien vanuit de lucht kort na de oplevering. Foto Aerophoto Schiphol.

Het beeldhouwwerk “Het Rozenwonder” met de H. Elisabeth van Mari Andriessen met op de achtergrond het beddenhuis kort na de plaatsing. In 2013 is het verplaatst naar de hoofdingang.

De hoofdingang van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis vanuit de Boerhaavelaan in de vroege jaren 70.

Fraaie foto van het beddenhuis vanuit het zuidwesten gezien omstreeks 1980. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

Vergadering van de regenten in de regentenkamer in 1980. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

Een patiënt van een booreiland wordt in 1980 met een helikopter van de KLM naar het Gasthuis gebracht en landt op een speciaal gemarkeerde landingsplaats zuidelijk van het grote beddenhuis. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

De medische staf van 1980 op de trap in het trappenhuis tussen gebouw 1 en 2. Let op de ruwere afwerking van wanden en plafond, terwijl de trap en borstwering gladder zijn afegwerkt. De glazen balustrade was toen reeds aanwezig en behoort dus tot de oorspronkelijke opzet. Bron: 400 jaar Gasthuis, 1981

Personeel van het Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk werkt in het zwart uit protest tegen de CAO onderhandelingen in het ziekenhuiswezen. Foto Poppe de Boer, april 1990. NL-HlmNHA_1478_4747

Lida Vahl, coördinator patiëntenvoorlichting aan het werk in het Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk. Foto Poppe de Boer, februari 1990. NL-HlmNHA_1478_4748

De Tsjechische internist Mirko Jakovljevic (l) assisteert zijn Haarlemse collega Dr. W. Dekker bij een darmonderzoek in het Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk. Foto Poppe de Boer februari 1991. NL-HlmNHA_1478_4749

Na de verhuizing van het Sint Elisabeths of Groote Gasthuis naar Schalkwijk en veranderde de naam in Elisabeth Gasthuis (EG). Het ziekenhuis is in 1991 gefuseerd met twee andere ziekenhuizen tot het Kennemer Gasthuis, dat op zijn beurt in 2015 fuseerde met het Spaarne Ziekenhuis tot het huidige Spaarne Gasthuis.

Verbouwingen beddenhuis (1999-2005)

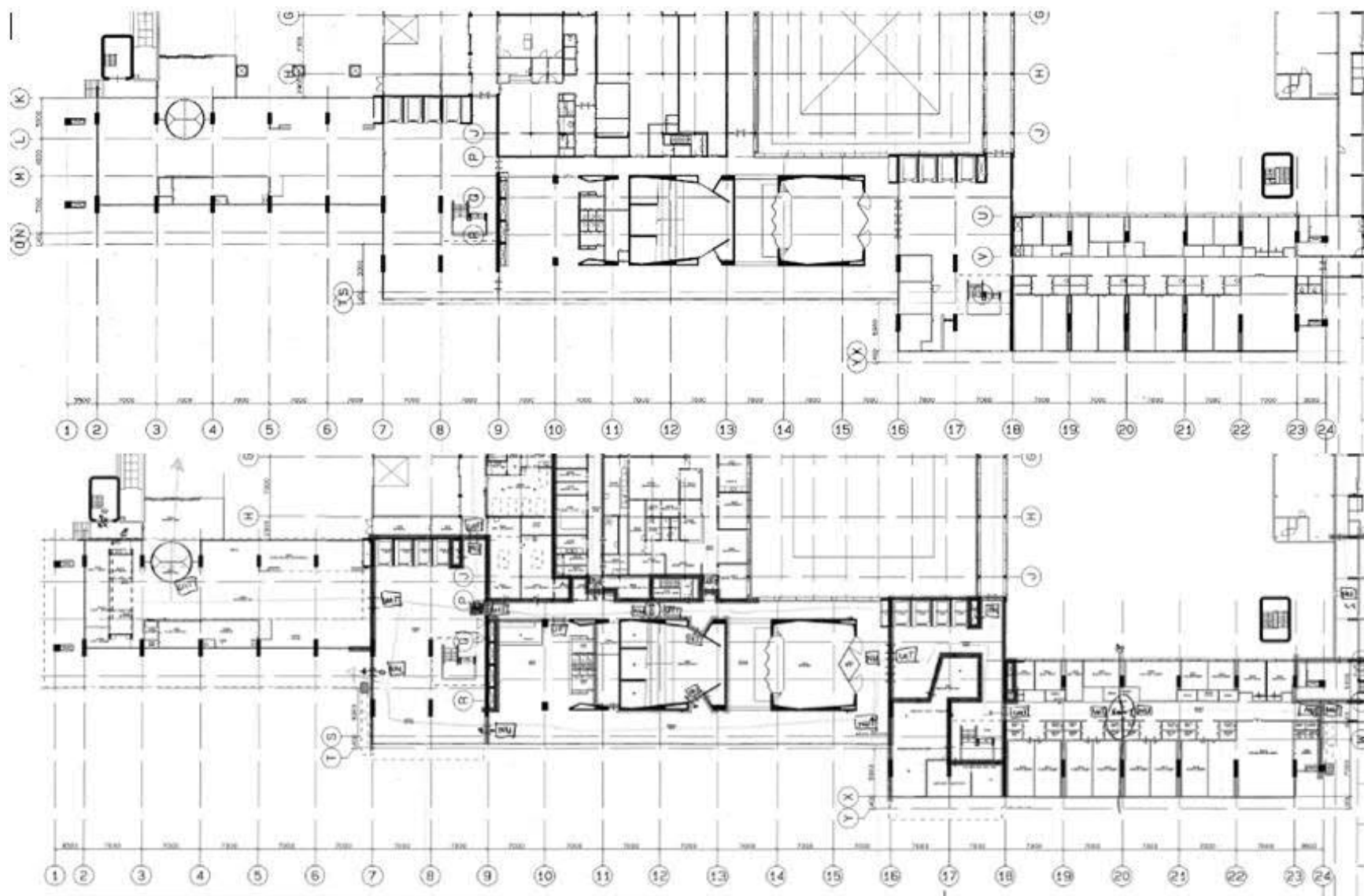
In de loop van de jaren 80 vonden al de eerste verbouwingen plaats, veelal in de lagere bouwdelen. Het onderzochte beddenhuis (gebouw 1, 2 en 3) komt in de late jaren 90 aan de beurt voor de eerste transformaties. In 1999 verandert men een trap bij de hoofdentree van gebouw 1. Uit de

plattegronden blijkt dat de entree zelf inmiddels al was aangepast met een grote tourniquet-draaier.

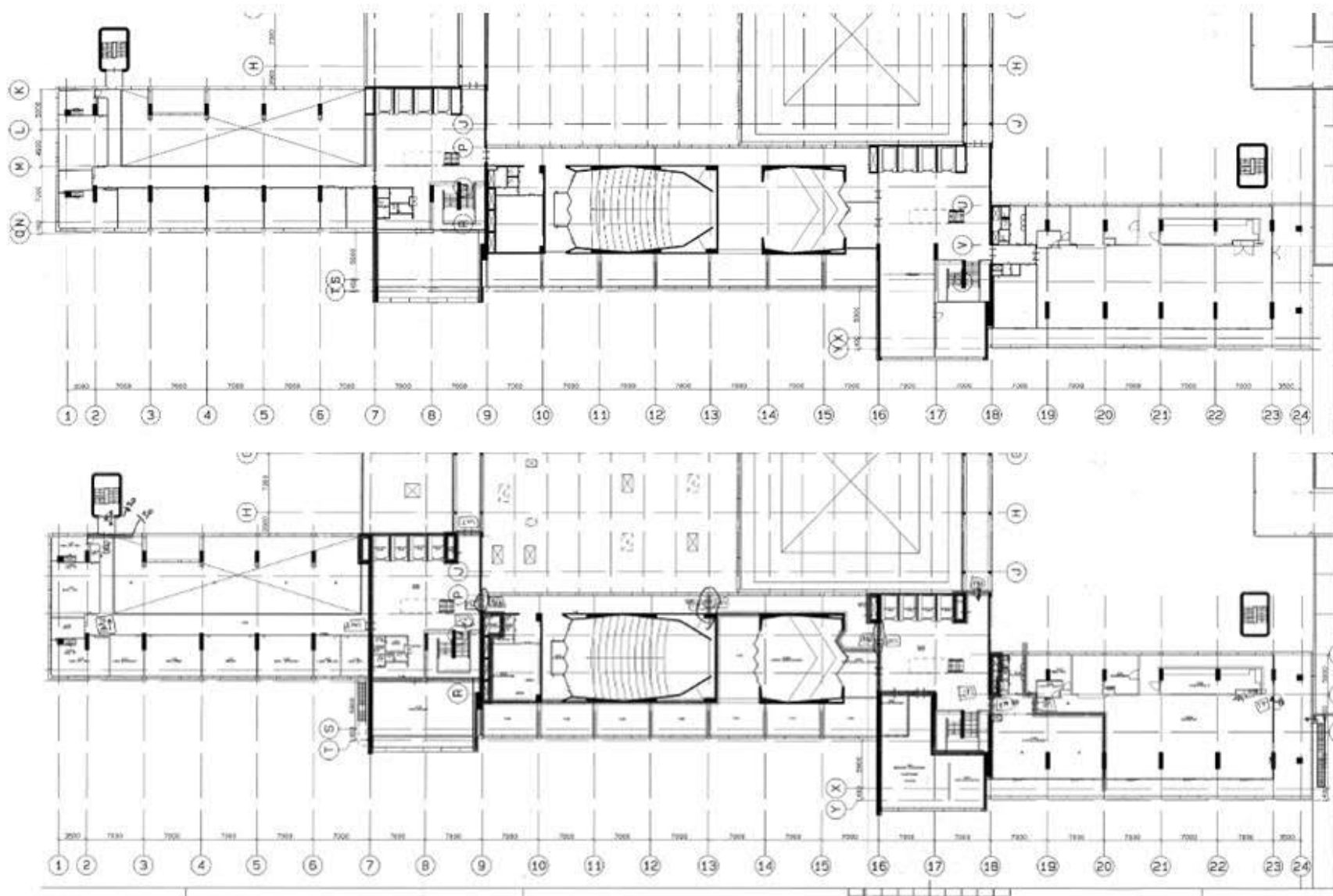
In 1999 worden in de gebouwen 1, 2 en 3 vervolgens onder supervisie van EMG-architecten diverse verbouwingen gepland, die vooral betrekking hebben op het opdelen of bij elkaar voegen van ruimten op met name de verpleegafdelingen. Vanwege de flexibele bouwwijze van het oorspronkelijke gebouw kan men zich daarbij beperken tot het verschuiven van wanden en afwerken met systeemplafonds.

De kelder onder gebouw 1 wordt in 2001 verbouwd, waarbij de verschillende bergingen aan weerszijden van een middengang plaatsmaken voor grote personeelgarderobes en toiletten voor mannen en vrouwen. Veel impact op de structuur van gebouw 1 heeft de verbouwing van 2003. In dat jaar wordt namelijk de hoofdentree van gebouw 1 verplaatst naar de huidige locatie. De op de oude entree aansluitende bezoekershal in gebouw 1 wordt omgevormd naar een bibliotheek. De vide van de voormalige hal wordt verkleind en verdeeld in twee vides en aan de noordzijde komt op de verdieping boven de bibliotheek een studieruimte. Hierdoor worden de begane grond en eerste verdieping in gebouw 1 deels het domein van de verpleegstersopleiding.

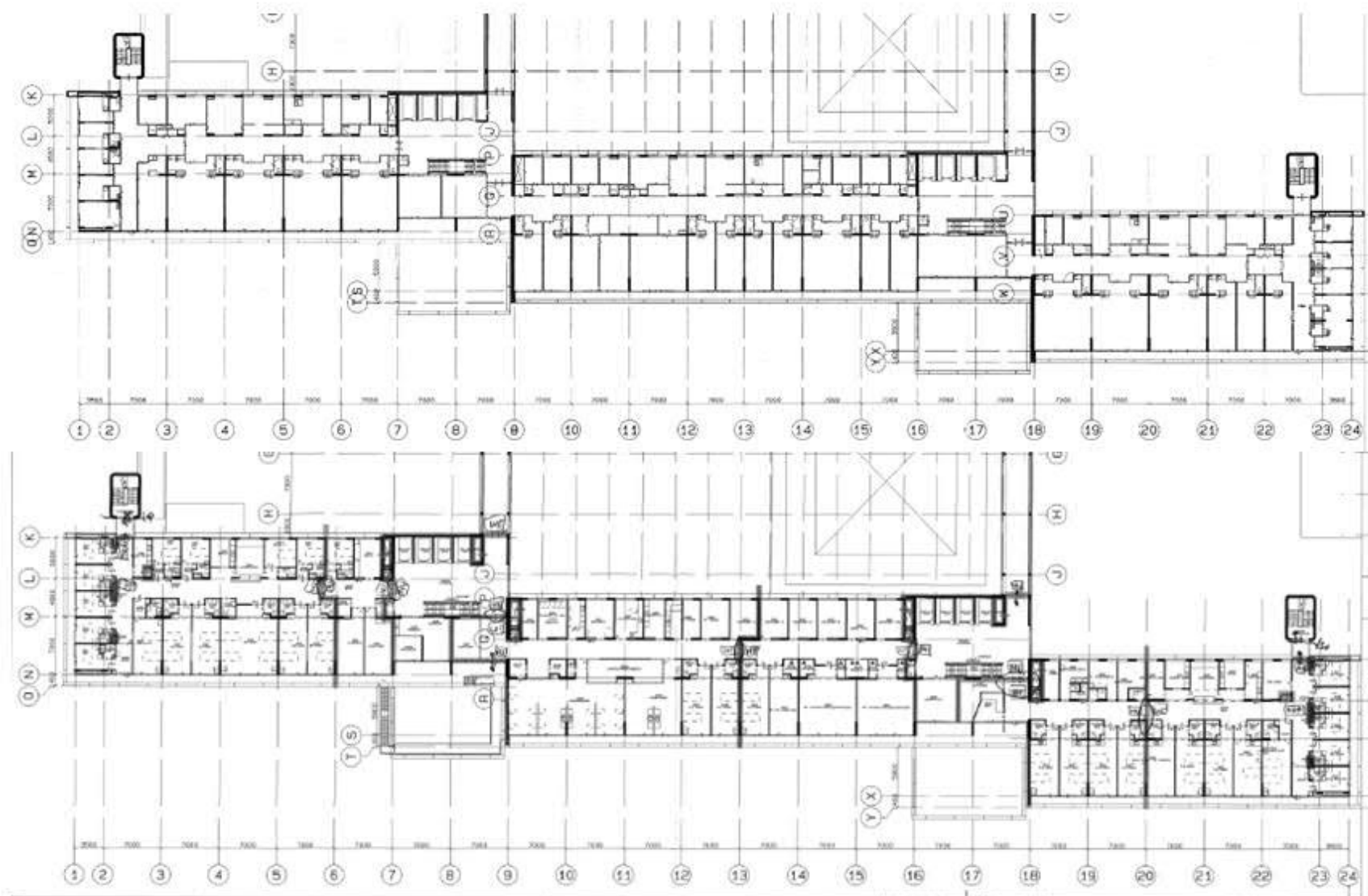
In 2005 worden de kelders van bouwdeel 2 en 3 opnieuw ingedeeld. Later wordt de begane grond en verdieping van gebouw 2 opnieuw ingedeeld, waarbij de grote kantine met buffet ontstaat aan de westzijde op de begane grond en in de gangen aan de zuidzijde op de begane grond en verdieping. De oude kapel wordt opgeheven en verdeeld in twee nieuwe ruimten en op de verdieping wordt de conferentieruimte aan de westzijde omgevormd tot een nieuw stilte- en gebedscentrum voor de diverse gezindten. Hiervan zijn geen tekeningen gevonden.

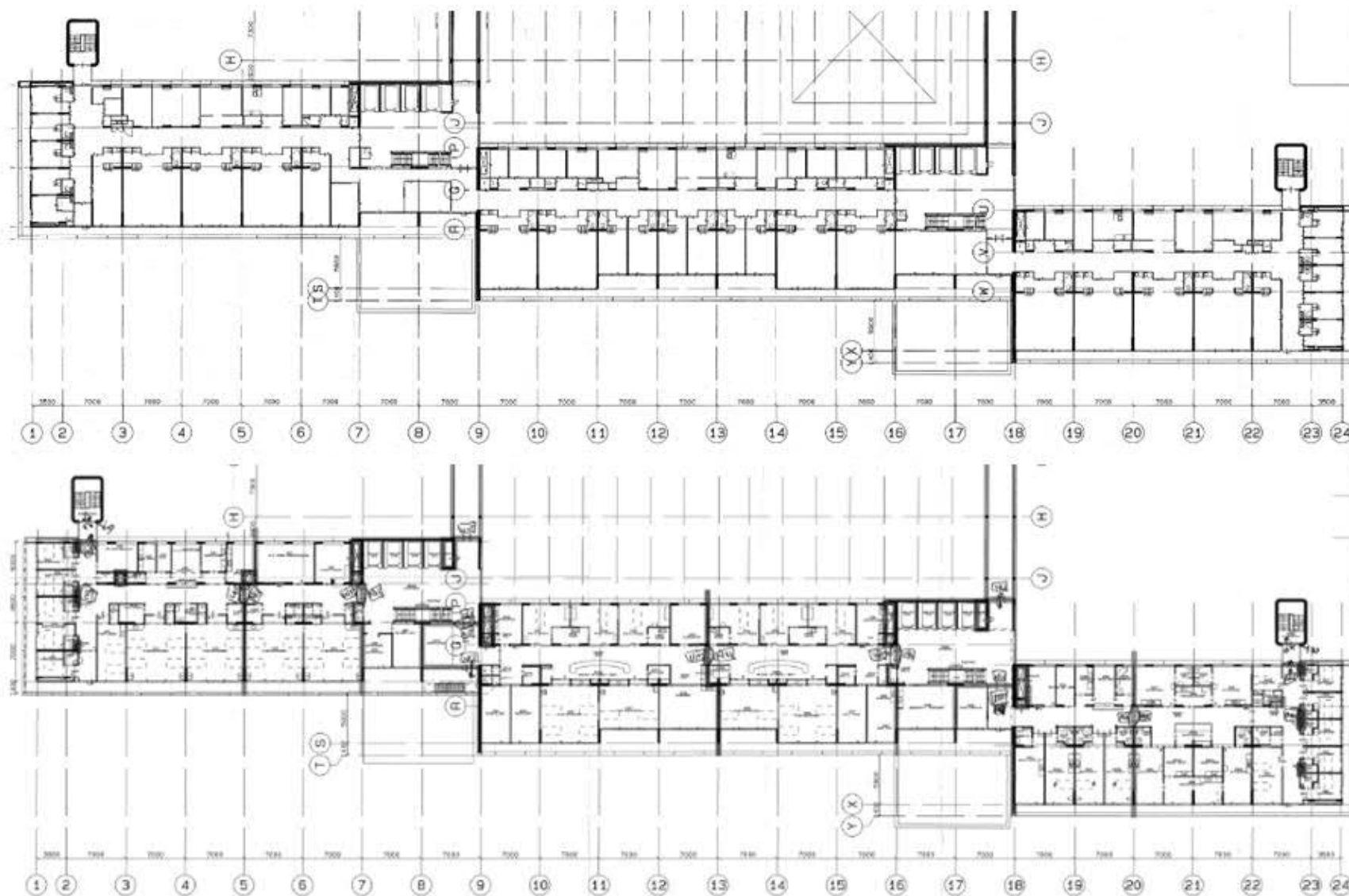
Begane grond plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder) EMG
architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief gemeente
Haarlem

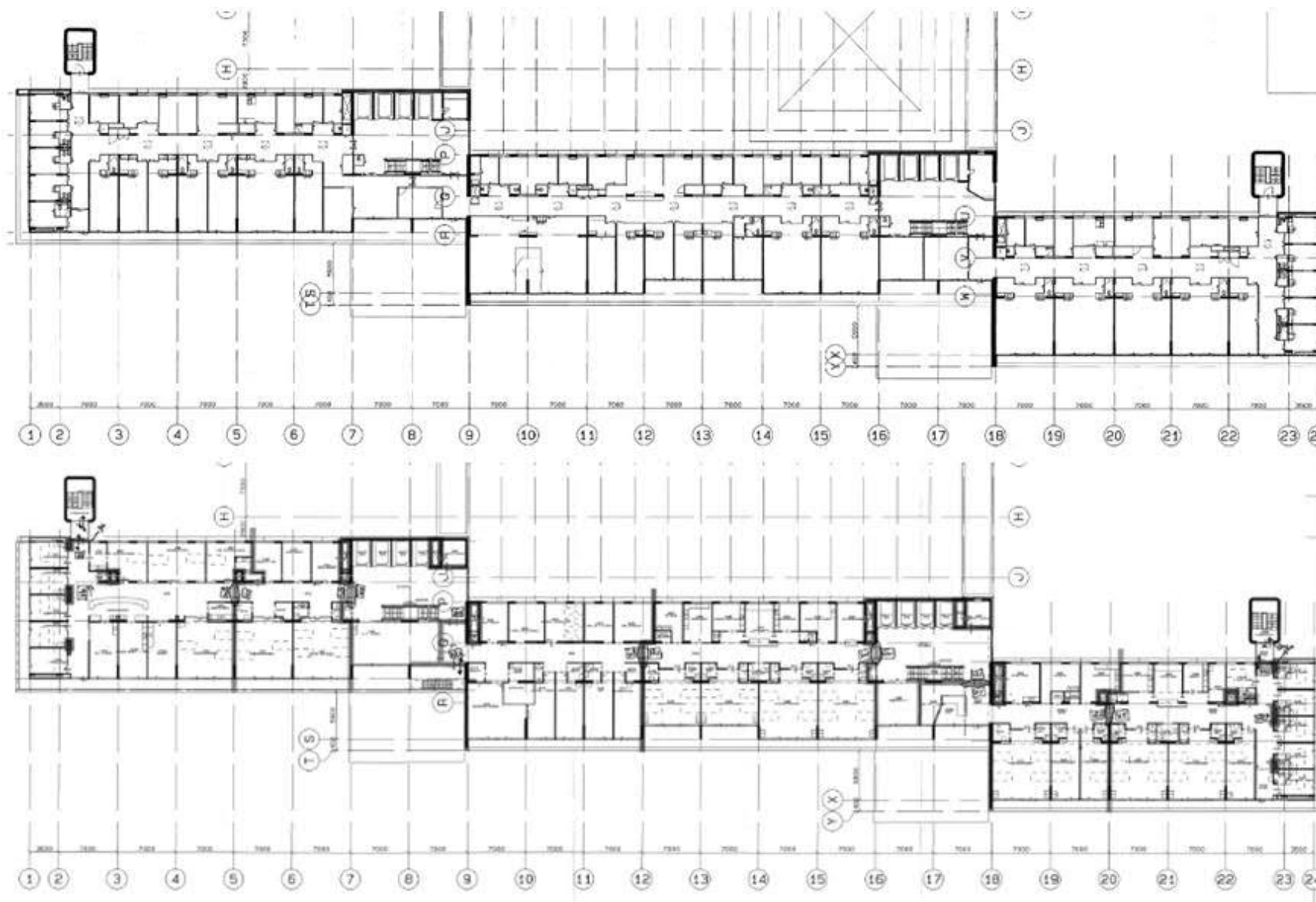
Eerste verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

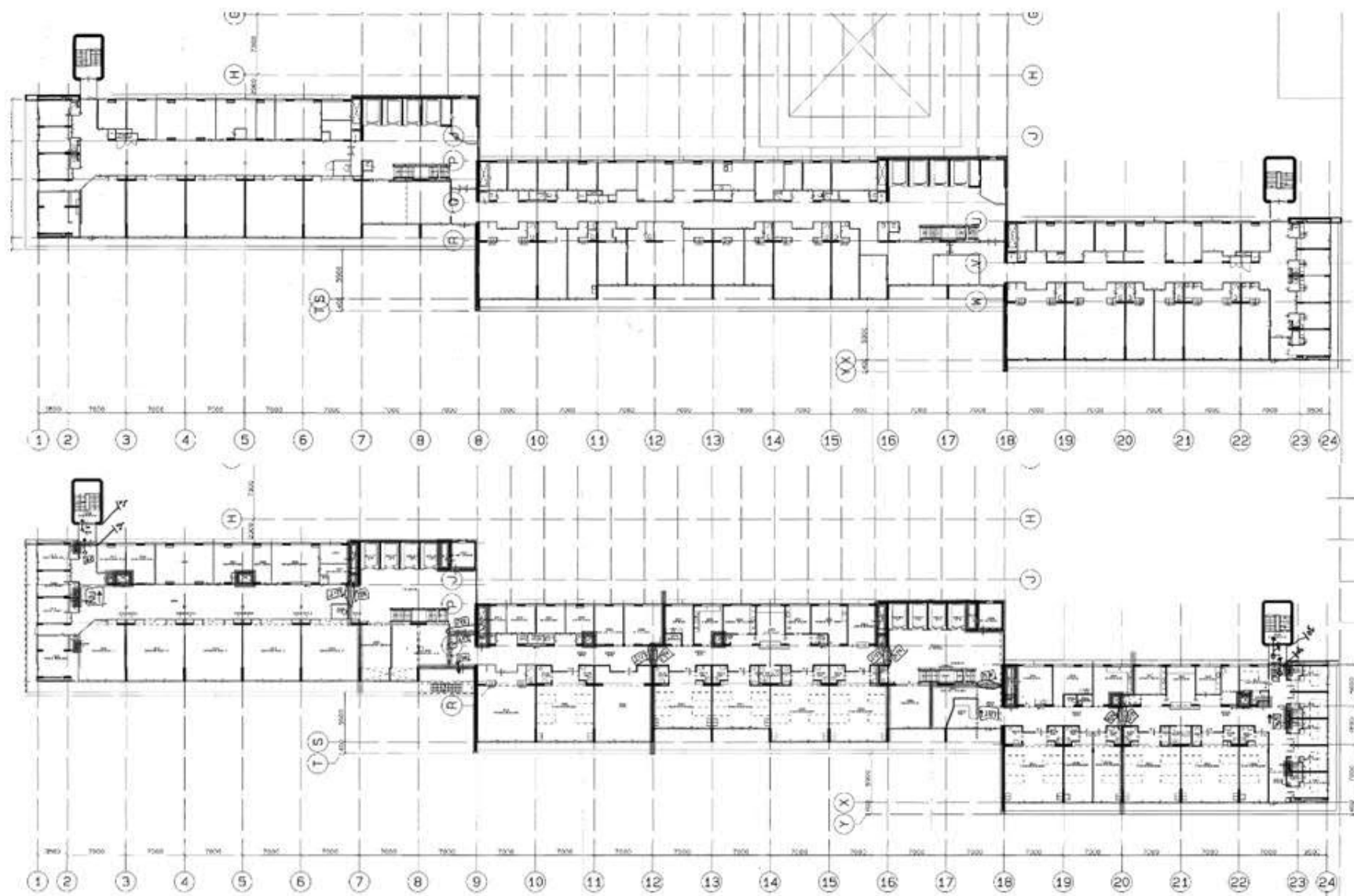
Tweede verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

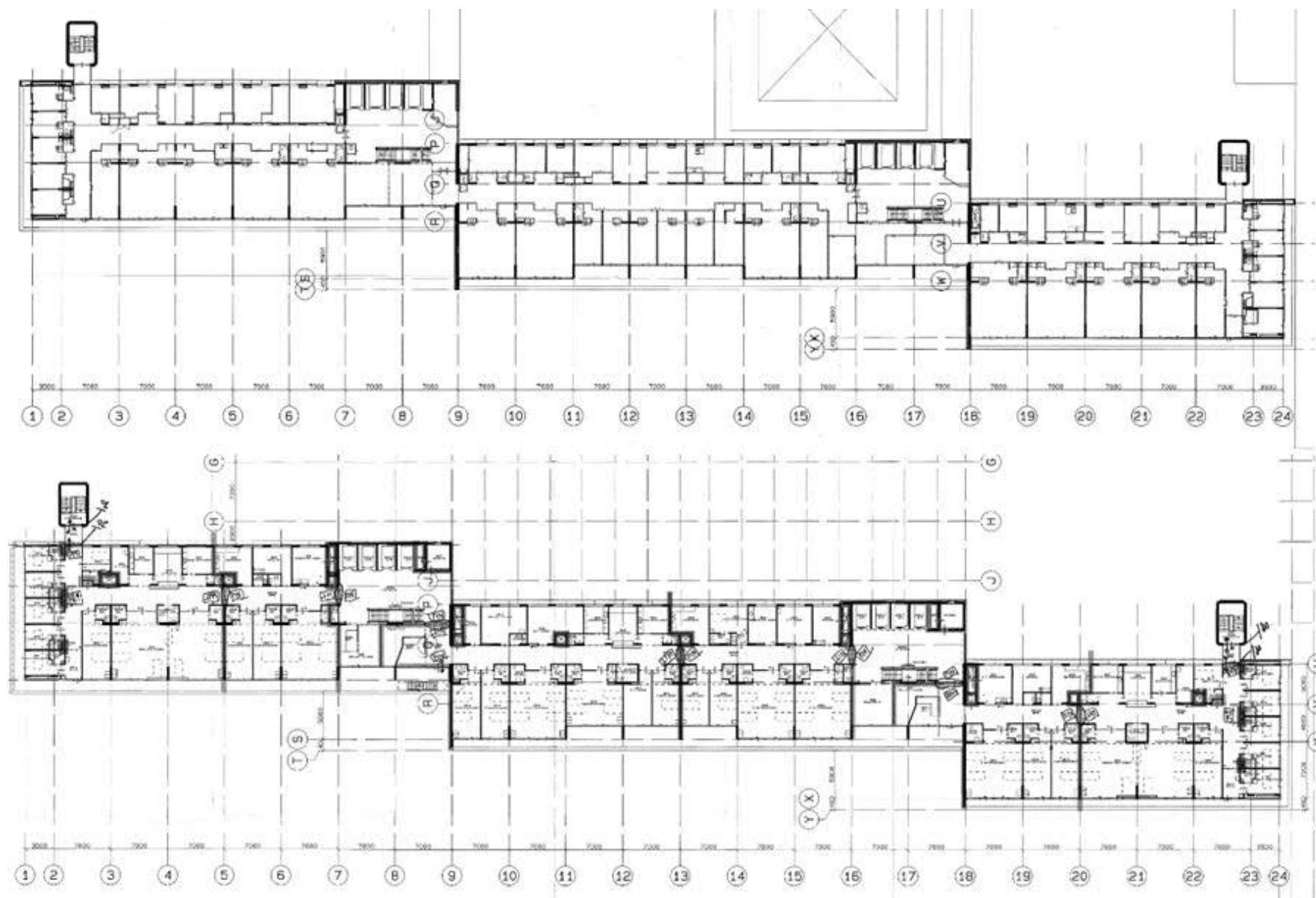
Derde verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

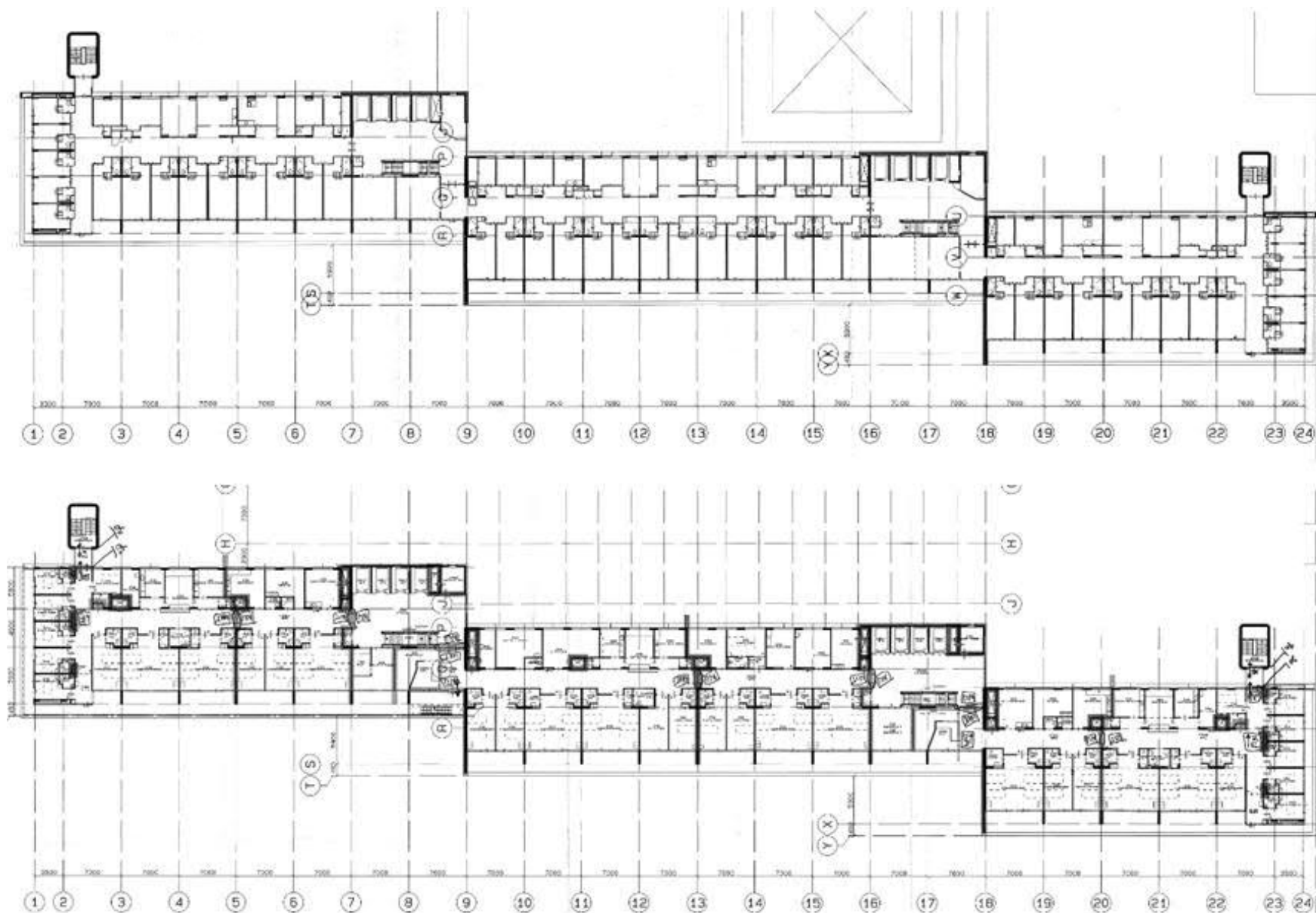
Vierde verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

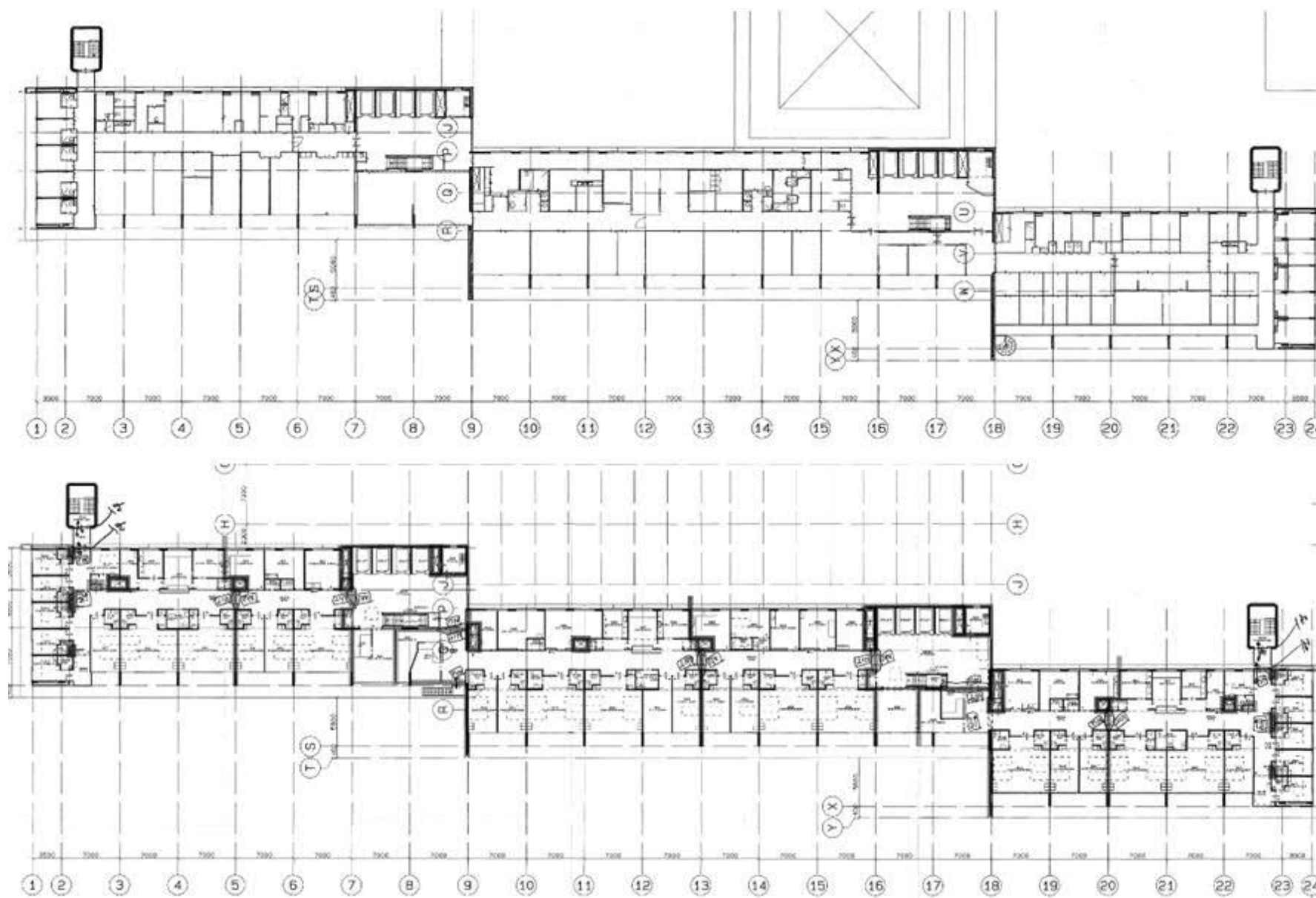
Vijfde verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

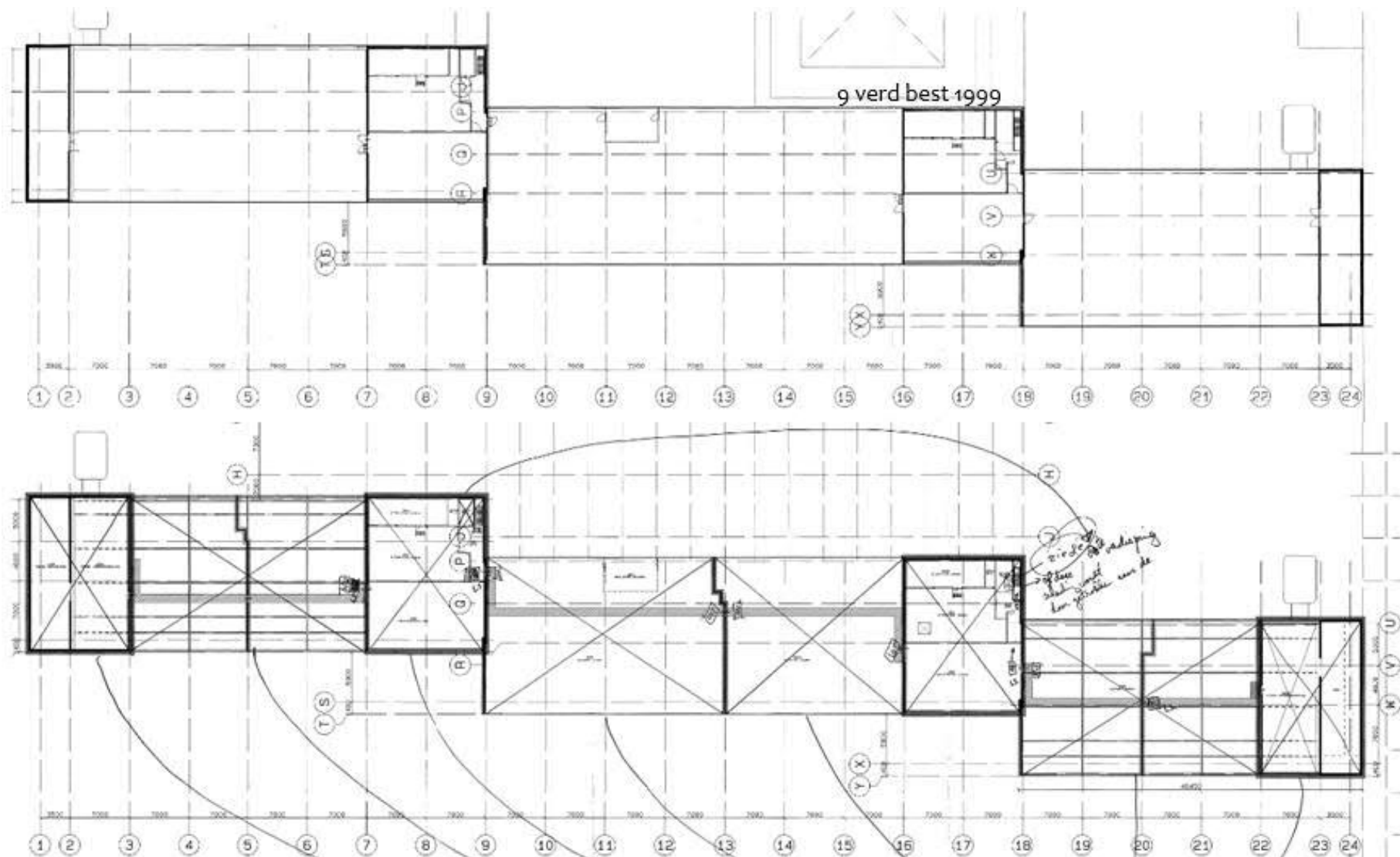
Zesde verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

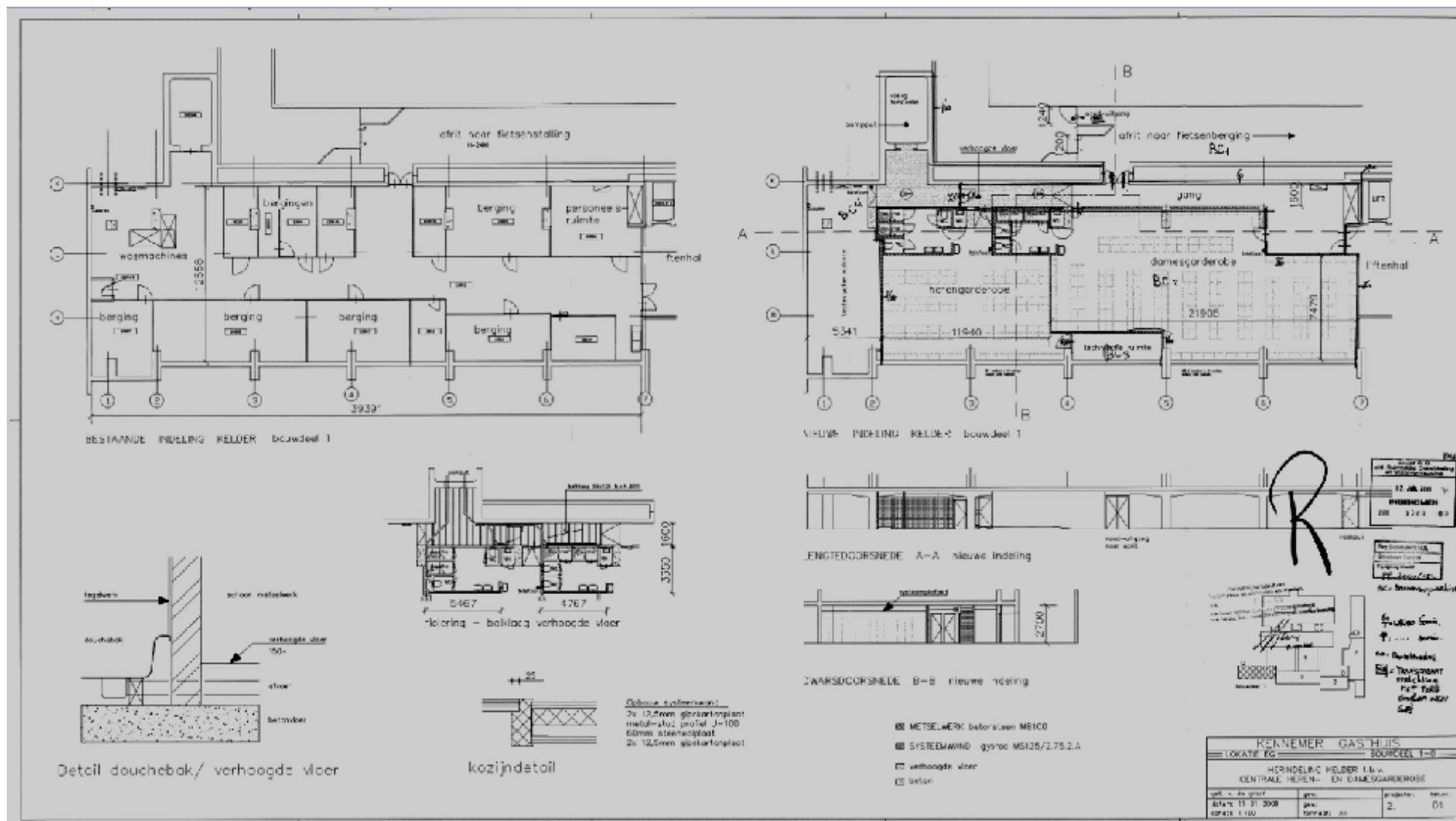
Zevende verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

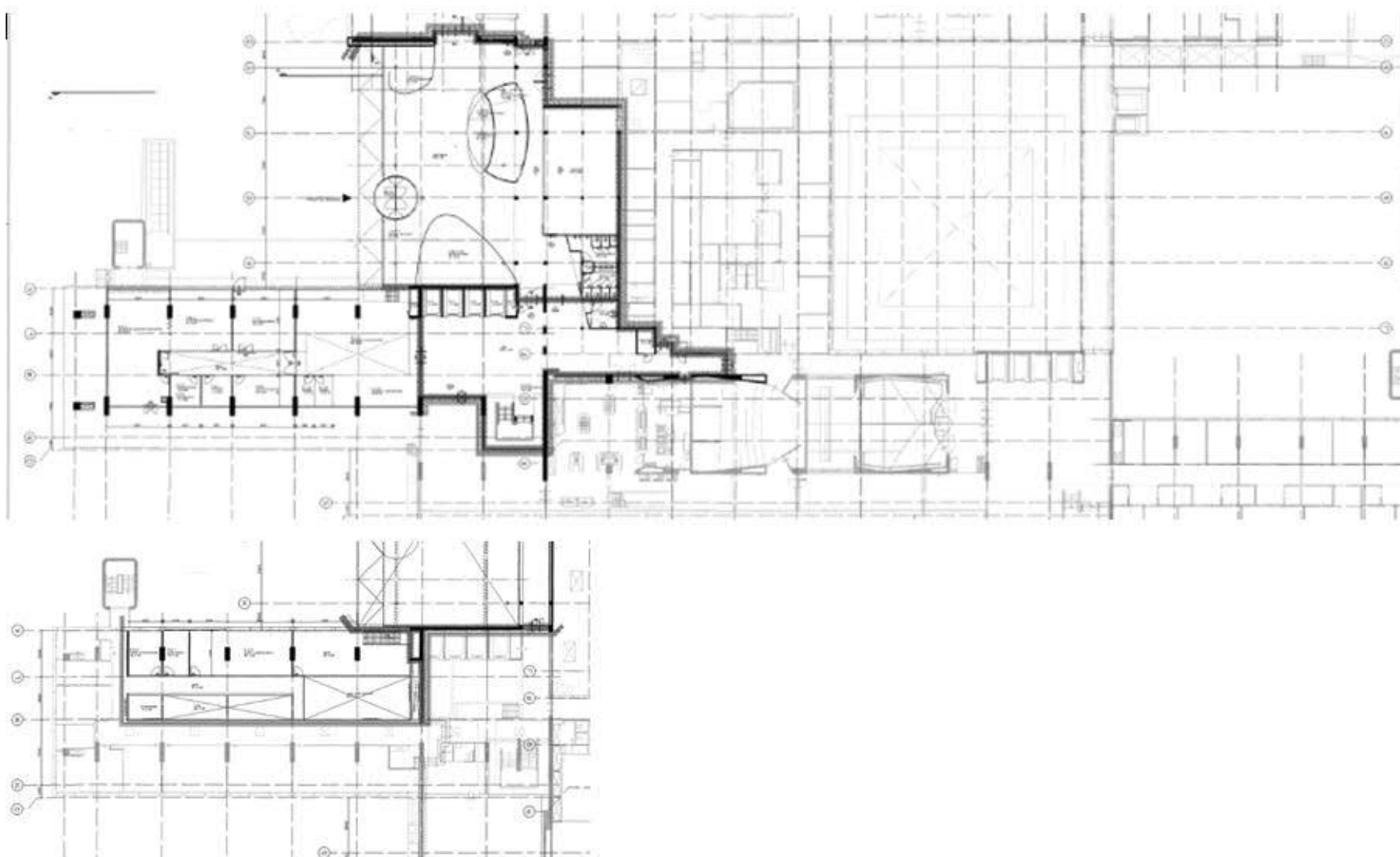
Achtste verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

Negende verdieping plattegrond bestaande toestand (boven) en nieuwe toestand (onder)
EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid 16-7- 1999 Bouwarchief
gemeente Haarlem

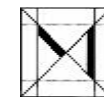
Kennemer Gasthuis Locatie EG kelder gebouw 1 verbouwing. Tekening K. de Graaf Dienst gebouwbeheer. 11-1-2000. Bouwarchief gemeente Haarlem.

Begane grond verbouwing gebouw 1 waarbij de hoofdentree naar de huidige locatie wordt verplaatst en een bibliotheek wordt gemaakt in de voormalige bezoekershal. Onder plattegrond van de verdieping waar boven de bibliotheek studieruimten worden gemaakt. Tekening 13-12-2002. EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid Bouwarchief gemeente Haarlem

Noordgevel gebouw 1, 2 en 3 bestaande situatie (boven) en nieuwe situatie (beneden). De belangrijkste wijzigingen zijn zichtbaar binnen de rode ovaal (verplaatsing entree). Tekening 13-12-2002. EMG architecten bv i.o.v. Kennemer Gasthuis locatie Zuid Bouwarchief gemeente Haarlem

Het Spaarne Gasthuis locatie Zuid op een recente luchtfoto. Aerophoto Schiphol.

Toekomstplannen

Om meerdere redenen is gebleken dat het wenselijk is om in Schalkwijk herontwikkeling in gang te zetten, om knelpunten en problemen het hoofd te kunnen bieden. Net als bij de bouw destijds, wordt de project ook weer buurtgewijs opgezet. Binnen de Europawegzone gaat de ontwikkeling omtrent het terrein van het Spaarne Gasthuis locatie Haarlem-Zuid, het voormalige Elisabeth Gasthuis (EG) een belangrijke rol spelen. Het Spaarne Gasthuis wil zijn gebouwen en terrein in Haarlem grootschalig ontwikkelen, het huidige ziekenhuiscomplex aan de Boerhaavelaan dateert in hoofdzaak uit 1973 en is qua inrichting gedateerd en laat aan de gewenste gemakken vaak over. Daarom wordt er een nieuw ziekenhuis gebouw gebouwd op de plek van de eerder al gesloopte voormalige zusterflat en een gedeelte op de huidige medewerkersparkeerplaats. Daarna verrijzen er nog eens 200 woningen en gerelateerde zorgvoorzieningen. Om voor genoeg parkeerplaatsen te zorgen wordt er een bovengrondse interne parkeergarage gerealiseerd. Hoe het nieuwe ziekenhuis en het terrein er precies uit gaan zien wordt in de periode 2018 - 2020 bepaald.

2.4 DE NAOORLOGSE ZIEKENHUISBOUW⁶

Binnen de instellingen voor de gezondheidszorg hadden de ziekenhuizen zich ontwikkeld tot de technische en wetenschappelijke voorhoede. Door de medische ontwikkelingen werden de installaties complexer en werd er steeds meer medische apparatuur (o.a. röntgen- en scanapparatuur, elektronenmicroscopen) ingebracht, waardoor gebouwen ook complexer en kostbaarder werden. Door al die ontwikkelingen dreigde de geboden zorg buiten het financiële bereik van de laagste klassen te vallen en juist die vormden aanvankelijk de belangrijkste doelgroep. Deze ontwikkeling strookte dan ook niet met de idealen van de welvaartsstaat.

Integratie van een door de Duitse bezetter geïntroduceerde ziektekostenverzekering moest het financiële gat dichten en de bouw van nieuwe efficiënte complexen moest het capaciteitsprobleem oplossen. Overal in Europa was de bouw van ziekenhuizen in de oorlogsjaren stil gevallen en veel complexen waren verwoest of zwaar beschadigd. Men kon dus feitelijk met een schone lei beginnen. Het streven naar vernieuwing dat de naoorlogse architectuur kenmerkte kwam ook zeer sterk naar voren in de ziekenhuisbouw. De gedachte dat de architectuur een cruciale rol moest spelen bij de opbouw van een nieuwe sociale maatschappij werd ook in Nederland door vrijwel alle ontwerpers, traditioneel of modernistisch, onderschreven. Het ziekenhuis van de toekomst werd vanaf toen gezien als een gemeenschappelijke voorziening, toegankelijk voor iedereen. Het ontwerpen was dan ook feitelijk een sociale opgave. Het opzetten van een ziekenhuis als een representatief monument verdween naar de achtergrond, het ging voortaan om efficiëntie, helderheid en flexibiliteit.

⁶ Info voor deze paragraaf is afkomstig van: Noor Mens/Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

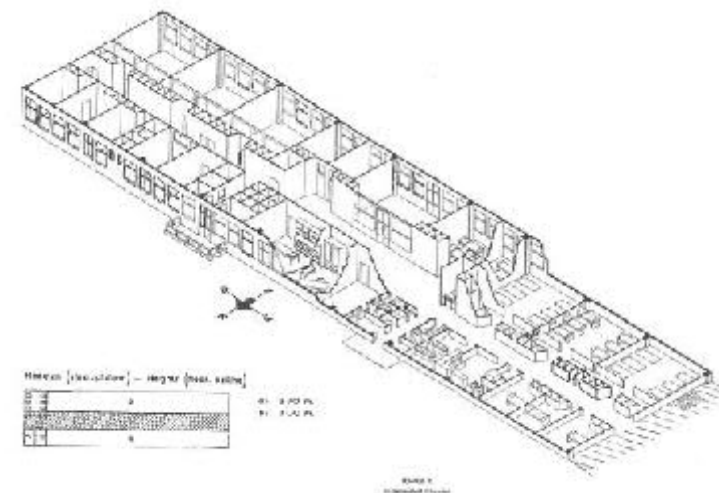
Buitenlandse voorbeelden

De wil om met een schone lei te beginnen leidde er toe dat men zich ging baseren op buitenlandse voorbeelden die recent waren gerealiseerd in landen die ontkomen waren aan het oorlogsgeweld, namelijk Zweden en Zwitserland. Deze twee voorbeelden van ziekenhuizen in Bazel en Stockholm voldeden aan de modernste eisen en kregen zodoende een voorbeeldfunctie. Het Södersjukhuset in Stockholm van H. Cederström omvatte een beddenhuis van acht verdiepingen met een daaraan evenwijdig gelegen behandelgebouw met operatiekamers, röntgenafdeling en laboratoria. Men koos juist niet voor het voor de oorlog vaak gehanteerde paviljoensysteem omdat dit de specialisten te veel zou isoleren, terwijl het moderne ziekenhuis juist intensieve samenwerking vereiste. Cederström stond als uitvinder te boek van de verpleegeenheid. In het beddenhuis van het Södersjukhuset bestonden die verpleegeenheden uit zestien bedden, verdeeld in vierpersoons-, tweepersoons- en isoleerkamers. Twee van dergelijke eenheden lagen in een L-vorm en vormden een “station” met op het ontmoetingspunt wacht- en verblijfsruimten.

Het Bürgerspital in Bazel van Herman Baur is ontworpen vanaf 1937 en in 1945 was de eerste fase gereed. Ook hier was een beddenhuis gepland van maar liefst 1000 bedden, met verpleegeenheden van 16 bedden. Deze hadden twee zespersoons- en twee vierpersoonskamers. Om de patiënten de nodige rust te verschaffen was de verpleegafdeling duidelijk gescheiden van de behandelafdeling, laboratorium, onderzoeks- en universiteitsafdelingen. Tussen het beddenhuis en behandelgebouw waren vijf bruggen aangebracht met korte verbindingen.

Cederström bij de maquette van het Södersjukhuset in Stockholm. Uit: Noor Mens/Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

3D schets van een standaard-verpleegeenheid door P.C. Cleynert. Uit: Noor Mens/Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

Het Bouwcentrum en de Nederlandse ziekenhuizen

Het Bouwcentrum was tijdens de oorlog door het Regeringscommissariaat voor de Wederopbouw voorbereid en in 1945 officieel opgericht met het doel om het bouwbedrijf te moderniseren en geschikt te maken als stuurwiel voor de economie. Binnen dat Bouwcentrum werd ook een Ziekenhuisbouwcentrum ondergebracht onder de naam *Stichting het Nederlandse Ziekenhuiswezen*, die een schakel vormde tussen de overheid, industrie en internationale ziekenhuiswereld. In 1949 werd voorts de Commissie Ziekenhuisbouw opgezet met daarin mensen van het Bouwcentrum, de Stichting het Nederlandse Ziekenhuiswezen, TNO, Ratiobouw, architecten en geneesheer-directeuren.

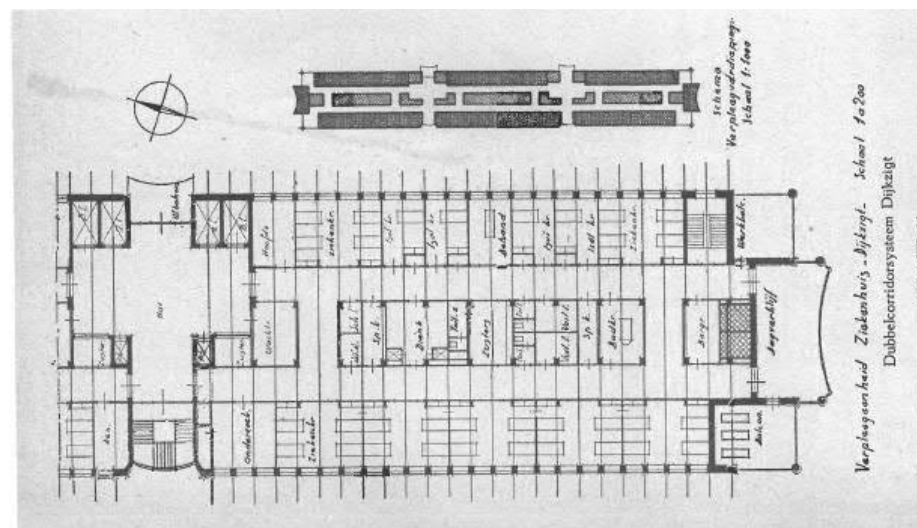
Het Ziekenhuisbouwcentrum dat op 28 februari 1950 werd geopend kreeg de taak om de normalisatie op te zetten. Bij bijvoorbeeld een verpleegeenheid moesten de functie, de afmetingen en fysieke uitvoering worden genormaliseerd. Bij de normalisatie van de fysieke uitvoering speelde de architect de hoofdrol. Hoewel men ook andere afdelingen onderzocht was het normaalblad voor de verpleegeenheid de belangrijkste uitkomst, gepubliceerd in 1951.

Binnen de naoorlogse ziekenhuisbouw was duidelijk geworden dat voor het goed functioneren drie hoofdonderdelen noodzakelijk waren; het beddenhuis met verpleegafdelingen, het behandelcentrum met onder andere operatiekamers en de polikliniek.

Het beddenhuis

Bij het beddenhuis werd al snel gewerkt met een koppeling van twee verpleegeenheden van ongeveer 25 bedden elk. Hierbij konden een kamer voor de hoofdverpleegkundige, onderzoekkamer, dagverblijf, magazijn, spoelkeuken e.d. voor beide afdelingen dienst doen. Zes bedden per

kamer werden als maximaal gesteld. Er werd geëxperimenteerd met verschillende bouwvormen zoals het gestrekte systeem, het Y-systeem, het kruis- of stersysteem, het kamsysteem en het chevronsysteem. Volgens het Amerikaanse adagium *to save nurses steps* moest de lengte zoveel mogelijk beperkt worden. Dit deed men door de beddenkamers aan twee zijden te projecteren, zoals in het Dijkzigt Ziekenhuis in Rotterdam, waar men het Amerikaanse dubbel-corridorsysteem gebruikte. Wel kon men dan niet aan de wens om de beddenkamers aan de zuidzijde te projecteren voldoen. In Haarlem zou men vasthouden aan het enkele corridorsysteem met de beddenkamers op het zuiden. Uiteraard werd al snel duidelijk dat hoogbouw voor het beddenhuis het meest geschikt was.

Plattegrond van de verpleegafdeling volgens het Amerikaanse dubbel-corridorsysteem in het Dijkzigt Ziekenhuis in Rotterdam. Uit: Noor Mens/Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

De polikliniek

De polikliniek, aanvankelijk bestemd voor onvermogen ambulante patiënten die medische hulp nodig hadden, werd door uitbreiding van het arbeidsveld een onderdeel dat binnen het totaal steeds belangrijker werd. De bouwvorm en bouwtypen moesten zich dus nog ontwikkelen en feitelijk was het wenselijk om een gebouw te maken dat eenvoudig kon worden uitgebreid. We zagen in Haarlem bij het Elisabeth Gasthuis dat men al bij de bouw rekening hield met een toevoeging van een verdieping.

Behandelafdeling

Deze afdeling was de feitelijke geneesmachine, volgestopt met medische apparatuur die steeds breder en complexer werd. De operatiekamers hadden geen daglicht meer nodig en konden zo worden geplaatst dat ze centraal lagen en goed bereikbaar waren vanuit de chirurgische afdeling en ook zodanig afgesloten dat de rust gewaarborgd was. In dit complex was ook de röntgenafdeling ondergebracht, die vanwege omgang met straling en radioactieve stoffen om speciale voorzieningen vroeg. Verder waren vaak in dit onderdeel ook de laboratoria ondergebracht. Ook hier werd vaak al gekozen voor een meerlaags gebouw, met gangen of loopbruggen verbonden met het beddenhuis. Een punt van discussie vormde de keuken. In Nederland gaf men de voorkeur aan het model van de centrale keuken. In Zweden had men gewerkt met decentrale opwarmkeukens, gevoed door een centrale keuken. Ook de administratieve afdeling ging steeds meer in belang en omvang toenemen, met al zijn patiëntendossiers middels fichesystemen.

Verpleegstersflat, kapel, administratie

In de eerste decennia na de oorlog was de verpleegstersflat ook nog altijd een vertrouwde metgezel van het ziekenhuis. Verpleegsters woonden er intern in de nabijheid van het werk. Deze opzet was praktisch en stelde de

leiding van het ziekenhuis in staat om de verpleegsters in de juiste sfeer op te voeden. Bij de confessionele ziekenhuizen, zoals ook het toenmalige Sint Elisabeths Gasthuis, was daarnaast een kapel een onlosmakelijk onderdeel van het complex.

De eerste naoorlogse ziekenhuizen (1950-1965)

Omdat de voorschriften in architectonische zin al weinig ruimte voor experiment boden en bovendien de materiaalschaarste voor de uitstraling beperkingen oplegde, waren de eerste naoorlogse complexen weinig vooruitstrevend te noemen. Ondanks de schaarste aan ijzer en staal hadden wel alle naoorlogse ziekenhuizen een gewapend betonskelet. Het Dijkzigt Ziekenhuis (1961) van architect Viergever had reeds een alles dominerend beddenhuis, in opzet en massa gelijkend op het iets jongere voorbeeld van Hallink in Haarlem. Net als later in Haarlem toegepast, had het beddenhuis van het Dijkzigt per verdieping verpleegeenheden die correspondeerden met een medisch specialisme, wat eigenlijk al snel standaard zou worden.

Het Koningin Julianaziekenhuis in Hengelo uit 1954 is nog uitgevoerd in een mengvorm van modernisme en traditonalisme (Shake Hands). Uit: Noor Mens/Cor Wagenaar, 2010

Het door A. Viergever ontworpen Dijkzigt Ziekenhuis in Rotterdam uit 1961. De opzet van het beddenhuis met drie ten opzichte van elkaar verspringende vleugels met balkons bij de beddenkamers aan de zuidzijde doet denken aan het jongere beddenhuis van Haarlem. Uit: Noor Mens/Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

Bij het Dijkzigt Ziekenhuis in Rotterdam was de entree voor de ambulances net als bij de oorspronkelijke opzet van het St. Elisabeths Gasthuis in Haarlem ondergebracht in het behandelhuis, met een grote betonnen luifel. Uit: *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam 2010

Eisen en dynamiek van de naoorlogse ziekenhuizen

De ziekenhuisbouw kreeg al snel met twee feiten te maken, te weten de grote toename van patiënten, door sterke bevolkingsgroei en het toegankelijk worden van medische zorg voor alle lagen van de bevolking en de door de ontwikkelingen in de medische wetenschap voortdurende wens tot aanpassing. Men stelde dan ook vaak; *Het ziekenhuis dat nu gereed komt is het ziekenhuis van 5 of 10 jaar geleden, het ziekenhuis dat over 5 of 10 jaar klaar zal komen is het ziekenhuis van nu*. Bij het ontwerp van het nieuwe Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk was men zich hiervan bewust en men besloot om te proberen het complex van gebouwen zo flexibel mogelijk te maken, zodat aanpassingen betrekkelijk eenvoudig doorgevoerd zouden kunnen worden. Met name de operatiekamers, röntgenafdelingen en laboratoria vroegen voortdurend om aanpassing en modernisering, een gegeven dat nu nog steeds actueel is.

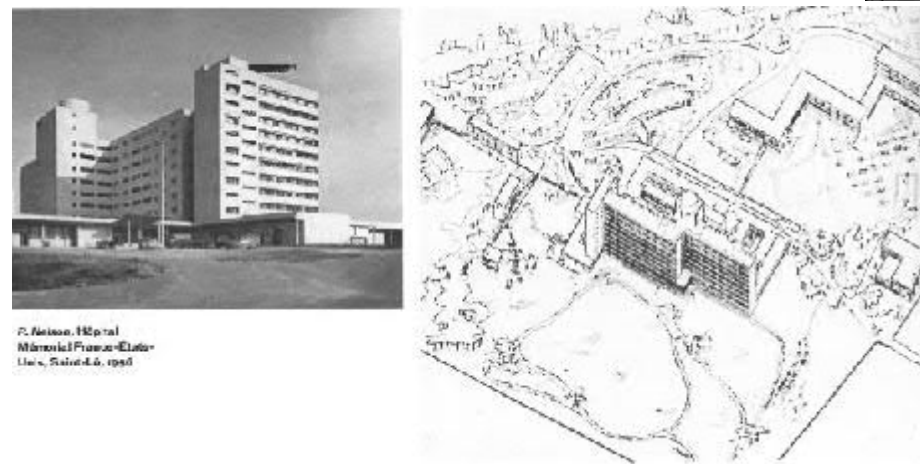
De toenemende specialisatie zorgde ervoor dat afdelingen zich gingen opsplitsen in op specifieke afdelingen die weer om eigen ruimte en voorzieningen vroegen. Zo werd interne geneeskunde opgesplitst in afdelingen die zich specialiseerden in het hart, de longen en stofwisseling. Chirurgie specialiseerde zich in orthopedische, plastische en neurochirurgie en deze verfijning in specialisatie zette zich later nog verder door.

Door de drie hoofdelementen, het beddenhuis, behandelgebouw en polikliniek strikt te scheiden kon men makkelijker voldoen aan de wens om de gebouwen **flexibel en uitbreidbaar** te maken. In architectonische zin koos men daarbij voor modellen opgezet volgens het lettersysteem, waarbij de H- en T-vorm het meest werden gehanteerd. Een variant op het H-type was het K-type, bijvoorbeeld toegepast bij het Diaconessenhuis in Groningen door J.P. Kloos (1965).

Het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis, zoals het Haarlemse ziekenhuis ook na de oplevering van de nieuwbouw in 1971 nog heette, volgde de H-vorm, waarbij het grote 9 laags hoge beddenhuis bestaat uit drie in grondvlak rechthoekige vleugels die in elkaars verlengde staan maar wel ten opzichte van elkaar iets verspringen. Het vierlaags behandelgebouw is wel in een langgerekte rechthoek ondergebracht parallel aan het beddenhuis verbonden door twee drielaags gangen. De binnenruimte bevat de verdiept gelegde keuken en het gebouw voor de beddenreiniging. De polikliniek met laboratoria werd ondergebracht in een laag groot rechthoekig gebouw parallel aan het behandelgebouw. Aan de oostzijde loopt langs het gehele complex een laag langgerekt rechthoekig gebouw, waarin de technische dienst, wasserij en mortuarium waren ondergebracht.

Inmiddels was een nieuw type ontwikkeld, het breedvoettype waarbij het behandelhuis en polikliniek samen werden ondergebracht in een breed laag gebouw waarop vervolgens het hoge beddenhuis werd geplaatst. In Haarlem besloot men om de behandelafdeling te scheiden van de polikliniek. P. Nelson had dit breedvoettype toegepast bij het invloedrijke Hôpital Mémorial France-Etats-Unis in Saint-Lô, voltooid al in 1956. Het daar op de laagbouw geplaatste beddenhuis had reeds de as-verspringing tussen de twee rechthoekige, met negen verdiepingen boven de laagbouw uitrijzende beddentorens. Wellicht waren Kruisheer en Hallink door deze opzet geïnspireerd bij de bouw van het Haarlemse beddenhuis.

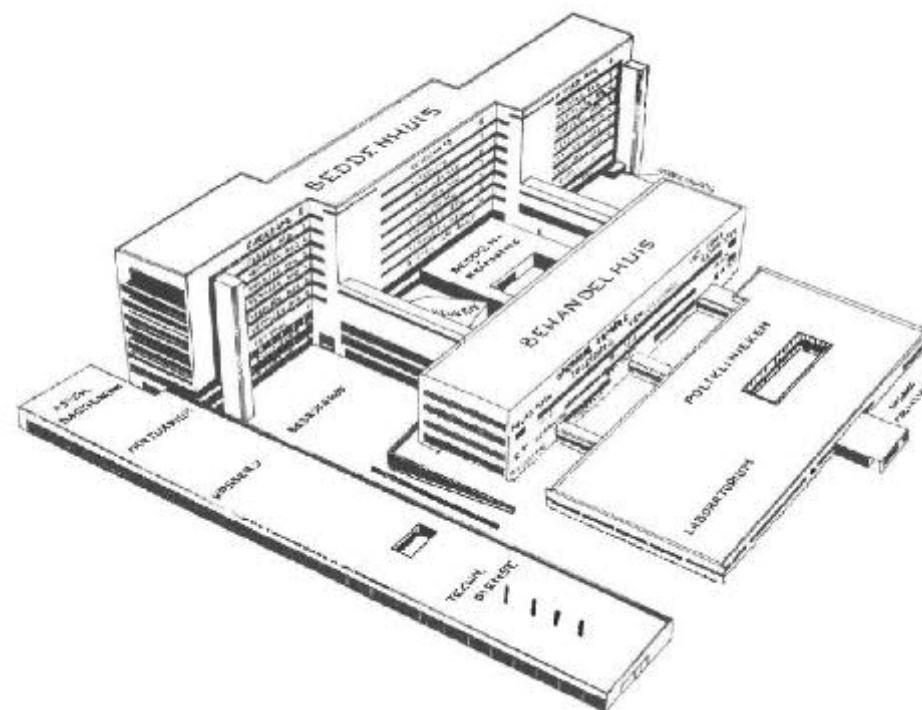
Het breedvoettype toegepast door P. Nelson in het invloedrijke Hôpital Mémorial France-Etats-Unis in Saint-Lô, voltooid al in 1956. Uit: Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland. Rotterdam 2010

Het breedvoettype toegepast door K.L. Sijmons bij het Ziekenhuis Leyenburg in Den Haag, gereed gekomen in 1971. Uit: Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland. Rotterdam 2010

Boven: Het Sint Franciscus Gasthuis Rotterdam van Kraaijvanger (1975) en onder het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis in Haarlem van Kruisheer en Hallink (1971). Uit: Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland. Rotterdam 2010

3D schets van de opzet van het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis in Haarlem van Kruisheer en Hallink (1971). Uit: Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland. Rotterdam 2010

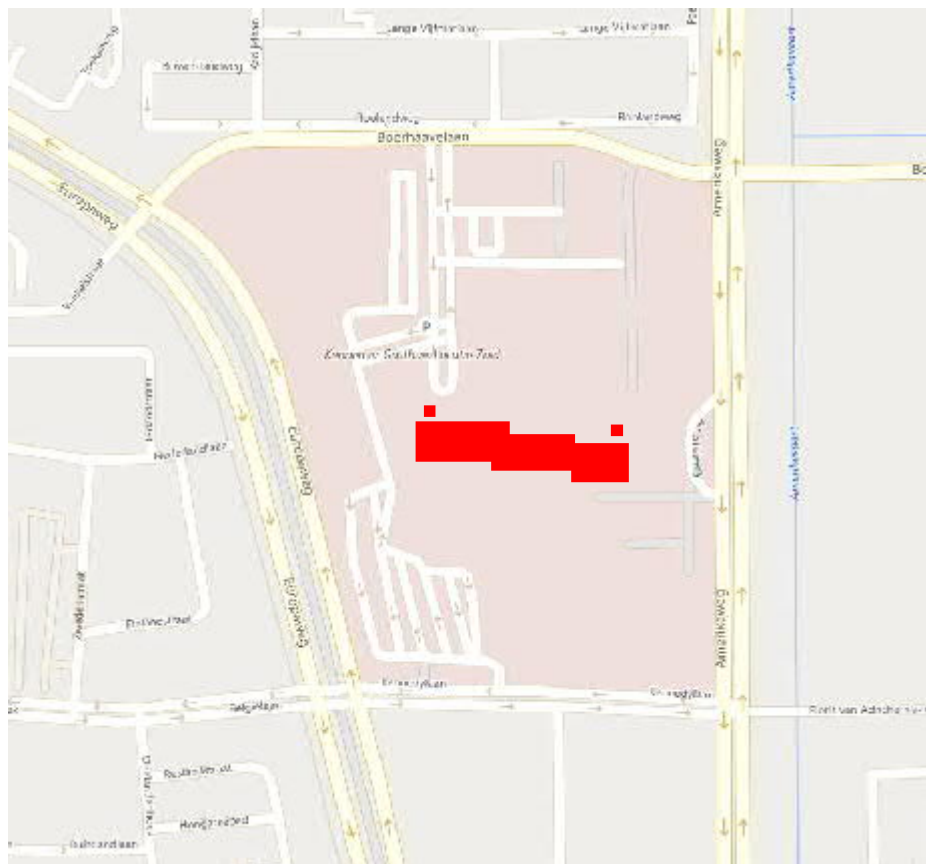
3 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING

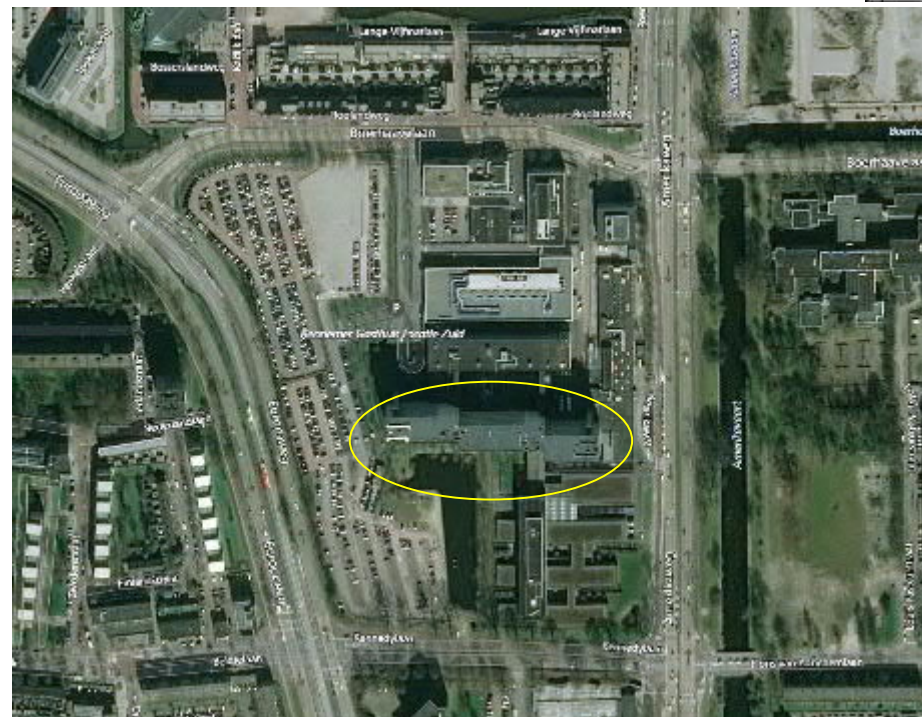
3 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING

In dit hoofdstuk volgt een beknopte beschrijving van het complex, waarbij de nadruk ligt op het exterieur. Daarbij worden zoveel mogelijk ook bouwhistorische bijzonderheden vermeld.

3.1 LIGGING

Uitsnede uit de kaart van Schalkwijk van Google Maps. Het roze terrein is van het Spaarne Gasthuis. In rood de footprint van het beddenhuis.

Uitsnede uit de satelietfoto van Schalkwijk van Google Maps. Het beddenhuis ligt binnen de gele ovaal.

Het Spaarne Gasthuis, locatie Zuid is gesitueerd centraal in het noordelijke deel van de in de jaren 60 ontwikkelde nieuwbouwwijk Schalkwijk. Het ziekenhuis is gebouwd op een groot trapeziumvormig terrein, omsloten door de Europaweg aan de westzijde, de Kennedylaan aan de zuidzijde, de Amerikaweg aan de oostzijde en de Boerhaavelaan aan de noordzijde. De entree naar het complex en parkeerterreinen ligt aan de Boerhaavelaan. De westelijke strook van het terrein wordt geheel ingenomen door parkeerterreinen. Het hoge, uit drie geschakelde en ten opzichte van elkaar verspringende vleugels bestaande, gezichtsbepalende beddenhuis heeft een oost-west oriëntatie en ligt centraal op het terrein. Noordelijk

van het beddenhuis liggen de lagere bouwdelen van het complex, waaronder het behandelcentrum en polikliniek, en een langgerekte laagbouw aan de oostzijde langs de Amerikaweg. In de zuidoostelijke hoek van het terrein is in 2003/2004 het eveneens aanmerkelijk lagere centrum voor GGZ en KG gebouwd, verbonden met het trappenhuis van gebouw 2 van het beddenhuis. Zuidelijk van gebouw 1 en een deel van gebouw 2 van het beddenhuis ligt een tuin met een grote vijver met een L-vormig grondvlak. Het terrein wordt aan alle zijden door groenstroken van de brede wegen gescheiden.

Het beddenhuis vanuit het zuiden. FH MAB 2019

Het beddenhuis vanuit het zuid-oosten. FH MAB 2019

Het beddenhuis vanuit het zuidwesten. FH MAB 2019

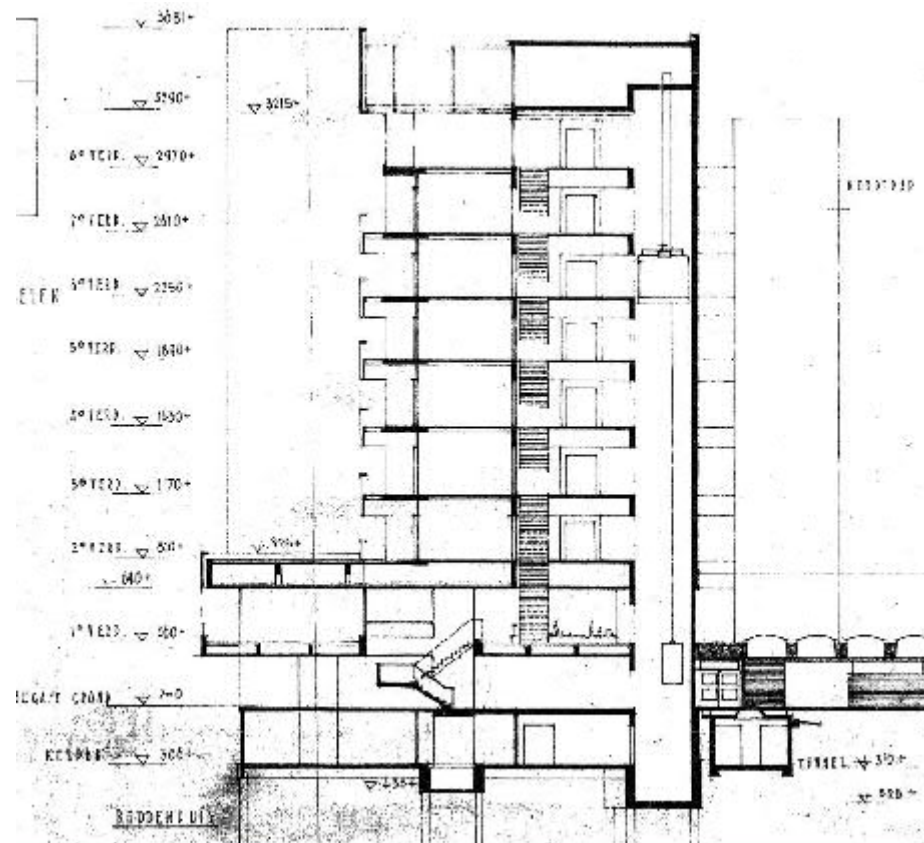

3.2 HOOFDOPZET, CONSTRUCTIE EN GEVELS

Opzet, indeling

Het beddenhuis bestaat uit drie rechthoekige oost-west georiënteerde vleugels die met een as-verschuiving per vleugel aan elkaar zijn gekoppeld. Zo is de middelste vleugel ten opzichte van de westelijke vleugel in zuidelijke richting verschoven en de oostelijke is ook weer ten opzichte van de middelste vleugel in zuidelijke richting verschoven. Voor de noordgevel van de westelijke vleugel en de noordgevel van de oostelijke vleugel is een vrijstaande toren op rechthoekig grondvlak gebouwd met het noodtrappenhuis, waarvan de trappen met loopbruggen verbonden zijn met acht verdiepingen van de vleugels. Het oostelijke deel van de westelijke vleugel en het oostelijke deel van de middenvleugel bevat het trappen- en liftenhuis, waarop de gangen van de drie vleugels en de gangen van de lagere noordelijke gebouwen aansluiten. Deze secties hebben aan de zuidzijde rechthoekige uitbouwen van twee bouwlagen met platte daken. De bouwdelen zijn genummerd van west naar oost als gebouw 1 (westelijke vleugel), gebouw 2 (middenvleugel) en gebouw 3 (oostvleugel). De gebouwen verschillen onderling in lengte. Uit het ontwerp blijkt dat het betonskelet is uitgezet op een stramien van 6 meter in de lengte. Gebouw 1 telt 7 ½ stramien (45 meter), gebouw 2 telt 9 stramien (54 meter) en gebouw 3 telt 5 ½ stramien (33 meter). De breedte per vleugel bedraagt ongeveer 15 meter. Alle vleugels hebben een opbouw bestaande uit een kelder, begane grond, acht verdiepingen en een zolderverdieping. Bij gebouw 2 en 3 ligt het maaiveld aan de noordzijde lager waardoor hier de gevel van de kelder op maaiveldhoogte ligt. De gebouwen hebben aan de zuidzijde en aan de westzijde van gebouw 1 en oostzijde van gebouw 3 vanaf de tweede tot en met de zevende verdieping een doorlopend balkon. Bij gebouw 3 is vanaf de eerste verdieping al een balkon aanwezig. Ter hoogte van de

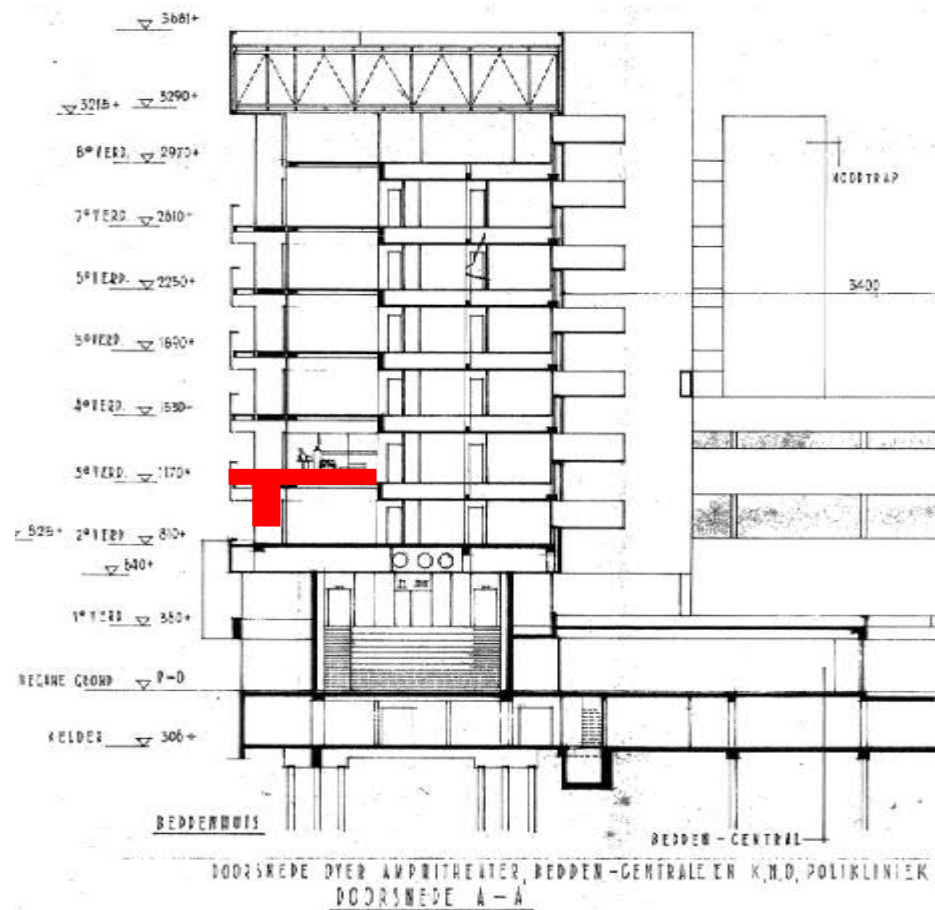
trappenhuissecties (die twee stramien omvatten) en aan de zuidzijde twee kamers hebben waarvan de zuidgevel terug ligt ten opzichte van de zuidgevels van de beddenkamers daarnaast is het balkon dieper en is een gegalvaniseerde vluchttrap geplaatst aan de buitenzijde.

Doorsnede dwars over het trappenhuis en regentenkamer van gebouw 1.

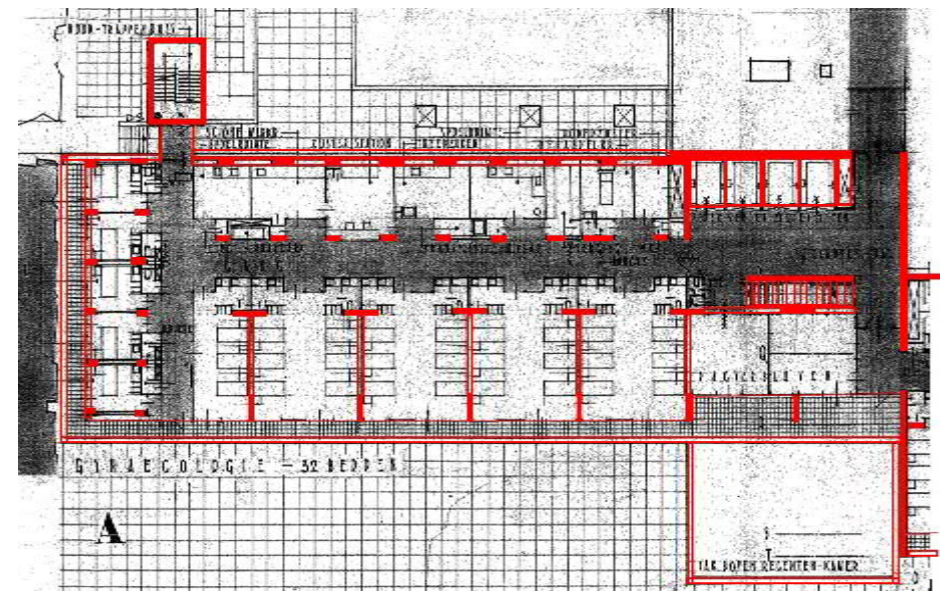
Constructies

Doorsnede dwars over gebouw 2 ter hoogte van het amfitheater dat zich uitstrekt over de begane grond en eerste verdieping. In rood aangegeven een betonnen wandplaat/kolom met een daaraan gekoppelde betonnen ligger.

Het gebouw is gezet op een betonnen paalfundering. Het gewapende betonskelet bestaat feitelijk niet uit de gebruikelijke kolommen, maar

eerder uit betonnen wandvlakken, die met een betonnen balk zijn verbonden die als vloerdrager fungeert. In het zuidelijke deel zijn deze wandvlakken in het stramien geplaatst, bij de gangen in het noordelijke deel staan ze een kwart slag gedraaid in de oost-west richting. Hierop liggen de gewapende betonvloeren. Tussen de eerste en tweede verdieping ligt een dubbele vloer met daartussen de hoofdbuizen van de installaties. De daken bestaan uit gekoppelde, zeer licht hellende dakvlakken van betonnen cassetteplaten ondersteund door stalen liggers en stalen vakwerk onder de dwarse nokken. De zolderverdieping is geheel blind uitgevoerd, met betonnen platen bevestigd tegen een stalen vakwerkconstructie aan de binnenzijde.

In rood gemarkeerd de hoofdstructuren van gebouw 1 (verpleegafdeling verdieping 2) in beton en gevelpuien. In donkergrijs de gangen en overlopen, in lichtgrijs raster de balkonvloeren.

De gevels

De zuidgevels en de westgevel van gebouw 1 en oostgevel van gebouw 3 hebben in de onderbouw vliesgevels met stalen puien. De puien van de beddenkamers op de verdiepingen zijn in bruin geverfd hout uitgevoerd. De noordgevel heeft een meer gesloten karakter met een opbouw met een vliesgevel in de onderbouw en daarboven een gevel met betonplaten in de borstwering, afgewisseld door doorgaande, verdiept gelegen stroken met telkens afwisselend een stalen tweelicht venster en een gegroefde betonplaat, die omhoeken in de oostgevels van gebouw 1 en 2. Bij de sectie links van gebouw 1 en 2 waar de liften achter zijn gelegen is de gevel blind, met uitzondering van de linker hoek waar vanaf de vijfde tot en met de achtste verdieping een staand rechthoekig venster is opgenomen.

Bij gebouw 1 ligt de begane grond in de zuid- en westgevel terug en is geheel in stalen puien met glas tot aan het maaiveld gevuld. De borstwering van de eerste verdieping is bij gebouw 1 en 2 voorzien van betonplaten, bij gebouw 3 is hier een balkon met betonnen borstwering aanwezig. Het onderste balkon bij de tweede verdieping heeft een hoge betonnen borstwering (vanwege de erachter gelegen dubbele betonvloer) met daarboven een stalen hekwerk. Vanaf de derde verdieping hebben de balkons een tussen stalen stijlen geplaatste glazen balustrade, die ook naar beneden toe als een zonnescherf is doorgezet. Haaks op deze glazen platen zijn aan de buitenzijde tegen de stalen stijlen glazen platen geplaatst die dezelfde diepte hebben als de overkragende stalen leuning van de balkons. De gevels van de beddenkamers en kantoren die grenzen aan de balkons hebben volledig stalen puien met beglazing over de volle hoogte. Bij de achtste verdieping ontbreekt aan de zuidzijde en bij de westgevel van gebouw 1 en oostgevel van gebouw 3 een balkon. De gevelpuien liggen hier iets terug en worden van elkaar

gescheiden door betonnen wandvlakken, die in de stramien zijn geplaatst. De westgevels van gebouw 2 en 3 zijn geheel blind uitgevoerd met een bekleding van betonplaten, die zich voortzetten in de blinde, overkragende gevels van de zolderverdieping (deze liggen in het vlak van de glazen balustraden van de balkons) waarmee de gebouwen afsluiten. De daken gaan achter deze betonnen vlakken schuil.

Maquette van het beddenhuis, waarop de noordgevel en het dak zichtbaar zijn. FH MAB 2019

De aan de zuidzijde uit de trappenhuissectie van gebouw 1 vanaf de eerste verdieping over een glazen vliesgevel van de begane grond uitkragende regentkamer heeft betonnen wanden. In de zuidgevel heeft deze betonnen gevel een rechthoekige nis, waarachter een balkon en een glazen pui. Een soortgelijke uitbouw tegen het trappenhuis van gebouw 2 is thans gekoppeld aan een transparante gangstructuur (tweelaags) van het in 2004 gerealiseerde gebouw GGZ en KG.

De beide vrijstaande torens met de noodtrappen hebben blinde betonnen gevels met afgeronde hoeken. Ze lopen door tot en met de achtste verdieping en hebben een plat dak. De betonnen loopbruggen aan de zuidzijde van deze torens hebben gepleisterde betonnen borstweringen

met een afdekking in kaal beton en een stalen balustrade. Per bouwlaag is in de zuidgevel van deze trappenhuistorens een stalen pui met glazen deur en zijlichten aanwezig.

Bovendeel van de westgevel en zuidgevel van gebouw 1 van het beddenhuis. FH MAB 2019

Het beddenhuis vanuit het zuiden, boven en onder. FH MAB 2019

Westgevel en zuidgevel van gebouw 1 van het beddenhuis vanuit het zuiden. FH MAB 2019

De uitspringende blinde westgevels van gebouw 2 en 3 met daarvoor de tweelaags uitbouwen. De voorste uitbouw bevat de regentenkamer. FH MAB 2019

Foto boven en onder: De terugliggende onderbouw van de zuidgevel van gebouw 1 van het beddenhuis naar het oosten gezien. FH MAB 2019

De uitbouw met de regentenkamer van gebouw 1. FH MAB 2019

Detail van de balkon en balustradeconstructie met het zonwerende glas. FH MAB 2019

Gebouw 1 van het beddenhuis vanuit het zuid-oosten. FH MAB 2019

Gebouw 2 van het beddenhuis vanuit het zuiden. FH MAB 2019

Gebouw 2 en 3 van het beddenhuis vanuit het zuidwesten. Op de voorgrond de met het beddenhuis verbonden gang van het in 2004 gebouwde GGZ en KG gebouw. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis vanuit het zuid-oosten. De laagbouw op de voorgrond is in 2004 ingekort. FH MAB 2019

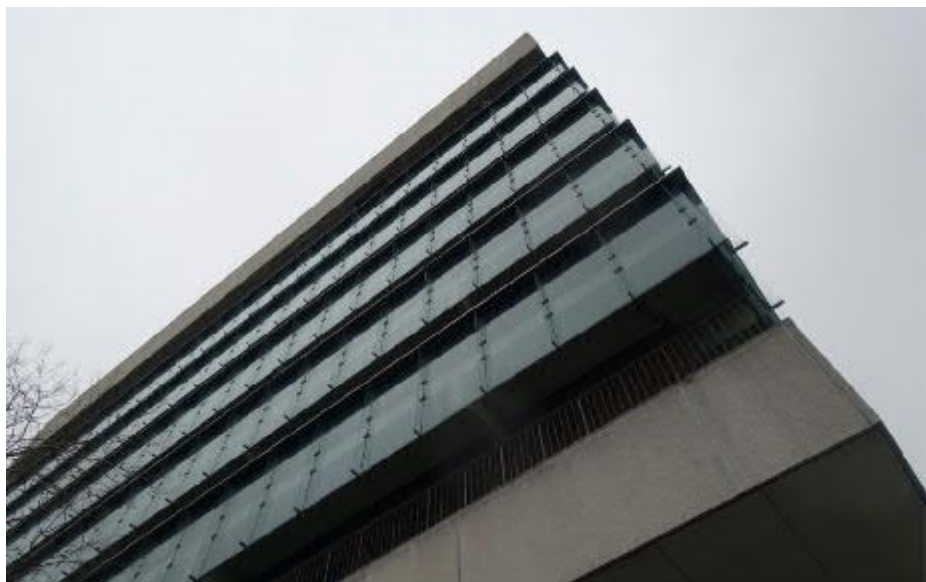
Gebouw 3 van het beddenhuis, bovenste delen van de zuid- en oostgevel. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, bovenste delen van de zuidgevel. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, begane grond en eerste verdieping van de zuidgevel. FH MAB 2019

Gebouw 3 zicht langs zuidgevel naar boven. FH MAB 2019

Gebouw 1 van het beddenhuis, rechter deel noordgevel en noodtrappentoren. FH MAB 2019

Gebouw 1 van het beddenhuis, de noordgevel naar het oosten. FH MAB 2019

Gebouw 2 van het beddenhuis, zicht langs de noordgevel naar het oosten. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, zicht langs de noordgevel naar het oosten met op de achtergrond de noodtrappentoren met loopbruggen. FH MAB 2019

Gebouw 2 van het beddenhuis, detail verdiepte vensterstrook met tweelichtvensters en geribbelde prefabbetonpanelen (foto boven en onder). FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, zicht langs de bovendelen van de noordgevel naar het oosten. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, overzicht van de noordgevel. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, zicht op de linker helft van de noordgevel vanuit de verdiept gelegen binnenplaats. De onderste laag is hier de kelder. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, zicht op de rechter helft van de noordgevel vanuit de verdiept gelegen binnenplaats. De onderste laag is hier de kelder. FH MAB 2019

Gebouw 3 van het beddenhuis, zicht op de onderbouw van de noordgevel vanuit de verdiept gelegen binnenplaats. De onderste laag is hier de kelder. FH MAB 2019

Gebouw 1 van het beddenhuis, zicht op de noordgevel. FH MAB 2019

3.3 INTERIEUR

Bij gebouw 1 en 2 hebben de interieurs, vanwege het herbergen van ondersteunende functies andere indelingen dan de verdiepingen met de verpleegafdelingen. Gebouw 1 en 2 hebben verder een trappenhuis/liftensectie die bij gebouw 3 ontbreekt.

Bij de beide trappenhuis/liftensecties bevinden zich aan de noordzijde naast elkaar vier liftschachten met liften. Tot aan de vierde verdieping bevindt zich oostelijk van die liftensectie een doorgang naar een gang die tussen het beddenhuis en behandelhuis is aangebracht. Bij de wanden en plafonds zijn bekistingsporen in het beton afleesbaar. In de plafonds zijn rechthoekige uitsparingen aanwezig waarin een rechthoekige armatuur van de plafondverlichting is ingelaten. Het betonwerk is thans wel geverfd. De vloer is van beton, thans belegd met linoleum. Beide secties bezitten vanaf de begane grond tot de eerste verdieping een in de ruimte vrijstaande trap omhoekende bij het aan de zuidzijde gelegen tussenbordes. Deze geheel betonnen trappen hebben ook gesloten betonnen borstweringen. Aan de binnenzijde van de borstweringen is een houten, plankvormige handlijst/leuning geplaatst. Vanaf de verdieping hebben de trappenhuis/liftensecties tegenover de liften een in westelijke richting verlopende steektrap met tussenbordes. Deze trap bestaat uit een betonnen plaat waarop stalen hoekdragers van de houten treden zijn geplaatst. De uit vier stalen buizen bestaande balustrade is gekoppeld aan zes aan weerszijden van de trap geplaatste stalen kokerprofielen. Zuidelijk van deze trap bevinden zich werkkamers en een receptie van elke verpleegafdeling. In de zuidoostelijke hoek van deze secties is de doorgang naar de gang van de verpleegafdeling in het naast gelegen gebouw gesitueerd. In de westgevel van deze trappenhuis/liftensecties is de dubbele deur naar de centrale gang in de verpleegafdeling aanwezig.

De oorspronkelijke kozijnen en puiken van de branddeuren, tochtportalen, deuren naar beddenkamers en werkkamers/kantoren zijn in gevernist tropisch hout uitgevoerd. Verder hebben de wanden en plafonds een lichte/witte afwerking. Deuren zijn uitgevoerd als stompe deuren, bij de bijzondere ruimten, zoals die de regentenkamer zijn deze deuren in een vlakke fineerafwerking in tropisch hout uitgevoerd. Bij de regentenkamer is de wand waarin de deuren zijn aangebracht geheel in vlakke houten panelen uitgevoerd. Dit geverniste hout treffen we ook aan als afdekking op betonnen balustraden bij vides. Daarop is dan soms ook een glazen vlak geplaatst.

Bij de verpleegafdelingen, die het leeuwendeel van de ruimten in de drie gebouwen vullen, zijn steeds aan de noordzijde van de gang de ondersteunende ruimten aanwezig, op sommige afdelingen zijn hier ook eenpersoons beddenkamers ondergebracht. De doorlopende wand is hier bekleed met houten geverniste platen met daarboven een strook van verdiept gelegen sleuven met verlichting. Aan de zuidzijde liggen de beddenkamers waarvan de entrees in nissen liggen tussen de vooruitspringende sanitaire blokken. De vloeren zijn hier van linoleum, de plafonds van geverfd beton.

Bij gebouw 1 is de oorspronkelijke ontvangsthal met een vide naar de verdieping geheel verbouwd, waarbij de vide aan de noordzijde werd verkleind door invoeging van een bibliotheek met studieruimte op de verdieping, terwijl aan de west- en zuidzijde op de begane grond kantoren werden ingebracht.

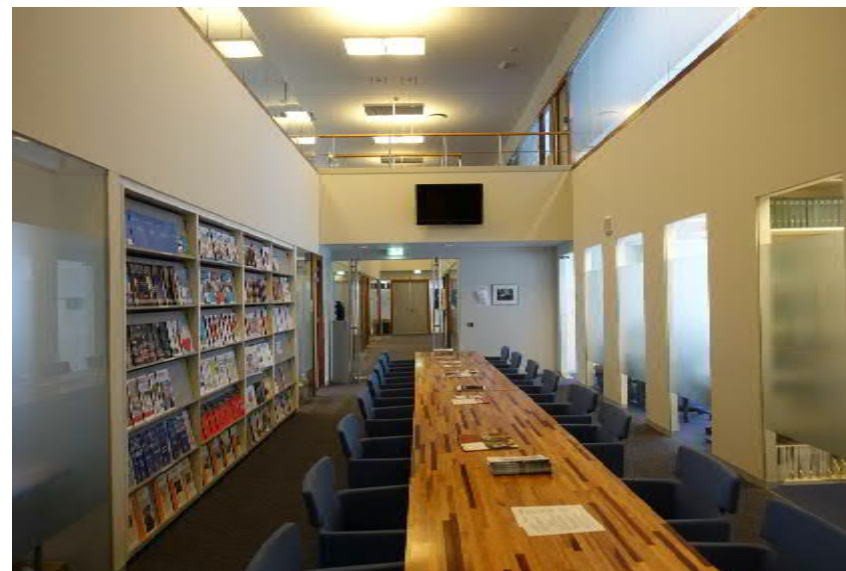
Keldergang aan de noordzijde in gebouw 3 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Keldergang aan de noordzijde in gebouw 3 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Kelder in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Leestafelruimte naast de bibliotheek in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

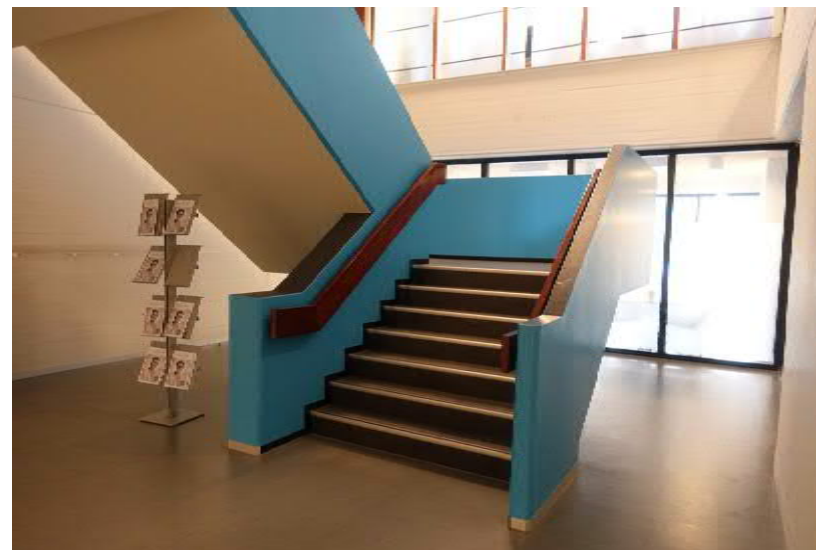
Kelder in gebouw 2 naar het westen gezien. FH MAB 2019

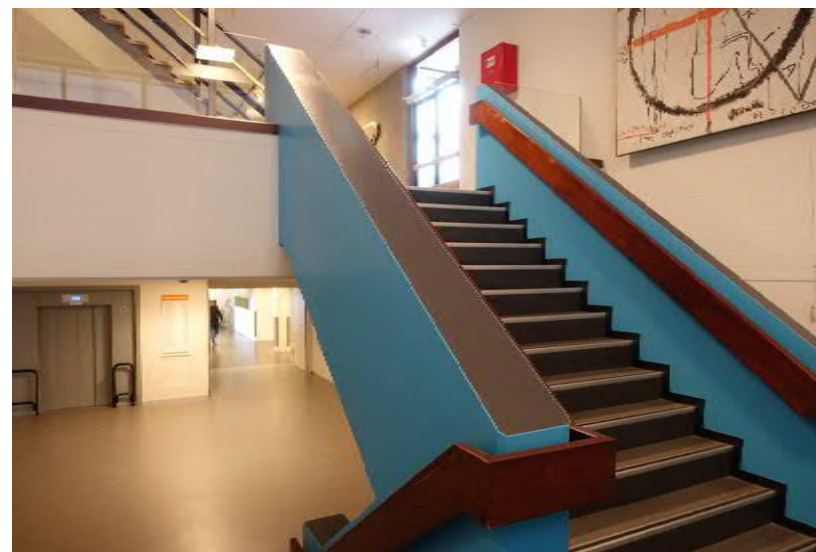
Leestafelruimte naast de bibliotheek in gebouw 1 naar het oosten gezien. FH MAB 2019

Gang met vide in westelijk deel in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

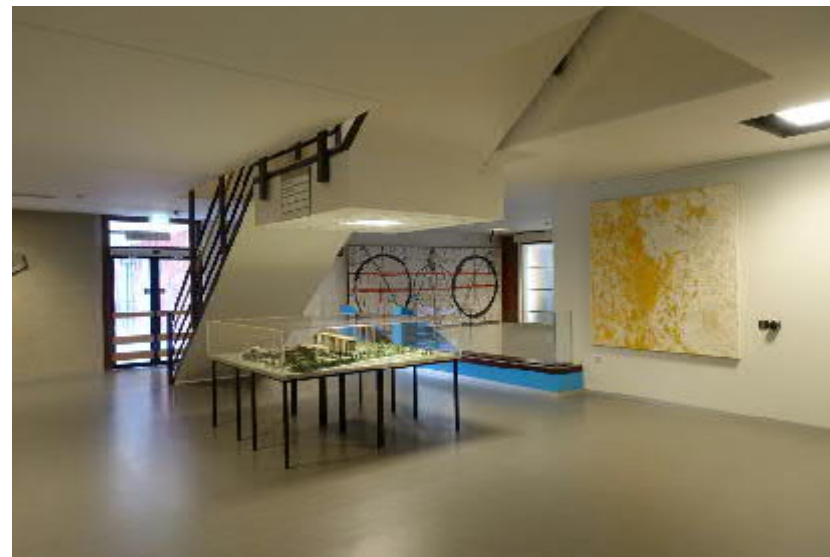
De trap naar de verdieping in gebouw 1 naar het zuiden gezien. FH MAB 2019

De trap naar de verdieping in gebouw 1 naar het noorden gezien. FH MAB 2019

De overloop met liftensectie op de eerste verdieping in gebouw 1 naar het noordwesten gezien. FH MAB 2019

De trap naar de tweede verdieping in gebouw 1 naar het zuid-oosten gezien. FH MAB 2019

De vide met gangen op de verdieping in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

De wand van de regentenkamer op de verdieping in gebouw 1 naar het zuid-oosten gezien. FH MAB 2019

De dubbele wand van de regentenkamer op de verdieping in gebouw 1. FH MAB 2019

De uitsparing in het plafond voor een plafondlamp. FH MAB 2019

De trap met tussenbordes naar de tweede verdieping in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Detail van een trap in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Een trappenhuis op de verpleegafdelingen in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

De trap met tussenbordes naar de derde verdieping in gebouw 1 naar het zuidwesten gezien. FH MAB 2019

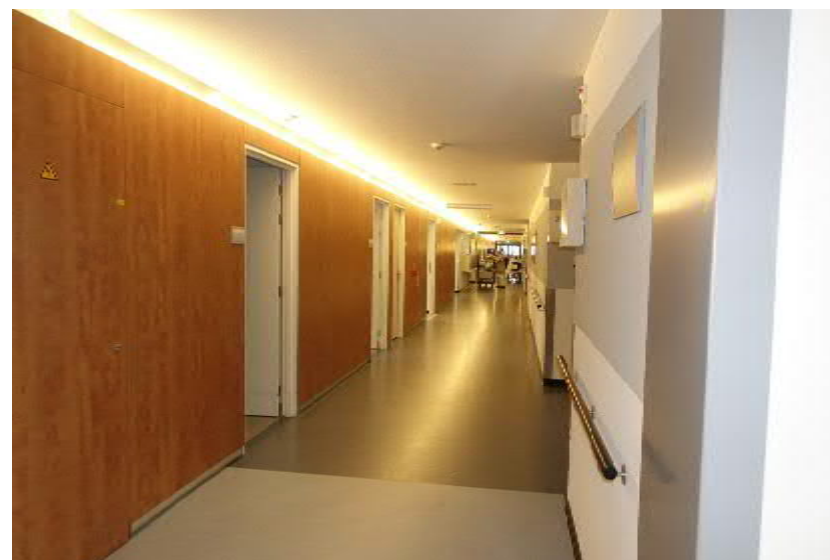
Een gang van een verpleegafdeling in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Het trappenhuis met overloop op de achtste verdieping in gebouw 1 naar het oosten gezien. FH MAB 2019

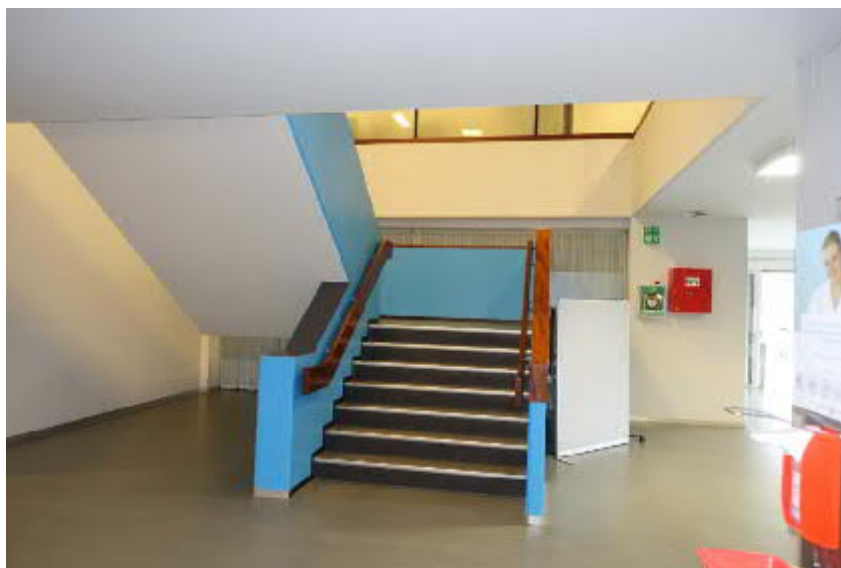
Een gang in het trappenhuis naar gebouw 2 in gebouw 1 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Een gang van een verpleegafdeling in gebouw 2 naar het oosten gezien. FH MAB 2019

Een gang van een verpleegafdeling in gebouw 2 naar het zuidoosten gezien. FH MAB 2019

De trap naar de verdieping in gebouw 2 naar het zuiden gezien. FH MAB 2019

De gang aan de noordzijde op de eerste verdieping in gebouw 2 naar het westen gezien. FH MAB 2019

Zicht door een smalle ruimte op de verdieping in gebouw 2 die ligt tussen het amphitheater (ruwe wand rechts) en de voormalige kapel die links lag. Op begane grondniveau was in deze ruimte een vijver. FH MAB 2019

Het stiltecentrum op de verdieping in het westelijk deel van gebouw 2 is niet oorspronkelijk, maar ingericht na 2000 in een voormalige vergaderruimte. FH MAB 2019

Een oorspronkelijke radiator op een overloop in gebouw 1. FH MAB 2019

Een oorspronkelijke radiator op een overloop in gebouw 1. FH MAB 2019

De dwarsgang aan de oostzijde op de verdieping in gebouw 3 bij de kantoren van de Raad van Bestuur naar het noorden gezien. FH MAB 2019

De dwarsgang aan de oostzijde op de verdieping in gebouw 3 bij de kantoren van de Raad van Bestuur naar het zuiden gezien. Hier zijn oude tekeningen en meubilair uit het oude Gasthuis geplaatst. FH MAB 2019

Een deur met zijlicht in de noodtrappentoren op de verdieping in gebouw 3 bij de kantoren van de Raad van Bestuur naar het noorden gezien. FH MAB 2019

Een stalen dienstrap naar de zolder in gebouw 2 naar het noorden gezien. FH MAB 2019

Een zolderruimte met stalen vakwerkliggers in gebouw 2 naar het zuidoosten gezien. FH MAB 2019

Detail van de aansluiting van twee betonnen dakvlakken. FH MAB 2019

Een zolderruimte met stalen vakwerkliggers in gebouw 2 naar het noordoosten gezien. FH MAB 2019

Zicht op de betonnen dakplaten met stalen liggers in gebouw 2 naar het zuiden gezien. FH MAB 2019

Bijzondere ruimten

De gebouwen 1 en 2 herbergen nog een tweetal bijzondere ruimten die tot het oorspronkelijke concept behoren. In gebouw 1 betreft het de regentenzaal, ondergebracht in de naar het zuiden gerichte uitbouw op de eerste verdieping. Deze rechthoekige vergaderzaal is in 2011 gerenoveerd door Floresteyn. In de oostwand is een grote rechthoekige nis opgenomen met daarin een schilderij van de regenten van de 19de eeuw. De wanden licht van tint evenals het vlakke plafond met plaatafwerking. Op de parketvloer ligt een modern tapijt, met daarop de grote ovale vergadertafel met Eames-stoelen.

Zicht in de regentenkamer. Deze ruimte is in 2011 door Floresteyn gerenoveerd. Foto <http://www.floresteyn.nl/projecten/project-2/> Interieurinrichter JBK

Zicht in de regentenkamer. Deze ruimte is in 2011 door Floresteyn gerenoveerd. Foto <http://www.floresteyn.nl/projecten/project-2/> Interieurinrichter JBK

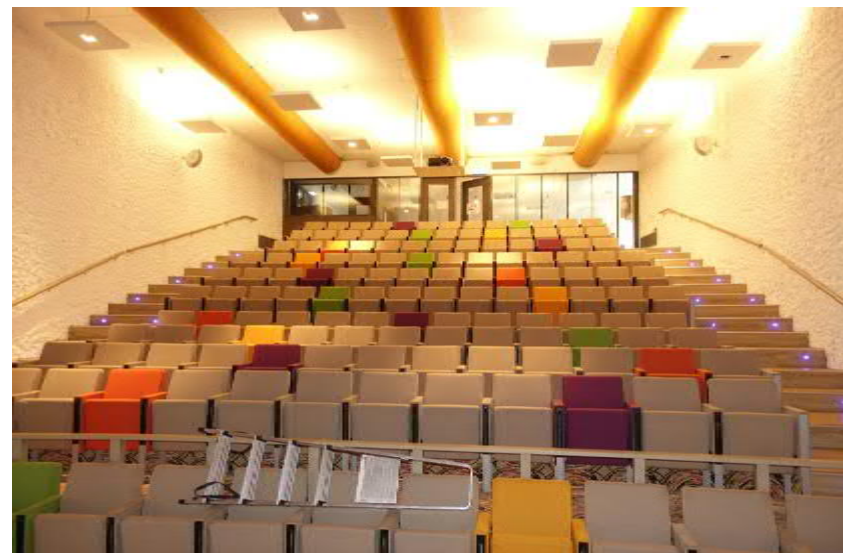
Een andere bijzondere ruimte betreft de grote conferentiezaal, met de opzet van een filmzaal. Deze ruimte werd al in het ontwerp aangeduid als het amphitheater en bevindt zich centraal in de begane grond en verdieping van gebouw 2 in een rechthoekige ruimte aan de noord- en zuidzijde geflankeerd door gangen. De ruimte heeft licht gebogen verlopende wanden aan de noord- en zuidzijde met een grove betonnen afwerking. Het aan de oostzijde binnen een trapeziumvormige ruimte gelegen gelegen podium sluit aan op een trapsgewijs naar westen oplopende tribune met rijen stoelen begeleidt aan de noord- en zuidzijde door trappen. Bovenin is een door glazen wanden afgesloten regelkamer aanwezig. Ook hier is het interieur in 2011 ingrijpend gemoderniseerd.

Het amfitheater naar het oosten gezien. FH MAB 2019

Het amfitheater, zicht over de tribune. FH MAB 2019

Het amfitheater naar het westen gezien. FH MAB 2019

De wachttruimte en regelkamer van het amfitheater naar het zuiden gezien. FH MAB 2019

De trap in de gang zuidelijk van het amfitheater naar het oosten gezien. FH MAB 2019

De thans als eetzaal gebruikte gang op de begane grond zuidelijk van het amfitheater naar het oosten gezien. FH MAB 2019

De thans als eetzaal gebruikte gang op de verdieping zuidelijk van het amfitheater naar het oosten gezien. FH MAB 2019

4 Cultuurhistorische waardenbepaling

4 CULTUURHISTORISCHE WAARDENBEPALING

4.1 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN

Het door de architecten Kruisheer en Hallink in de periode 1965-71 gebouwde ziekenhuiscomplex behoorde tot de eerste fase van de bouw van de nieuwe wijk Schalkwijk. Samen met het winkelcentrum ging het de centrale as van voorzieningen vormen binnen de wijk, waarvan het merendeel van de bebouwing tussen 1965 en 1975 is ontstaan.

Het ziekenhuis werd opgezet volgens de toen geldende en zelfs deels nog in ontwikkeling zijnde ideeën, waarbij het grote beddenhuis als hoogbouwproject centraal stond, aangevuld met het door gangen hiermee verbonden behandelhuis en polikliniek. De architectuur van het complex is overwegend modernistisch, met een betonskelet en gevels opgebouwd uit prefab sierbetonplaten met stalen ramen en puien.

Het beddenhuis was als type in deze vorm ontstaan in het midden van de 20ste eeuw, waarbij als kern de gestandaardiseerde verpleegeenheid fungeerde, die in gekoppelde en gestapelde vorm in het gebouw werd opgenomen. Naast deze verpleegeenheden, die zich in het Haarlemse voorbeeld in drie gekoppelde vleugels over vijf bouwlagen uitstrekken, werden in het gebouw een ontvangsthuis, conferentiekamers, een amphitheater, een kapel en kantoren ondergebracht. De beddenkamers werden geprojecteerd aan de zuidzijde, met grote glazen puien, aansluitend op een balkon met wederom een transparante, maar tevens zonwerende balustrade. Deze zuidgevels met hun balkons met glazen balustraden en glaspuien geven samen met de opbouw in drie, ten opzichte van elkaar verspringende gevels, aan het massale langgerekte

gebouw een zekere helderheid en levendigheid, in contrast met de meer gesloten strakke noordgevel, waar echter door het verdiept leggen van de vensterstroken ten opzichte van de borstweringen (de vensterstroken zijn als het ware in de gevel uitgesneden) ook een weliswaar meer gesloten maar wel ook plastisch geheel ontstond. Markante elementen zijn ook de betonnen traptorens met de loopbruggen vanuit het gebouw naar de noodtrappen, geplaatst aan de noordzijde op de buitenhoek van gebouw 1 en gebouw 3. Ornamenten zijn vermeden, een strakke kubische lijnvoering in combinatie met betonnen gesloten vlakken en transparante gevelopeningen bepalen het krachtig overkomende uiterlijk.

De drie gekoppelde gebouwen zijn ontworpen om zo flexibel mogelijk te zijn in de indeling, alleen de gewapende betonskeletten met trappen en liftkokers, in combinatie met de gevels en vloeren zijn vaste elementen, verder is het geheel met systeemwanden ruimtelijk ingedeeld. Een uitzondering hierop vormen de regentenkamer en amphitheater, waarvan de vorm en ruimtelijke structuur wel vast staat en gevormd wordt door betonnen wanden, vloeren en plafonds. Deze flexibiliteit binnen het gebouw is kenmerkend voor de naoorlogse ontwikkelingen in de ziekenhuisbouw, waar door de voortdurende ontwikkelingen op het gebied van onderzoek en medische apparatuur het wenselijk was om structuren aan te kunnen passen en gebouwen uit te breiden.

Bij een dergelijke flexibele bouw en bij de gemeenschapszin die een modern ziekenhuis moest uitstralen paste de ook hier bij het Sint Elisabeth's Gasthuis toegepaste modernistische, functionele architectuur. De bouwwijze met de zich met name in de gevels manifesterende betonnen systeembouw sluit hierbij aan en deze bouwwijze is mede het gevolg geweest van de naoorlogse schaarste aan materialen. Tijdens de bouw was op het terrein ook een betonelementenfabriek opgericht (bij

meerdere grootschalige projecten uit die periode is een betonfabriek op locatie gebruikelijk geweest), terwijl daarnaast prefab-elementen (onder meer de cassettedakplaten) van de firma Schokbeton zijn gebruikt.

Men besloot ook bij het ziekenhuis om het beton, zoals bij de vooroorlogse functionalistische architectuur nog wel het geval was, niet meer te maskeren met een pleisterlaag, maar als kaal beton (met bekistingsporen) of sierbeton (in de gevelplaten) te tonen (beton brut). Deze architectuur met zijn borstweringen in betonplaten, afgewisseld met glazen vensterstroken en vliesgevels is kenmerkend voor de scholen- en ziekenhuisbouw uit die periode (1965-75). De zuidgevels met hun balkons doen ook denken aan de toen sterk in opkomst zijnde galerijflats.

Interessant is ook de constructie van het dak, met achter een betonnen borstwering verscholen gelegen reeksen van flauw hellende zadeldaken van betonnen cassetteplaten, waarbij onder de nokken stalen vakwerkliggers werden geplaatst vanaf de vloer tot de nok en de lage delen door stalen profielen werden ondersteund. De betonnen plaatgevels werden hier ook aan de binnenzijde geschoord door een stalen vakwerk, gekoppeld aan de vakwerkliggers van de daken.

Het gebouw is zeker wat betreft het exterieur (op de puin en entrees in de onderbouw van de noordgevel van gebouw 1 na) gaaf bewaard gebleven. De vormgeving van deze plastisch gevormde gevels met verspringingen en een afwisseling van transparante en blinde vlakke delen is hoogwaardig. Door het verschil in karakter van de meer gesloten, beschut ogende noordgevel en de juist volledig opengewerkte zuidzijde die uitkeek op een tuin laat het gebouw feitelijk zien wat er achter de gevels gebeurt.

Inwendig is het gebouw 1 door de verwijdering van de markante ingangs- en bezoekershal met vide over twee bouwlagen deels aan kwaliteit ingeboet. De afwerking en detaillering van het interieur kreeg pas gestalte kort voor oplevering en vertoont hierdoor reeds invloeden van de jaren 70 met de in ongeverfd hout uitgevoerde deuren en kozijnen (palissander?), zich duidelijk tonend bij de houten dubbele wand van de regentenkamer. Ook kenmerkend zijn de geheel in beton uitgevoerde trappen van de begane grond naar de eerste verdieping en de ruw, rustiek gelaten betonnen wanden van het amphitheater. De oorspronkelijke kapel in gebouw 2 is helaas verdwenen.

De structuur en afwerking van de verpleegafdelingen, die het overgrote deel van de drie gekoppelde gebouwen omvatten, is hoewel opgezet volgens de door de Ziekenhuiscommissie uitgewerkte standaardopzet niet waardevol te noemen.

4.2 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE

Het onderzochte complex is gerealiseerd op een ruim terrein, omgeven door groenstroken langs de ruim aangelegde wegenstructuren. Binnen het hier tussen 1965 en 2004 in fasen gerealiseerde complex speelt het centraal gelegen, langgerekte, meer dan 35 meter hoge en ruim honderd meter lange beddenhuis met zijn markante strakke moderne gevels een belangrijke rol in het stadsbeeld van deze omgeving. De modernistische architectuur van het complex past goed binnen de in die tijd ontworpen en aangelegde wijk. Zeker in het noordelijke deel van Schalkwijk is het gebouw te duiden als een landmark.

4.3 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Het gebouw vertegenwoordigt als een in de late jaren 60, volgens de toen net ontwikkelde richtlijnen en inzichten tot stand gekomen ziekenhuis hoge cultuurhistorische waarde. De opzet met de drie gekoppelde hoofdelementen (polikliniek, behandelgebouw en beddenhuis) waarvan het voor de verpleging fungerende beddenhuis als een alles dominerend bouwdeel is opgezet is kenmerkend voor de ziekenhuisbouw van de late jaren 50 en 60. De heldere modernistische architectuur verbeeldt het vertrouwen in de toekomst en laat zien dat het een instelling is voor verzorging van de gehele gemeenschap, met andere woorden een goed voorbeeld van een gebouw dat de verbeelding vormt van de toen net in opbouw zijnde verzorgingsstaat.

De situering van het ziekenhuis op een goed bereikbare locatie buiten het volgebouwde stadscentrum is kenmerkend voor de periode waarin de Nederlandse steden sterk groeiden. Ook de ruime aanleg, die mogelijkheden liet voor uitbreiding, maar ook voor uitzicht en het toelaten van zonlicht in het beddenhuis is kenmerkend voor die periode.

Het complex betreft een voortzetting van een instituut (het Sint Elisabeth's of Groote Gasthuis) dat in Haarlem al sinds de 14de eeuw actief was als zorginstituut en dat ook in het centrum middels oude gebouwen uit de 17de- tot de vroege 20ste eeuw haar sporen heeft nagelaten. Vanwege de betekenis van dit Gasthuis binnen de Haarlemse historie is er sprake van een hoge cultuurhistorische waarde, ook vertegenwoordigt door de gebouwen (en met name het beddenhuis) in de naoorlogse wijk in Haarlem zuid die de continuïteit van deze instelling tonen.

4.4 WAARDEVOLLE ONDERDELEN

In het voorgaande is beschreven in meer algemene zin wat de waarde van het gebouw als geheel is, waarbij wel reeds enige zaken zijn aangestipt. In deze paragraaf volgt een puntsgewijze opsomming van de onderdelen in exterieur en interieur die de dragers zijn in fysieke zin van de hiervoor genoemde en beschreven waarden. Het zijn de onderdelen die men bij eventuele herbestemming bij voorkeur zou moeten handhaven omdat de structuur en het karakter van het gebouw bepalen.

A: Exterieur

- De balkons met stalen en glazen balustraden van de west- zuid- en oostgevel.
- De gevelvlakken en borstweringen in sierbetonplaten in alle gevels.
- De stalen puien met ramen en deuren.
- De uitbouw met de balkonportiek voor de regentenkamer.
- De nog deels aanwezige uitbouw aan de zuidzijde van het trappenhuis van gebouw 2.
- De twee betonnen trappentorens met loopbruggen van de noodtrappenhuizen.

B: Constructies

- De betonskeletbouw met kolommen, balken, vloeren en wandplaten.
- De dakconstructies met stalen vakwerken en bimsbetonnen cassettenplaten.

C: Interieur

- De ruimtelijke structuur en afwerking van het amfitheater.
- De houten wand van de regentenkamer.
- De betonnen trappen van de begane grond naar de eerste verdieping in de trappenhuizen met de betonnen borstweringen en glazen balustrade op een houten afdekking.
- De betonnen afwerking van de plafonds en wanden in de trappenhuizen.
- De positie van de liftkokers.
- De betonnen trappen met houten treden en stalen balustraden.
- De wandafwerking en vloerconstructie op betonnen portalen in de gangen zuidelijk van het amfitheater in gebouw 2.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1 CONCLUSIES

Uit bovenstaande waardenstelling is gebleken dat aan het uit drie bouwdelen bestaande beddenhuis van het Spaarne Gasthuis zonder twijfel cultuurhistorische waarden zijn verbonden, opgebouwd uit fysieke architectuur- en bouwhistorische waarden en situeringswaarden en meer immateriële cultuurhistorische waarden (o.a. herinneringswaarden). Het gebouw is wat betreft het exterieur gaaf bewaard gebleven, maar heeft behalve de constructies in het interieur door de flexibel bedoelde opzet met inmiddels meermalen gemoderniseerde afwerkingen van met name de verpleegafdelingen, met uitzondering van enkele bijzondere ruimten weinig waarde.

Van waarde bij het interieur is de ruimtelijke structuur en afwerking van de trappenhuizen en verder vooral de onderbouw in gebouw 2 met het amfitheater.

Uit de waardestelling kan dan ook gezien de aan het gebouw toegekende waarden worden afgeleid dat behoud en herbestemming van dit markante beddenhuis wenselijk is te noemen.

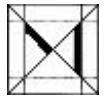
5.2 AANBEVELINGEN

Indien besloten wordt tot behoud, verdient het bij herbestemming van het beddenhuis binnen het project van nieuwbouw van het ziekenhuis, sloop en nieuwbouw ter plaatse van het oude ziekenhuis de aanbeveling om rond het gebouw eventueel nieuw te realiseren woningbouw aanmerkelijk lager te houden en de tuin met vijver zuidelijk van het gebouw zoveel mogelijk te integreren, zodat het gebouw zijn dominante voorkomen kan behouden.

Om het gebouw succesvol te kunnen herbestemmen is de zoektocht naar een geschikte functie (of meerdere functies) een belangrijke eerste stap. Het flexibel in te delen interieur kan daarbij een voordeel zijn.

Het gebouw biedt mogelijkheden voor duurzame herbestemming. De net achter betonnen borstweringen schuil gaande daken zijn zeer geschikt voor het plaatsen van zonnepanelen, sowieso moet het mogelijk zijn om binnen de bestaande structuur te komen tot een duurzaam gebouw. De ruime, vanwege de karakteristieke gesloten gevels verder niet voor bewoning geschikte zolder biedt voldoende ruimte voor het plaatsen van installaties voor verwarming en ventilatie.

Drs. F.A.C. Haans, architectuurhistoricus en bouwhistoricus bnb
Monumenten Advies Bureau – 5 april 2019

6 BRONNEN EN LITERATUUR

6.1 BRONNEN

- Noord-Hollands Archief (NHA) Beeldbank
- Bouwarchief gemeente Haarlem
- Archief afdeling erfgoed gemeente Haarlem, met daarin ook veel achtergronden, historische artikelen, afbeeldingen en tekeningen.

Diverse internetbronnen:

- Maps.google.nl
- Bing.com/maps
- Delpher.nl (historische kranten)
- Wikipedia.nl

6.2 LITERATUUR

- Wagt, W. de, e.a, *Architectuurgids Haarlem*, Rotterdam 2005
- A.F. Gaarlandt-Kist (hoofdred) *400 Jaar St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem* Haarlem 1981.
- St. Elisabeth's of Groote Gasthuis Haarlem, Magazine uitgebracht na opening van het nieuwe ziekenhuis in 1971. Pp. 22-25 over de bouw.
- Ben Speet, *Historische atlas van Haarlem, 1000 jaar Spaarnestad*, SUN/NHA Amsterdam 2006
- Noor Mens en Cor Wagenaar, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland* NAI Uitgevers Rotterdam 2010
- C.J. Frank en J. de Jong (Monumenten Advies Bureau) Cultuurhistorische analyse Winkelcentrum Schalkwijk, Nijmegen/Haarlem, mei 2014

